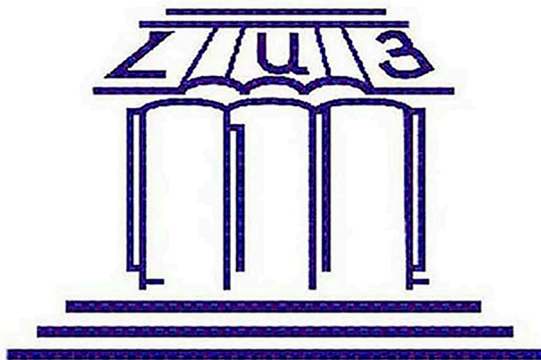

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

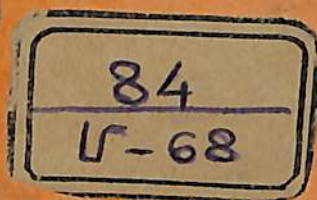
պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

Spina d/2

Phosphor

1923

84
V-68

20 APR 2006
ՓԻԷՌ ՄԻԼ 18-10-2011

ՄԻՒՐԻՆԱ

ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ ՀՐԱՋԴԱՆ ՔԻՒ 4

ԹԱՐԳՄ. ՇԱՏԵՔԷՆ ՄԷԿԵ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ
"ՀԱՅԿԱՇԷՆ,, ԳՐԱՏԱՆ

1923
Կ. ԳՈՒԼԻՍ

Արշակունի. Մ. Զոհրաբյան

28 JUN 2013

6671

ՄԻՒՐԻՆԱ

ՊԵՐՃԱՂԻՃ ԵՒ ՄԱՐՏԻՐՈՍՈՒՅԻ

... Վեց ամիս կ'ընէր որ Թէոկտենէս հանդիպած էր Միւրինաի, վեցերորդ ժամուն, երբ տակաւին լոյսերը չէին սկսած շողալ բնակարաններուն մէջ: Նորարողութեան աղջիկ մըն էր, որ ճակատին վրայ կը կրէր Աստղիկի բնծայուած պոռնիկներու գոհարը, գրեթէ մերկ՝ թեթեւակարէն կտաւի մը տակ, որովհետեւ, այն տարին, տաքերը կիզիչ հանգամանք մը առեր էին, Մարտի սկիզբէն խիչ: Վար կ'ընէր Ափրոդիտէի բաղնիքներու մեծ սանդուղէն, ուղղուելով դէպի Լեկէսնի նաւահանգիստը, դէպի այն քարաշէն մեծ վաճառատուններն ու քարափները զորս կառուցած էր Յուլիոս Կեսար, չորս հարիւր տարի առաջ, — երբ կը վերաշինէր Մամիսի քանդած քաղաքը — Կորնթոսի ծոցին վրայ: Ճիշտ այնտեղ ուր Պօղոս առաքեալ կտաւէ քիւսածեւ ծածկեր կը շինէր խանութներուն համար: Բաղնիքէն կ'ելլէր, կաղողուրուած, թարմացած՝ ջուրէն. պիտի բռնէր վարդ մը որուն վրայ նոր ջուր ցանուած է: Իր սրտիկ մատղաշ ծիծերը, կտաւին տակ, հազիւ արթայիկ թուչունի մը երկու բռններուն չափ տեղ կը բռնէին. և յայտնապէս, տակաւին միտք չունէր յաճախորդ որսալու, որովհետեւ ցանց մը բռններ էր ձախ ձեռքը, կանգնած՝ բանջարավաճառուհիներու կրպակներուն տուփէ:

— Ողջօյն քեզ, ըսաւ Թէոկտենէս:

6292-70

— Ողջո՛յն քեզ, տէ՛ր։
 — Անունդ թնչ է։
 — Ի՞նչ օգուտ ունի քեզի գիտնալ։
 — Մէկը ունի՞ս, հարցուց յանկարծ Թէոկտենէս։
 Գանկարծական ցանկութիւն մը ծնած էր իր մէջ։
 — Կ'ուզէր անմիջապէս գոհացնել։
 — Մէկը, ո՛վ որ սեղէ զիս։
 — Ուրեմն, ե՞ս։
 — Եթէ կ'ուզես։
 — Ի՞նչ է գիշտ։
 — Ինչ որ կ'ուզես։
 — Շատ վեհանձն, կամ շատ անխոհեմ աղջիկ ես։
 — Որովհետեւ գիտեմ թէ ի՛նչ կ'արժեմ, և թէ ինչ բռնի արժանի եմ։
 — Ու՞ր կը բնակիս. երթա՞նք։
 — Օ՛, տակաւին հեռու է... նայէ՛, հո՛ւնա։
 — Ե՛րբ կրնաս...
 — Անմիջապէս։
 Հանգարտ էր, ինքնավստահ, ամօթխած՝ անդօրր
 բոլորութեան մը վարժութիւնէն։ Չէ՞ որ իր ծնունդէն
 ի վեր — և սրմէ՞ ծնած էր, մեհեանի մէկ ուրիշ աղտ-
 խինէն — կրօնապէս անմեղութեամբ էր մարդուն համար
 տնհարժեշտ վայելքներուն, յաւիտենական արար-
 քին զոր պէտք էր ներկայացնել գիցունիին, իրո՞նք
 քնծայ։ Կեցիւր էին սանդուխին ստորտոր, իրենց առջեւ
 կը բացուէր Լեկէնի փողոցը, աւելի լայն քան տափա-
 րակ քարերով տալարկուած այդ սանդուղը։ Փողոցի
 անդամտակներու, ականթատերիւ սիւններուն միջեւ, կը
 ցցուէին ցուցամօլ պրիապներ, պատուանդաններու
 վրայ։ Ներքնողիներուն տակ, սիւնադուռներուն ետին,
 վաճառորդները խեցանօթէ կամ պղինձէ պղտիկ լամբար-
 ները կը վառէին իրենց քառակուսի խցիկներուն մէջ։
 Միջնուղիին վրայ, բայց կիսովին գէպի բարձր մայթ մը
 յատաճացած, կ'երեւային, ճիշտ իրենց քովը, քանի մը

հատը այն քարաշէն պատուարաններուն, — համարձա-
 կօրէն զարդարուած նշանակալից խորհրդանիշերով —
 դորս աւելի քան մէկ դար առաջ շինած էր Կորնթոսի
 քաղաքապետութիւնը, հանրային բարոյակաւի օգտին
 համար։ Լեկէնի նաւաստիները կոպիտ մարդիկ են,
 անփոյթ՝ վայելչութեան նրբութիւններուն համար. երբ
 հանդիպին գեղանի աղջկան մը, որ դիւրամատուց է և
 իրենց ճաշակին յարմար, մարմաջ մը կ'ունենան վայել-
 քի վայրկեան մը անցընելու անոր հետ. այս թաքըս-
 տոցները սահմանուած էին անոնց, ինչպէս և անոնց
 բնկերուհիներուն։

Այնտե՛ղ էր որ Թէոկտենէս քաջեց Միւրինան, իր
 հիւանքին մէջ առաջին անգամ զոհ մատուցանելով հա-
 տարակ Աստղիկին. որովհետեւ, հարուստ էր, բարե-
 համբաւ գերդաստանէ. սովորաբար, ինք սէրէն կը
 պահանջէր աւելի երկարատեւ և աւելի նրբացած երա-
 նութիւններ։ Քանի մը վայրկեան յետոյ կը զոյար ալս
 մղուէին համար։ Միւրինան վայելելէ յետոյ, ուրիշ
 բան չէր յիշեր բայց միայն անոր գեղեցկութիւնը, և ոչ
 թէ հեշտանք մը զոր հաղիւ զգացած էր։ Չէր գիտէր
 անոր բնակարանը, աղջիկը ըսած էր պարզապէս. «Հե-
 ա՛ւ է... անդի՛ն...» Կորնթոսը շատ մեծ է։ Առանց
 զայն բոլորովին մոռնալու, չէր փնտռած զայն։

Եւ ահա օր մը երբ որսի կը տանէր իր յիւրիւն,
 այս վերջինը ինկաւ նապաստակի մը ետեւէն որ մինչեւ
 ջերմուկները առաջնորդեց, գէպի եղինետոսի ծոցը,
 մօտիկը այն վայրին ուրկէ դիտեր էին ծովէն ժայթ-
 քած այդ բոցավառ կղզիին հրաշալի և խռովիչ տեսա-
 րանը։ Այդ աղբիւրներէն ոմանք ծովափին մակերեսը
 կը ցայտեն. անոնցմով ջերմուկներ շինուած էին, ծած-
 կուած՝ ստիական դմբէթներով։ Բայց ուրիշներ կ'եռան
 աւելի բարձրը, ձիթենիներուն մէջ։ Արծաթագոյն
 քերձէն խոյաղաւ մաղառուտքին խորը, Թէոկտենէս,
 անոր հետեւելու ածապարանքին մէջ, յանկարծ, հե-

ձիններու թաւաւտքի մը ետին, նշմարեց ծաղկահոտակ մերկ աղջիկ մը, պայծառափայլ՝ այդ սևեօրակ կանաչութեան մէջ։ Աղջիկը իր ափին մէջ տունելով ծխաշունչ ջուրը, կը լուար իր ծիծերուն գունտերը։ Անմիջապէս դարձաւ, մարդ մը տեսնելով, և ծածկեց, իր վրայ բարձրահայեաց խարտեաչ բլուրով, այն ինչ որ բանաստեղծ Ռիւֆէն, նման պարագաներու մէջ, կը կոչէ «Երոտոտոսի գտակը», — և իրաւամբ քանի որ, այն սորը ուրկէ կը բխի ան կրնայ քանի մը վայրկեան մոռացում պարզեւել վշտակոծ մահկանացուներուն։ Կինները, երբ յանկարծակիի գան, ինչ որ ալ ըլլան, կը վերստանան իրենց համեստութիւնը։

Առջի բերան, Թէոկտենէս երբեք չյիշեց դէմքը, տշքերը բացած միայն այն բանին զոր աղջիկը ծածկել կ'ուզէր։ Բայց մանկամարդունին զինքը ճանչնալով ժպտեցաւ, միամտօրէն քաշեց ձեռքը, թևերը բանալու հոմար և չնչեց։

— Դժուր էք, տէ՛ր...

Յետոյ, հակառակ շարժումով մը, կարմրելով, կիզուեցաւ ջուրին մէջ, հոն ապաւէն մը գտնելու համար։

— Տասնըհինգ օր առաջ էր, Լեկէոնի փողոցին մէջ...

Աղջիկն ալ չէր մոռցած այս միակ և խեղճուկ անգամը։ Ուրեմն, Աստղիկի կամքն էր։ Անձնատուր եղաւ, այդ աղբիւրին մօտ, որուն գոլորշին կը տաքցընէր իրենց մարմիններուն տոփանքը։ Երկուքը մէկ վերադարձան Կորնթոս. քերծէն կ'ոտոտտէր իրենց կողքին, լեզուն քոելով ճանկերուն, որպէսզի նորէն արիւնտու համ մը ճաշակէ։ Յետոյ կուգար հոտոտել այս կինը, որուն հոտը նոր էր իրեն համար։

Միւրինա Թէոկտենէսը առաջնորդած էր իր խցիկը, — մէկը այն քսանէն զորս իր նմաններուն համար վարձու կուտար Եւրինոմէ, հոռւ ալեցի խաթունը,

որուն գործը աւելի արդիւնաւոր դարձած էր այն օրէն երբ Հերուզները քանդէր էին նուիրական պոռնիկներուն վանքը։ Նեղ և շատ խոնարհ սենեակ մըն էր, ուր ուրիշ բան չէիք տեսնէր բաց միայն ցած անկողին մը, կարմիր կերպասով ծածկուած պատեր, երկու ոգորահիւս աթոռ, և փայտէ պուպրիկ մը որ հագուած էր օրօրոցի մանուկի մը պէս։

— Ինծի հետ կեցիր, ըսաւ Թէոկտենէս միւս օրը։ Տուն մը և ստրուկներ պիտի ունենաս։

— Ստրուկներ, գոչեց Միւրինա շլացած. ուրեմն ես պիտի կրնամ հրամայել անոնց, որպէսզի քեզի ծառայեն քեզի։

— Այո՛։

— Կուգա՛մ։ Բայց դուն տարփուհի չունի՞ս։

— Անշո՛ւշտ։ Կը ճամբեմ, եթէ կ'ուզես։

— Ծամբէ՛։ Կրնաս զիս վռնտել երբոր ուզես։ Գիտե՛մ։ Բայց, որքան ատեն որ զիս պիտի ունենաս, միայն զիս պէտք է ունենաս։

Նախանձոտ էր նման այն մատաղ անասուններուն, որոնք չեն կրնար հանդուրժել որ իրենց առջեւ շոյես ժրջակից մը, և անոնց պէս ինքզինքը կ'ուտէր, երբ միայն, իր ներկայութեանը, Թէոկտենէս ակնարկութիւն կ'ընէր ուրիշ կնոջ մը։ Անձնատուր եղած ատեն, կը կարծէր թէ պարտի ծանրութիւն կեղծել, որպէսզի միւսներուն հետ եղածին պէս չըլլայ և քանի որ ան իր օրրահարն էր, միակ սիրահարը, ինքն ալ տեսակ մը ամուսին էր։ Թէոկտենէս նեղսրտեցաւ առջի բերան, յետոյ, խորհրդածելով, կարծես խանդաղատեցաւ։ Եւրեմն, իրենց կենակցութեան սկիզբը, երբ Թէոկտենէս չէր կրնար քովը ըլլալ իրիկունը, Միւրինայի մէկ բարեկամուհին կուգար գիշերը միասին անցընելու։ Առտուն, երբ կը հանդիպէր Փիլենիսի, Թէոկտենէս՝ երբեք մտքէն չէր անցընէր նախանձիլ։ Վերջը-վերջը սակայն անհետացաւ։ Թէոկտենէս հետաքրքրուեցաւ։

— Ըսի որ ա՛լ չգայ, բացատրեց Միւրինա լրջօրէն. ասոնք պզտիկ աղջկան խաղեր են...

Թէոկտենէն սկսած էր աւելի սիրել զայն իբրեւ մանուկ քան իբրեւ տարփուհի. առանց մտքէն անցընելու որ այդպիսի սէր մը ամէնէն հզօրն է, ամէնէն դժուարը որ կը խլուի սիրտէն:

*,

Մինչ այս յիշատակները կը քրքրէր, Միւրինա պտտուիլից Կապադովկիացիներուն լծել գահաւարակները: Գմայք մը ունեցած էր ընթերցելու սա հրաշալի ձուկերուն միսէն, Կորնթոս դառնալէ առաջ: Թէոկտենէն սիրայօժար հաւանեցաւ: Բայց ո՛ր պիտի գտնէին խոհավաճառը: Այդ կողմերը ինք կը յիշէր միայն Հերմէսը, կառավարիչ Պերեկրիոսի նախկին խոհարարապետը: Քանի մը տարիէ ի վեր ազատագրուած ըլլալով իր տիրոջը կողմէ, յունական անունով այդ Սուրիային հաստատուած էր արուարձանին մէջ, ոչ հեռու Կանդրէասի դուռէն: Իր տունը ծանօթ էր քաղաքին երիտասարդներուն, որոնք յաճախ հոն կը տանէին իրենց բարեկամուհիները: Վարպետ էր իր արհեստին մէջ. ունէր ոչ միայն Քիոսի և Լեսպոսի ինչպէս և Իտալիոյ գինիները զորս ճաշակել սորված էին Հիլլէները, այլ և զուտ և գլխու զարնոյ մեղրաջուր մը, բոլորը կարասներու մէջ, Հերուլներու նահանջէն ի վեր, որովհետեւ այդ բարբարոսները մատաններուն մէջ չէին ձգած բան մը որ իրենց անցքէն առաջ մնացած ըլլար: Միւրինա մերժեց այդ առաջարկը. դէպի բացաստանները պտոյտ մը կատարած էր, և կ'ուզէր բացաստանները ընթերել: Կապադովկիացիներէն մէկը — տասնըվեց հոգի էին, ութ մարդ՝ իւրաքանչիւր գահաւարակի համար որոնք իրար կը փոխարինէին ամէն մէկ երկու հարիւր քայլին, չորս-չորս, միշտ վազելով — միտք ձգեց.

— Քրիստոնեային գինեւորներ կայ:

Այդ գինեւորները հաստատուած էր համարուն եզերքը, մօտիկը այն վայրին ուր հասեր էին, ուղիներուն մէջ որոնք մինչեւ Լեւկա գետակը կ'իջնէին, ստորոտը այն ջրմուղին որ Կորնթոս կը տանի Օնիյոն լեռան աղբիւրները: Կապադովկիացին ըսած էր «Քրիստոնեան», խօսելով գինեւոր Ագապիոսի մասին, ինչպէս պիտի բւեր «Փոխգային», կամ «Պալլադոնիսային», նկարագրելու համար մարդ մը զոր շատ լաւ կը ճանչնար, որ երկրին մէջ կը բնակէր և որ սակայն մասնաւոր յատկանիշով մը կը զանազանուէր: Քրիստոնեաները մեծամասնաբար, քացի անունով որոնք ընկերային տաննաբարձր դասերուն կը պատկանէին, այլեւ չէին ծածկեր իրենք գիրենք:

Ասոնք հրապարակաւ կը հաւաքուէին իրենց կաթողիկէներուն մէջ. նոյն իսկ շատեր, Պողոս առաքեալին նմանելու համար, կամ իրենց նորընծայութեան անկեղծ եւանգով, կ'երթային քարոզել նաւահանգիստը, թէեւ Մեսիսի եպիսկոպոսը քանի մը տարիէ ի վեր պատուիրած էր հրաժարիլ այդ ծայրայեղ նախնաձախնդրութենէն. վերջապէս, քաղաքին լուծայափոխներուն մեծ մասը գիտէր անունները այն սարկաւազներուն որոնք պաշտօն ունէին հաւաքելու տուրքերը, հաստատուած «նախկին»ներուն կողմէ, ի նպաստ եկեղեցիներու պահպանման և աղքատներու սփոխման, և հոգալու համար բոլոր պէտքերը բարդ կազմակերպութեան մը, ընդարձակ և կանոնաւոր վարչութեան մը, որ տեւեցած էր կայսրութեան վրայ: Լուծայափոխները յաճախ գործ կ'ունենային այս քրիստոնեայ հաւաքիչներուն հետ, որոնք կուգային իրենց յով, ուրիշ քաղաքներու վրայ եղած մուրհակներ ծախելու, և նոյն իսկ վարպետ շահագիտութիւններ կ'ընէին զանազան դրամներու փոխանակութեան սակին վրայ:

Ագապիոս, «Քրիստոնեան», պանդոկապետ էր և

գինեպան: Եկեղեցին, նկատի առնելով իր թանկագին ծառայութիւնները, ներողամտութեամբ կը նայէր այն ամենազգի մեղքերուն որոնց ձեռնառու էր իր արհեստը, և զորս, իր իսկ աչքերուն առջեւ, կը գործէին իր յաճախորդները, պայմանաւ որ ինք անձամբ մեղք չգործեր, պահերը պահէր, ժողովներուն ներկայ ըլլար, մերձաւորութիւնը կատարէր միայն ամուսնական կապերով: Որովհետեւ, պանդոկապետ մը և գինեպան մը շատ մարդ կը տեսնէ, շատ լուրեր կ'իմանայ. և արգէն Ագապիոսի քով կ'իջնէին, Կորնթոս մտնելէ առաջ, գործակալները և բոլոր շրջուն առաքեալները, — այդ շրջանին Արեւելքի մէջ, ժողովրդական բարբառով, սոսկաւին կ'ըսէին «մարգարէները» — որոնք երբեմն կը հասնէին ամենահեռաւոր երկիրներէ, կը մեկնէին Հռոմէն կամ նոյն իսկ Ասիայէն, սուրալու համար մինչեւ Կալլիա, մինչեւ Բատանիերուն մօտ կամ Բրիտանիոյ կղզին: Այն ալլաքանական համոզումը թէ Քրիստոսի թագաւորութիւնը — Քրիստոս որ փառաւորեալ վաթիջած էր այս աշխարհին մէջ հաստատելու համար ընտրեալներուն վերջնական յաղթանակը — կրնայ հասնիլ միայն այն օրը երբ երկրի բոլոր մարդիկը կը ծանօթանան իր վարդապետութեան, — կը գրգռէր կրօնածաւալման բոցավառ եռանդը. և, այդ վայրկեանէն, Եկեղեցին ինքզինքը կը յայտնէր և կ'ուզէր դառնալ Տիեզերական:

Թէոկտենէս և Միւրինա գինետան մէջ գտան միայն երկու ցոփուհիներ, մէկը յայտնապէս սուրիածին. միւսը խարտեալ, վիթխարի և մեղկ, ծնած դանգրահեր մօրմէ մը, որ ժամանակին ծախուած էր Յունաստանի մէջ, մէկուն կողմէ այն նաւավար-վաճառականներուն որոնց գործն էր երթալ մինչև գերմանական ծովուն կղզիները, յամպար, ծովային փողոսիւր և, եթէ կարենային, գերիներ գնելու համար: Սեղան նստած մեքենաներու վարպետին և ձէթի ամենամօտ հնձաճփ գերակաջուին հետ, Հոռոսի զօրաւոր գինի մը կը խմէին

և ձիթապտուղի կուտեր կը նետէին: Սպասարկուն էր Ագապիոսի կինը, քրիստոնեայ՝ իր ամուսնին պէս, որ արհեստին վարժուած մէկու մը անտարբերութեամբ կը գիտէր անոնց նիստուկացին և խօսքերուն գայթակղութիւնը:

Թէոկտենէս հրաման տուաւ որ պատրաստեն ձուկերը. լաւագոյն գինին ապսպրեց: Կապաղովկիացիները, կղկտած արտաքին փայտաշէն քիւածածքին տակ, ուր կ'ընդելուզուէին որթատունկերը, մեծարուեցան Հոռոսի գինիով: Երբ վերջանալու վրայ էր այս գիշերային ճաշը, Թէոկտենէս, այս ուշ ժամուն զարմանքով տեսաւ մուտքը միջնորդ եղիսափատի, որ յունական անունով կը կոչուէր Արիստոտէմ, բայց կը մնար Կորնթոսի հրեայ հասարակութեան ամէնէն կաթեւոր անդամներէն մէկը: Որովհետեւ Հրեաները, այդ շրջանէն իսկ, ամփոփուեր էին քաղաքին մէջ մասնաւոր թաղ մը, և կը կոչուէին «Կորնթոսի հրեայ ազգը»: Անոնք ունէին իրենց յատուկ դատաւորները, կը վայելէին մասնաւոր առանձնաշնորհներ, հեռու մնալով հանդերձ յողաքացիներէն, անոնց, ինչպէս և կայսեր կամքէն, Կարծես թէ, որեւէ երկրի չպատկանելով, երուսաղէմի անկումէն և կործանումէն ի վեր այլեւս հայրենիք չունենալով, միայն Կեսարի անձին, կամ անոր պաշտօնատարներուն կ'ուզէին հպատակիլ, չահաւէտ առաւելութիւններ ստանալով իրենց ծառայութեանց և անձնութեան փոխարէն:

Միջնորդը ինք ալ յուսախաբ եղաւ պահ մը, հոն գտնելով մարդիկ որոնք կրնային ճանչնալ զինքը: Բայց, չուտով, և կարծես առանց նեղութեան համակերպելով կացութեան մը որմէ չէր կրնար խոյս տալ, անոնց քով եկաւ վստահ երեւոյթով մը, փափկավար մեծարանքներ ընծայեղ, նոյնիսկ ներկայ եղաւ անոնց ընթրիքին աւարտման, առանց սակայն մասնակցելու. չէր կրնար բաժնել ոչ հեթանոսներու գինին, ոչ ալ

անոնց խորտիկները, որոնք պատրաստուած էին պիղծ ամաններու մէջ:

Պանդոկին դուռը բաց մնացած էր: Կապաղովկիացիները խալիկ խօսքեր կը փոխանակէին ուրախ դուռով: Գիշերուան օդը խիստ անուշ էր, առանց շատ զով բլլալու: Բայց շատ չանցած, պանդոկին ետեւէն լրսուեցաւ կրկին գոցուած դուռի մը աղմուկը, և երկու հոգի, Ագապիոսի հետ ճամբայ ինկան, երեւութապէս պարտէզէն դուրս ելլելով: Կապաղովկիացիներէն չորսը յանկարծ ոտքի ելլելով, անոնցմէ մէկուն ետեւէն վազեցին և փորձեցին յարդանքով համբուրել անոր հագած մանիշակագոյն փիլոնը: Բայց Ագապիոս նշանացի հասկըցուցած ըլլալով թէ պանդոկը պարապ չէ, այդ անձը կարծես իրենց հրամայեց որ երբեք չճանչնան զինքը: Մակայն հրեա: Արիստոտէմը որդած էր անոր դիմագիծերը:

— Մինեախոս, Թեսաղոնիկէի քրիստոնեայ եպիսկոպոսը:

Յետոյ լռեց, խորունկ խորհուրդներու մէջ թաղուելով: Առանց գիտնալու թէ ինչ մտածումներով Ագապիոս այսպէս իր տունը կանչած էր զինքը, ազգարարելով որ սքօղէ իր այցելութիւնը, ինքն իրեն կը հարցնէր թէ արդեօք այս ճամբորդներուն ժամանումը կապ մը չունի իր շահելիք գործին հետ: Եւ կը փորձէր հետեւութիւններ հանել:

Արդարեւ, օտարականները հազիւ հեռացած, Ագապիոս նշանացի հասկցուց որ իրեն հետեւէ, և բաւական երկար խօսեցաւ ճամբուն վրայ:

Այդ միջոցին, Միւրինա և Թէոկտինէս իրենց գաւառորակները կը նստէին: Իրենց երակներուն մէջ կը հոսէր կրակ մը, զոր աւելի կ'արծարծէր գինիին հրճուանքը: Կ'աճապարէին հասնիլ քաղաք, մըռնել իրենց սենեակը, գտնել այն կանթեղը ուր Միւրինա քանի մը պտղունց խունկ պիտի նետէր հեշտախառն, իր սիրահարին կողքին երկննալէ առաջ... Արիստոտէմ մօտեցաւ:

— Լուրր չիմացա՞ք, բաւա, վառվորու՞ն. քրիստոնեաներու գէմ հալածանքի կայսերական հրովարտակը շուտով պիտի հրատարակուի Կորնթոսի մէջ: Ահա թէ ինչ լուր տալու եկած էր Սինեսիոս, որ կանխեց օգոստոսիաւ հրամանը: Եւ կը փախչէր... Կանոնը այն է որ պետերը պէտք է, կարելի եղածին չափ, խուսափին դատաւորներուն հետ ընդհարելէ: անոնք ապահով պիտի մնան, հօտին ուժ տալու և զայն վարելու համար: Բայց, Թեսաղոնիկէի մէջ, ասոր-տասերկու քրիստոնեաներ և երեք մանկամարդուհիներ, Իրենա, Ագապի և Քիոնէ արդէն խարոյկի մատնուած են, իրենց քով գտնուած զիրքերու պատճառով որոնք կը ծառայէին այդ աղանդին: Ուրիշ բաղմաթիւ քրիստոնեաներ բանտն են, ի մէջ այլոց Ագաթոն Պորփուրիտէս: Կարծեմ կը ճանչնաք, ձեր հօր վաղեմի մէկ քարեկամին որդին է: Կը յիշեմ միայն բարձր դասու անդամները: Հասարակ ժողովուրդէն շատ մարդիկ գլխատուած են, ընտկանաբար: Իսկ Փոլսգիոյ մէջ գործերը աւելի ծանր են: Կալերիոս միշտ կողմնակից եղած է աղղու միջոցներու: Չինուո՞ր է: Կը թուի թէ քաղաք մը կայ ուր բոլոր քրիստոնեաները հաւաքած են իրենց կաթողիկէներուն մէջ և յետոյ կրակի տուած են: Բոլո՞րը, բոլորը այրած են:

Այս լուրերը կը հագորդէր առաջին կարգի լրատուի մը հպարտութեամբ, և, առանց ահաճութեան: Ժամանակին, Եպիփանի օրով, Հրեաներն ալ գլխատուած, այրուած, պրկոցի վրայ սպաննուած էին: Այդ միջոցին հաշտութիւն կնքեր էին Կայսրութեան հետ: Նոյն իսկ կը պաշտպանէին զայն: Կարգը եկած էր քրիստոնեաներուն, զորս կայսրութիւնը կը նկատէր դասալիքներ՝ իր հաւատքէն:

— Մա՛րդ չպիտի այրեն Կորնթոսի մէջ, պատասխանեց Թէոկտինէս:

Իսկապէս, չէր կրնար հաւատալ թէ այս սիրտուն

քաղաքին մէջ կը գտնուի մէկը որ աչքը տանէ չարչարանքը կամ խարոյկը: Գալով քրիստոնեաները զազաններուն յանձնելու պարագային, ատոր խօսքը չէր կրնար ըլլալ. մեղմանուչ Ելլադայի մէջ, Հոռոմ դըժուարութիւն քաշած էր նոյն իսկ սուսերամարտիկներու մրցումները ներմուծելու:

— Կը տեսնէք, ըսաւ Արիստոտէմ:

Երբեք չյայտնեց թէ Ագապիոսի հետ շտկած էր սքանչելի գործ մը, որուն յաջողութեանը համար անհրաժեշտ էին քրիստոնեաներու գէժ հալածանքները: Իշխանութեանց համար սովորութիւն հղած էր, երբ կ'արգիլէին ապօրէն հոշակուած կարգ մը դաւանութեանց կատարումը, ծախու հանելէ առաջ, խմբովին աստուածներուն օրհնել տալ անունով անհրաժեշտ բոլոր նիւթերը. այնպէս որ, քրիստոնեաները կը ստիպուէին անօթութենէն տառապիլ, հոս իրենց համար դարչելի սուտիստներու համակերպիլ: Պանդոկայիսար դեռ նոր սակարկութեան մը եկած էր միջնորդին հետ, մեծ քանակութեամբ ցորեն և գինի յանձնելու, որ, սրբազործումէ ազատ մնալով իր քով, կրնար առնն մը բաւել իր դաւանակիցներուն սնունդին: Այս առումները խոշոր շահ մը պիտի ձգէր երկուքին ալ: Ահա թէ ինչպէս արտասովոր խռովութեանց չըջանները կրնան շահաւէտ գործառնութիւններ պարգեւել անոնց որ գիտեն կանխատեսել գէպքերը, կամ լուր տաւած են այդ մասին:

..

— ...Ուրեմն, Թէոփոնէս, ըսաւ յանկարծ Միւրինա, Հրեային հրաժեշտէն քանի մը վայրկեան յետոյ, ուրեմն, սարուկներէդ չորսը քրիստոնեայ են: Տեսա՞ր ճիշդ հիմա, այն մարդուն առջեւ՝ զոր Արիստոտէմ Սինեփոս կը կոչէր:

— Հերակլէս վկայ, իրաւունք ունիս: Միտքէդ կ'անցնէ՞ր, Միւրինա:

— Ոչ, ի՞նչպէս անցնէր:

— Իմ ալ միտքէս չէր անցնէր:

Կորնթոսի բնակչութեան մէկ երրորդը քրիստոնեայ էր: Թէոփոնէս, եթէ չէր գիտեր որ քրիստոնեայ սարուկներ ունի, հրապարակին վրայ, դատարանին մէջ, Սովիստներու ընթերցուածներուն մէջ հանդիպած էր այրերու և կիներու որոնց համար կ'ըսէին թէ քրիստոնէական ժողովներու կ'երթան: Բայց թէ ի՞նչ կ'ուզէին և ի՞նչ կ'ըսէին քրիստոնեաները, — այդ մասին շատ աղօտ զազափար ունէր: Հիմա որ կը մտածէր, կը զգար թէ այդ մարդիկը կատարեր էին զարմանալի և առեղծուածային հրաշք մը, — բազմապատկելով իրենց հետեւորդները ամբողջ կայսրութեան մէկ ծայրէն միւսը, գրեթէ բաշխողակ Սինեփոս իրենց հաւատքին զարծնելով, աւելի քան կէս առ կէս նաւածելով սա Ելլադան, աշխարհը այն աստուածներուն որոնք հսկեցին իր վայելած քաղաքակրթութեան: Ըրած էին այս բոլորը, միեւնոյն տանն մնալով գաղանի ընկերութիւն մը, որուն խորհուրդները մարդ չէր գիտեր, — քանի որ նորահաւատներն իսկ դուրս ձգուած էին անոնցմէ, — որուն ձէսերը, գործունէութեան միջոցները, նպատակները անծանօթ էին: Թերեւս պատճառը այն էր որ այս քրիստոնեաները շատ մօտ էին իրեն: Մարդ կը վարժուի իւր ընտանիքին որ միշտ աչքին տակն է, և ա'լ չզրուիր: Թէոփոնէս յաճախ կը մտաւորանէր գիտնալու թէ ի՞նչ են Բարբարոսները, Հերուզները, Գոթացիները, Վանալները, որոնց վրայ այնքան կը խօսուէր, և զորս երբեք չէր տեսած: Բայց հաստատապէս չէր գիտեր թէ ի՞նչ են քրիստոնեաները, երբեք հոգ չէր ըրած գիտնալու: Այս միտքը աւելի ապշուած կը պատճառէր իրեն:

Ամբողջ գիտցածը այն էր որ այս աղանդը կը մերժէ ապրիլ — գիշար էր ըմբռնել թէ ինչո՞ւ — այնպէս ինչպէս միշտ ապրիլ էին մարդիկ այն օրէն ի վեր

ուր Յոյներ կային, և մանաւանդ կայսրութիւն մը յունավար, կառավարութեամբ մը, վարչութեամբ մը որ ինամակալն էր իր դասակարգի անձերուն. մէկ խօսքով՝ անհաճոյ, հակընկերական օղանդ մը: Իր շրջանակէն մարդոց համար կ'ըսուէր թէ մեղսակցութիւններ ունին այդ օղանդին հետ, յաճախ առիթ ունէր հարցաքննելու զանոնք. բայց ետ կեցած էր, որովհետեւ տաղտկալի էին. և կը զգար թէ պէտք չէ մարդոց խօսիլ իրենց այն տկարութիւններուն վրայ որոնք աչքի զօրկած չեն:

* *

Մինչ պիտի անցնէին կանգրէասի դուռէն, կնո՞վ ձայն մը թեւ առաւ օտուերին մէջ. նորօրինակ, կցկտուր կաբեկից մեղեդի մը, կը թուէր թէ գիշերուան մեղմ և խռովուն հոգին, — պիտի ըսէիր.

— Դո՛ւն ես, Օրտո՛ւլա, հարցուց Միւրինա:

Տխուր բաներէն չախորժելով, խօսած էր միայն այդ երգը ընդհատելու համար: Ինք համ կ'առնէր երանաւէտ երաժշտութենէն, պարի կանչէ մը, Միւրինա կրականի ծովային երգերէն՝ լիտի և չէնչող, լատինական կամ յունական օրհներգներէն, որոնք կարծես ընդլայնումն են վեհօգի առնեալխօսութեան մը, և որոնց ունկնդրութեան ատեն կը թուի թէ մարդ կը զանազանէ հետորին շարժուածքները: Իսկ այս տարօրինակ եղանակաւորումները կարծես իրենց հետ կը բերէին անբնական և ցնցող բան մը: Առանց զանոնք հասկնալու, ինքզինքը վիրաւորուած կը զգար:

— Ինչո՞ւ լռեցուցիր, մեղադրեց թէոկոնէնէս:

Իր բարեկամօճիին չափ խոկ չըլլալով, աւելի զգայուն էր այս արտասովոր շեշտերուն համար: Իր կիրթ ոգին շուտ կը յոգնէր այն բանէն զոր արդէն գիտնալ կը կարծէր: Մինչև իր սիրտը հասնելու համար, պէտք էր որ յուզումը ամէն օր նոր ուղի մը բռնէր:

Կէն մը դուռս ելաւ խոր փոսէ մը որ կը բացուէր պարիսպներուն առջև: Ձեռքը կուրծքին տարաւ, յետոյ ճակտին, և երկարեց ողորմութեան մը համար:

— Դո՛ւն ես, Միւրինա՛... Կ'երգէի վիշտը ցրուելու համար: Անօթի է: Վէրքերը ցաւ կը պատճառեն և չի քնանար:

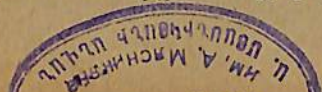
— Ռետիկոսը: Միշտ ա՞ն է:

Կինը իր տարիքէն աւելի ծեր կ'երեւար, թուլացած միսերով, կապոյտ կտաւէ գրգռեալներու տակ որոնք նոյնքան կրնային յարմարիլ այր մարդու մը: Իբրեւ երիտասարդութիւն, իր վրայ մնացած էր միայն իր ձայնը, անհունապէս ճապուկ և հրակէզ ձայնը որ կրնար սրինգի ամէնէն պայծառ խաղերէն իջնել մինչև հեծեծանքները, նուազ միջին քան հովին վաճիւնը մեծ անտառի մը մէջ: Կը պատմէին թէ ծնած է մէկ անկիւնը այն անսահման և տափարակ երկրին, ուր Սկիւթացիներուն ձիերը, ձմեռը, իրենց սմբակներով կը փորեն ձիւնը, խոտ գտնելու համար: Քաղաքին շրջականերուն մէջ, ինքզինքը տրամադրելով հնձաններու ստրուկներուն, քաղաքապետական իշխանութեանց կողմէ սղբային աշխատանքներու ենթարկուած դատապարտաւորներու, որոնք քանի մը պղինձ դրամ կուտային իրեն, կը ծախէր նաեւ յուռութիւններ: Իբրեւ յաճախորդ ունէր Կոնսթանդի կարգ մը փարթամ տիկիներ, հարուստ պերճադիմներ, որոնք զինքը աւելի վարպետ վհուկ կը համարէին քան թեաղոնիկեցի կիները: Եւ, դրեթէ ոչինչ պահելով իրեն համար, Օրտուլա կը սնուցանէր վաղեմի բարբարոս գերի մը, կաղ և ապուկանած, սա Ռետիկոսը զոր իր տէրը, ազան Պոսիտիոսը, անդիթօրէն ճամբած էր, հոգէ մը ազատելու համար:

— Գիտե՞ս որ քրիստոնեաները պիտի հալածեն:

Միւրինան ալ իր կարգին շատ հպարտ էր, այս յուր տարածելուն համար:

— Քրիստոնեաները: Ես կը թիմեմ անոնց վրայ:

Անոնք կ'ըսեն թէ մեռելները դուրս չեն ելլեր այն տեղերէն ուր իրենք պահել կուտան իրենց Գրիստոսին, կամ Սաղայէլին կողմէ: Եւ մարդիկ անոնց կ'երթան, որովհետեւ կը վախճան, երբ մեռելները վերադառնան: Ես կը սիրեմ մեռելները և անոնց ստուերները: Ես չեմ վախճար անոնցմէ: Ես մտիկ կ'ընեմ անոնց գաղտնիքները, և կ'ապրիմ անոնցմով... Ես կը թքեմ նաև ձեր աստուածներուն վրայ. մեռելները, միայն մեռելները, ուրիշ բան չկայ... բայց նա'և ողջերուն ցաւերը: Օ՛հ, Միւրքինա, եթէ գիտնայիր դէպի տառապողները խոնարհելու տարօրինակ հեշտանքը: Կարեկցութիւնը մարդը կ'առաջնորդէ բանի մը որ աւելի հզօր է քան սէրը և որ կ'արծարծէ զայն...

— Ուրեմն, Ռեալիստ... .

— Կը ճանչնամ աւելի թշուառ մը: Նայէ՛:

Մութացիլը դուրս կ'ելլէր փոսէն, կարծես սողալով: Կը յառաջանար երկու սրունքները ներս քաշած, ինչպէս ուղիւ մը որ ծռնելի կուգայ. սեւորակ բիծ մը կը ծածկէր աչքերէն մէկը: Միւրքինա անդին դարձաւ: Գարշանքով միայն կրնար դիտել տգեղութիւնը և այն չարիքները որ կը հարուածեն մարդիկը:

— Ափշ ցուցուր, ըսաւ Օրտուլա, որ քեզի ըսեմ ճակատագիրդ:

— Ո՛չ հիմա: Ուշ է: Օր մը տուն եկուր, գիտես բնակարանս... Բայց անոր հետ չըլլա՛ս, աւելցուց սարսռալով:

— Ան երբեք ինծի չընկերանար: Կը մուրայ հրապարակին վրայ, երբ ես քաղաքին շրջանը կ'ընեմ... Գոնէ բան մը տուր իրեն:

..

Փուլվիա, Կորնթոսի կառավարիչ և նորահաս պատրիկ Մարիոս Փուլվիոս Պերեկրինոսի աղջիկը, ամուսնացած էր հռոմէացած Ադարոսի հետ, փորձ

գործի մարդ, վերակացու՝ նորին աստուածափայլութիւն Դիոկղիտիանոս կայսեր Թեսագոնիկէի մասնաւոր կալուածներուն. պաշտօն մը որ աւելի բարձր դիրքերու պիտի հասցնէր զինքը, ապահովելով Պայծառափայլ տիրոջը: Իր ամուսնութենէն տասնրութը ամիս յետոյ կինը մանչ զաւակ մը կը պարգեւէր իրեն, կամ, — ինչպէս կ'ըսէին Հռոմայեցիները, հաւատարիմ մնալով ասացուածքի մը որ կը նշանակէր ընտանիքին ամբողջութիւնը, յաւիտենութիւնը՝ մարմնացած իր պետին մէջ — «Ադարոս կ'աճէր որդիով մը»: Փուլվիա իր տղաբերքը մօրը քով կատարելու համար Թեսագոնիկէն մեկնած ըլլալով, կառավարիչին պալատը զարդարուած էր դրասանդներով: Կորնթոսի մէջ իրենք զիրենք ականաւոր համարող բոլոր տիկիկները կը փութային ողջունել ծննդականը:

Թեոկանէս վեց ամիս առաջ խոստացած էր Միւրքինայի թէ պիտի ճամբէ իր սիրուհին: Այդ նեղութիւնը չկրեց. պէտք եղաւ միայն խզել այն գրեթէ գաղտնի յարաբերութիւնները զորս կը պահէր Եւտրոպիայի հետ, կինը Վելիոս Վիկտորի, կարեւոր անձնաւորութեան մը, գլխաւոր «նօտար», այսինքն քարտուղար Պերեկրինոսի, անոր պէս հռոմէացի, և նոյնիսկ աւելի հին գերդաստանէ, թէեւ երբեք պատրիկ կզած չըլլար: Այս կինը մեծ բան մը չէր արժան թեոկանէսի. դռնող իր ծագումին համար, կորսնցուցած առաջին երիտասարդութիւնը, ան միայն իր սնապարծութիւնը զբոսած էր: Եւտրոպիա, իր մասին, աւելի դիւրսւնեբարձ պիտի ըլլար իրեն, եթէ զինքը լքած չըլլար — ամէն մարդ գիտէր — Ափրոդիտէի մէկ ստրկուհիին համար, այն ալ ամէնէն ստոր խաւէն, զոր նոյն իսկ ստիպուած էր ծախու առնել Մեծ Բրմուհիէն: Վախալով որ Եւտրոպիա բռնել կուտայ Միւրքինան իր մարդոց միջոցաւ, որոնք բիրտով պիտի ծեծէին զայն կամ իրիկուն մը նաւահանգիստին ջուրերը պիտի նետէին

— աննախընթաց վրէժ մը չէր այս — Թէոկտեսէս հարկ դատած էր պատուիրել իր Կապադովկիացիներուն որ հսկեն անոր յատկացուցած տունին շրջակաները :

Եւտրոպիա, իբր ամուսինն դիրքին բերումով, Փուլվիայի այցելուներուն առաջիններէն և դառ : Հորտանցիա, երախային մեծ-մայրը, չնորհաւորութիւնները կ'ընդունէր կանանոցին մէջ, կը ներկայացնէր նորածինը, որ պրկուած էր խանձարուրքին կապիւրէն. յետոյ կը յանձնէր նորէն իր Փոլեգիացի ստնաուին, եթէ քնացած չըլլար նաւակածեւ օրօրոցի մը մէջ, յինուած՝ երակաւոր կիտրոնէնի փայտէ մը, սկեգոյն, դրուադուած փղոսկրով և սատափով : Աւելի անդին, ծննդական մօր գուռը կը պահպանէին երեք մարդիկ — համաձայն լատինական սովորութեան մը — մէկը կացին մը բրունած, երկրորդը՝ նիզակ մը, և անոնցմով ընդհատ-ընդհատ կը զարնէին գետնին. մինչ երրորդը աւել մը կը շարժէր սեմին վրայ. այսպէս կ'ուզէին անարեկել և փախցնել Դրոզը որ կը պահուրտի մանկամարդ մայրերու անկողինն տակ, անոնց քստուունքէն առաջ, և կը ճգնի անոնց տէր դատնալ գլխերը :

Բերանը համբուրելէ և մայրը չնորհաւորելէ յետոյ, խօսակցութիւնները սկսան : Քրիստոնեաներու դէմ հալածանքի հրովարտակին մօտալուտ հրատարակումը արդէն կը յուղէր քաղաքը : Փանի մը այցելուներ, հետեւելով իրենց ամուսիններուն կամ սիրահարներուն կարծիքին, ներքնապէս ալիս դադարաւորուհիներին թէ այս լսման պարզ ձեւական ցոյց մը կրնայ ըլլալ Կորնթոսի համար, ինչպէս եղած էր Վաղերիա նոսի և Աւերիոսի օրով : Բայց, լուռ կը մնային, լսելու համար կարծիքը սա խօստաղէմ Հորտանցիային, կառավարիչին կնոջը, որ գիտնալու էր իր ամուսնին տուած միջոցները և որուն համար կ'ըսէին թէ որո՞ւ ազդեցութիւն ունի անոր վրայ :

Այս տիրուհին խօսամերերութիւն կը կեդէր : Սին

Եւտրոպիա, ասեղնագործ յօրինուածքի մը տակ, որուն տակի ուռոյցները, մանիշակադոյն մետաքսէ խորքի մը վրայ, ծաղիկներ և սաղարթներ կը ներկայացնէին, իբր դէմքը կը դարդարէր ճանճանկար կերպատով մը, մանիկածեւ, բռնուած շատ նուրբ կտորի մը վրայ, — Հորտանցիա հազած էր հին Հռոմայիցի կլիներուն սօրան, միակ հագուստը որ արգիլուած էր պերճադիճներուն. անարատ ձերմակ բուրդէ, անգարդ, շիւի-չիտակ, և այնքան վար իջած որ, հաղիւ կը տեսնուէր իր թեթեւ մուճակին ծայրը : Սպիտակ կաշիէ պարզ ոտնաման մըն էր այս մուճակը, զոր նմանապէս ձերմակ փոկեր, փափկօրէն գեղազարդուած արծաթ ասեղնագործութեամբ մը, սրունքին վրայ կը բռնէին : Բայց իբր շուրջը կը ծածանէր համեմի և քուշտի բարկ բոյրը որ կը ծածկէր ոչխարի ճարպէ պատրաստուած խմորին հօտը : Գիշերը այս խմորով կ'օծէր իր դէմքը, վառնգուած թարմութիւն մը պահպանելու համար : Եւ, ամէն անգամ որ կը դարձնէր գլուխը, ծածկուած մազով մը որ մշտնջենապէս խարտեալ պիտի մնար այս սուհեռե, կը լսուէր իր բոժոժներուն ընդհարումը. երեք գինդեր նրեք մարդարիտներով, խրաքանչիւր ականջին, երկար արցունքներու ձեւով, լուսափողփող խոշոր աղամանդներով և այնքան ծանր որ բլթակները կը քաշուէին :

Հորտանցիա այլեւ չէր խոնարհեր մեծարանքներ խնդրելու համար, արհամարհելով դոհաբերել Առնական Բախտին, և իշխելու կը յաւակնէր : Բայց ցուրտ վերապահութիւն մը, երբեմն, ամէնէն ապահով միջոցը չ'է այդ հեղինակութիւնը հաստատելու : Եւ այդ էր իր կեցուածքը, այս միջոցին : Եթէ Կայսեր աստուածութիւնը խօսեր էր, կատարիչին պարտքն էր կատարել անոր հրամանները : Եւ այդտեղ ալ կեցաւ : Մարդ համարձակեցաւ աւելի բան հարցնել : Քրիստոնեաներու դէմ հետապնդումները այլեւ նկատուե-

ցան իբրեւ կարելի պատահականութիւն մը, և թերեւ յարմար էր պատրաստուիլ ատոր: Բայց Կորնթոս մինչեւ այդ օրը այնքան կատարեալ ներքին խաղաղութեան մը մէջ ապրած էր, այնքան անտարբեր եղած էր իր հաճոյքներէն և առուտութեն դուրս բաներու, որ, ներկաներուն մէջ ոչ մէկը չէր կրնար որոշ գաղափար մը կազմել այդ հետապնդումներու հաւանական ձեւի մասին: Կը բաղձային հարցաքննել Հորտանցիան: Մնաց որ, աւելի քան երկու հարիւր տարիէ ի վեր երբ ասիական բարքերը մտեր էին Կայսրութեան մէջ, շատ կիներ կ'ուզէին հետաքրքրուիլ քաղաքական դէպքերով, և յաճախ կանանոցներու սաղարանքները իրենց ազդեցութիւնը ունեցած էին աստուածափառ Կայսրութեան որոշումներուն վրայ:

Սակայն լուր առնելու համար ամէնէն անհամբերը հելլենածին կամ լատինածին Կորնթուհիները չէին, որոնք բան իմանալու եկեր էին հանդիսաւոր այցելութեան մը պատրուակով, այլ մանկամարդուհի մը որ մինչեւ այդ լուր կը մնար, ծուարած երկտասարդ մօր անկողին մօտ: Փուլվիա, իր ամուսնութենէն և թիսաղոնիկէ հաստատուելէն առաջ, ջերմագին բարեկամութիւն մը կը ցուցնէր անոր հանդէպ: Կորնթոս դարձած օրն իսկ, խանդավառութեամբ գտած էր զայն: Եւտիքիա, սովորաբար շատ պարզ ձերմակ պարեգօտ մը հագած, հակառակ իր ընտանիքին հարստութեան, առանց գոհարեղէնի, բացի ոսկի շրջանակէ մը որ կը բռնէր իր մազերը, — շատ քիչ կը խառնուէր խօսակցութիւններուն: Կարծես միշտ անտարբեր էր. մարդ դժուար կը հասկնար այն գրեթէ մոլեգին խանդաղատանքը որ զինքը կը կապէր կառավարչին աղջկան: Լիյա անգամ, թօթուելով իր վերապահութիւնը, հարցումներ ուղղեց ամուր և կրակոտ շեշտով մը:

— ... Չեմ գիտեր ի՞նչպէս կ'ընթանան դէպքերը, բաւ Հորտանցիա, անտարբեր երեւոյթով մը: Անշուշտ

այնպէս ինչպէս եղաւ Վաղերիանոս կայսեր օրով, իմ երկտասարդութեան շրջանին: — ամենամեծ բարեացակամութեամբ: Պիտի գոցեն քրիստոնեաներու ժողովատեղիները, վարչական կանոնաւոր վճիռներու միջոցաւ պիտի գրաւեն այն առարկաներն ու գիրքերը որոնք սահմանուած են անոնց ծիսակատարութեան: Եւ, քաղաքին աստուածներուն և կայսեր աստուածութեան սրբազործել տալէ յետոյ քաղաքացիներուն անհրաժեշտ անդեղէնները, պիտի պահանջեն հետեւորդներէն որ քանի մը պտղունց խունկ ծխեն օրինաւոր խորաններու վրայ: Ահա՛ ամէնը: Նոյն իսկ չպիտի պահանջեն քրիստոնեաներէն որ իրենց մասնաւոր բնակարաններուն մէջ չկատարեն իրենց ծէսերը, — որոնց համար կ'ըսեն թէ լկտի բաներ են — եթէ միեւնոյն առեն յարգանք մատուցանեն Կայսրութեան աստուածներուն: Շատ մեղմ տնօրինութիւններ են ասոնք:

— Բայց, հարցուց Եւտրոպիա, եթէ մերժեն զո՞ր մատուցանել: Եթէ ուզե՞ն իրենց — կարծեմ եկեղեցի կ'ըսեն — եկեղեցիներէն վերցնել իրենց խորհուրդներուն նուիրուած գիրքերն ու առարկաները, կամ մերժեն գրաւման նշխարիկը զանոնք:

— Վաղերիանոսի օրով, այդ պարագային հարկ եղաւ քանի մը օրինակելի դասեր տալ, ոչ այնքան շատ. հետեւորդներուն բազմացումը, երեսուն տարիէ ի վեր, արդէն պէտք եղածէն աւելի կ'ապացուցանէ... Բայց պէտք է հպատակիլ Նորին Կայսերական Աստուածութեան օրէնքներուն...

Եւտրոպիա, աստուածացած Կայսեր անձին եղած առաջին ակնարկէն իսկ, ողջոյնի կեցաւ, ձեռքերը դէպի առաջ տանելով, համաձայն սովորական մեծաբոսնքին: Միեւնոյն առեն ծրագիր մը կը յղանար իր մտքին մէջ: Նախատեսուած դէպքերը չէին կրնար ծառայել այն վրէժին զոր ստիպուած էր յետաձգել մինչև այդ օրը: Խորին խոնարհութիւն մը ընելէ յետոյ

Հորտանցիայի առջև, հրաժեշտի համբոյր մը տալով անոր աղջկան, որ երկնցած էր բազմոցի վրայ, մաղթանքներ ընկելով երախային համար որ աղէն, իբօրօրանի կապոցներուն վրայ կը կրէր նորաւի պատրիկներու ոսկի գնդիկը, քանի մը վայրկեան յետոյ կը բանար իր գահաւորակին վարադոյրները:

— Կը ճանչնամ — ըսաւ հետեւորդ ստրուկի մը — սա լարբարոսուհին, վհուկը, որ Օրսուլա կը կոչուի:

— Երբեմն քու տունդ կուգայ, Տիրուհի: Կը ճանչնամ, տեղն ալ գիտեմ:

— Գնա գտիր, և ինծի բեր իններորդ ժամուն: Խոհանոցներու դուռէն անցուր. ուտելիք տո՛ւր: Յետոյ կիններէս մէկուն ըսէ որ մինչև կանանոցս առաջնորդեն: Մարդու բան չըսե՛ս:

Կառավարիչ Պերեկտինոս իսկապէս հրաման ստացած էր գործադրելու հրովարտակը: Մինչ Հորտանցիայացեալները կ'ընդունէր, որոնք եկեր էին իր ընտանիքին ածուժը շնորհաւորելու, կառավարիչին աչքին առջև էին հրամանագրին խօսքերը, կարմիր երկաթագիր, կայսերական կնիքով կնքուած մագաղաթի մը վրայ: Պատուէրը ստիպողական էր, և վարանումի տեղի չէր ձգեր: Վելիոս Վիկտոր, իր քարտուղարը, զոր քովը կանչած էր, իր հրահանգներուն կը սպասէր. կառավարիչը հրահանգ չէր տար, լուս էր, և չէր գիտեր ընկելքը: Եւ Վելիոս, որ գիտէր թէ ան սովորաբար շատ արագ կուտայ իր որոշումները, կը դարմանար:

— Ի հարկէ պէտք է գործադրել հրովարտակը, ըսաւ վերջապէս: Նորին Աստուածութեան հրամանները միշտ յարգելի են. իսկ այս առթիւ՝ թանկագին: Սակայն, զանազան եղանակներ կան անոնց հպարտակելու համար: Կարելի է անոնց մէջ դնել, հաւասար ճշգրտու-

թեամբ, աւելի կամ նուազ ածապարանք և խառութիւն. օրինակ, հրատարակել հրովարտակը, և յետոյ քանի մը օր սպասել:

— Այն ատեն, դիտել տուաւ Վելիոս, քրիստոնեաները իրենց ժողովատեղիներէն պիտի պարպեն այն դիրքերն ու առարկաները զորոս պարտաւոր ենք գրաւել, որպէսզի չկարենան հաւաքուիլ: Գրաւուժը պիտի կատարուի դատարկութեան վրայ, մեր կահադուլակներուն մագաղաթը պիտի մնայ ճերմակ թուղթ մը: Ամէնչէն ջերմեւանդ կամ ամէնչէն վտանգուած քրիստոնեաները ժամանակ պիտի ունենան փախչելու: Պիտի մնան միայն անոնք որոնք սիրայօժար պիտի հաւանին սերացումի բանաձեւ մը ստորագրել:

— Դի՛շտ է, պատասխանեց Պերեկտինոս, ժպիտով մը, ճի՛շտ է: Խեղացի մարդ ես, Վելիո՛ս, կը ճանչնամ քեզ, խոհեմ, բանիւրուն, սրատես: Ուրեմն, թոյլ տուր որ ամբողջովին յացուիմ քեզի. ինչ պիտի ըլլանք յետոյ, դուն ու ես, եթէ Դիոկղետրիանոս Յուլիանք յետոյ, դուն ու ես, եթէ Դիոկղետրիանոս Յուլիանոսի նախատեսած տնօրինութիւնները, Կալիքիոսի ա՛լ աւելի ազդու կամքը չկրնան ոչնչացնել քրիստոնեայ կուսակցութիւնը, զայն սրբել աշխարհի երեսէն: Կ'ըսեմ կուսակցութիւնը, ոչ թէ միայն աղանդը. իբրեւ քաղաքագէտ կը խօսիմ: Որովհետեւ, խնդիրը ատո՛ր վրայ կը դառնայ, — մեր դիմացը ունինք հզօր, գործուն, համատարած կուսակցութիւն մը: Կարելի է ոչնչացնել քանի մը անդամներ, երեսութապէս ստանալ ոմանց, շատ ուրիշներու հպատակութիւնը: Բայց յետոյ...

— Լաւ չեմ ըմբռներ Մեծութեանդ մտածումը, համարձակեցաւ ըսել Վելիոս: Քրիստոնեաները Ասիոյ մէջ աւելի բազմացած են քան Ողիմպեան աստուածմէջ աւելի բազմացած են քան Պարագան նոյնն է Եգիպտոսի, Ափրիկէի մէջ, ինչպէս և Իտալիոյ մէկ մասին մէջ: Ելլաղան աւելի դիմացաւ: Եւ սակայն, նոյն իսկ Կորնթոսի մէջ, շատ զօրաւոր են անոնք:

— Բայց ատո՛ր համար է, Վիլիո՛ս, ա՛յդ բոլորին համար է, ընդհատեց կառավարիչը... Դիոկղետիանոս ծեր է. կրնայ ժեռնիլ. կ'ըսեն թէ կ'ուզէ հրաժարիլ: Կալերիոս բորբոքած է քրիստոնեաներուն դէմ. վճռած է մինչեւ ծայրը մաքառիլ անոնց դէմ, և ան է որ ամենէն աւելի մօտ կը գտնուի մեզի. մեր ուղղակի տէրն է. կ'ընդունիմ որ ատիկա նկատելի պարագայ մըն է. աչքի առջեւ ունիմ զայն: Կոպիտ զօրական մըն է... Բայց, աւելի շատ ուժգնութիւն ունի քան հասկացողութիւն: Յետոյ, Կայսրութեան միւս ծայրը, Կալլիստի մէջ, կայ Կոստանդին ընտանիքը, կայ Կոստանդինի սրդին, որ կը նախընտրէ ձգձգել: Կը սպասէ: Կայսրութիւնը չի կրնար բաժանուած մնալ Չորրորդապետներուն միջեւ, որոնց երկուքը օգոստափառ են, միւս երկուքը՝ միայն կեսար: Կեսարները միշտ պիտի ջանան օգոստափառի տիտղոսը ստանալ, և այդ օգոստափառներէն մէկը պիտի ուզէ դառնալ միակ Կայսրը: Անխուսափելի է այս: Լաւ. ինչ ուժ պիտի կրնար գտնել Կոստանդինի պէս բանիրուն մարդ մը, քրիստոնէական հուսակցութեան մէջ, ամբողջ Կայսրութիւնը իր ավին մէջ կեդրոնացնելու համար: Մտածելիք բան է... Եւ այն ատեն, Վելլոս ի՞նչ պիտի ըլլայ իմ՝ կառավարիչ Պերիկրինոսի կացութիւնը, ի՞նչ պիտի ըլլայ քու ապագադ, եթէ քրիստոնեաները օր մը տէր գառնան Կայսրութեան և յիշեն այն խստութիւնները զորս գործադրած պիտի ըլլանք իրենց հանդէպ... Պէտք է խորհիլ տակաւին... Ազատ ձգէ զիս և Հորտանցիայի ըսէ թէ կ'ուզեմ խօսիլ հետը:

Դիտէր որ սուրանդակ մը հասած էր թէ՛ տիկնոջ և թէ՛ իրեն համար. կը յուսար անոր մէջ գտնել իր որոշման տարրերը: Հորտանցիա ժիր թղթակցութիւն մը կը պահէր Դիոկղետիանոսի կանանցի կարգ մը կիներուն հետ, Նիկոմիդիոյ մէջ, ինչպէս և Կալերիոսի կանանցին հետ, Թեսաղոնիկէ:

Տիկինը իրեն հաղորդեց իր ստացած նամակները: Տպաւորութիւնը հակասական էր: Նիկոմիդիոյ մէջ իշխանութիւններուն մէկ քանին քրիստոնեաներուն կողմը կը հակէին: Ասոնք ճիշտ այն իշխանութիւնն էին որոնք համ կ'առնէին Աստուածութեան էութեան մասին ծագած վիճաբանութիւններէն և ապագայ կեանքի չար բախտերուն դէմ ապահովուելու սահմանուած արարողութիւններէն. ուստի և հակամէտ էին նենդ խաբարողութիւններէն. յաճախ չափազանց յայտնի կ'ընէին զերու: Նոյն իսկ յաճախ չափազանց յայտնի կ'ընէին իրենց զգացումները, — ինչ որ անօգուտ էր Դիոկղետիանոսի բացակայութեանը: Այս պարագան կը գրգռէր Կալերիոսի մնծ մօր թշնամութիւնը՝ նոր աղանդին պական կանանցէն ասիական կանանցը: Կալերիոսի կանանցը, մնացած ըլլալով պառաւի մը տիրապետութեան տակ, — պառաւ մը՝ ջերմեռանդ հաւատացեալ Ողիմպոսի աստուածներուն, հաւատարիմ ին բարքեբուն — վաղիմի Հոռմի աւանդութիւններէն պիտի քտուէր անգութ ըլլալու կամքը: Վերջապէս, այնտեղ կ'առնէին Նիկոմիդիոյ մանկամարդութիւններուն թէ՛ երիտասարդութիւնը և թէ՛ մոլորուն հետաքրքրութիւնները:

Իր մօքի վարժութիւնները կը մղէին Պերիկրինոսը խնդիրը նկատի առնել իր հեռաւոր երեւոյթներով: Հորտանցիա իրենց ցոյց տուաւ ամենէն մօտաւոր կողմերը: Յետոյ, համաձայն ըլլալով Թեսաղոնիկէի մէջ տիրող կիրքերուն, բանքերի մը միջոցաւ դեռ նոր ապահոված էր Կալերիոսի մօրը, թէ ամէն ջանք պիտի թափէ մաքառելու համար այն աղղեցութիւններուն դէմ որոնք կը ձգտէին չափաւորութեան մղել կառավարիչը:

— Դուն կ'ուզես նախատեսել ապագան, ըսաւ անոր. դուն Պիւթեան գուշակ չե՛ս: Ներկայով զբաղէ: Մտածէ որ Կալերիոս աւելի մօտ է քեզի քան

Դիտելի տալանտա, որ ինքն ալ, անդադար, ներողամտութեան խստութեան կը դառնայ քրիստոնեաներուն հանդէպ: Մտածէ՛ որ Կալեթիսիսն կը պարտիս պաշտօնդ, և թէ, վաղն իսկ, կրնայ անկէ զրկել քեզ: Ինչ որ կ'ընեն թեաղոնիկէի մէջ, իր աչքերուն առջեւ, և թէ դուն չընես Կորնթոսի մէջ, քու գլխաւորդ մեղադրած չի՞ պիտի ըլլաս: Եւ կը կարծես թէ չի՞ պիտի դիտնայ քու գործերդ: Եթէ նոյն իսկ զանոց առնէ՛ զաղտնապէս աշտեղ զրկել իր մտերիմներէն մէկ քանին քու ընթացքիդ մասին տեղեկութիւն ստանալու համար, բանի տեղ չե՞ս գնիր բանաստեղծ Կեփիսոտորը, պղատնեան Փիլոմորոսը, և սա հետոյ Պաքուսը որ քսան տարիէ ի վեր իր ընթերցումներուն մէջ կը ճտռէ քրիստոնեաներուն դէմ: Դուն փորձառու պաշտօնատար ես և այդ սնտոի յոյսը չես կրնար ունենալ: Կրնաս հաւատալ մէկ վայրկեան իսկ, որ անոնք լուր չպիտի տան օգոստոսի մասին, անոնք և աւրիշ հարիւր հոգի: Եւ ահա, նման այն ծերուկին որ կը պարծնայ թէ կրնայ մէկ ասպարէզ (180 մեդր) հեռուէն կարդալ մեծ հրապարակին ջրաժամացոյցին ժամը, բայց չի կրնար քակել այն մագաղաթը որ իր աչքին առջեւ է և որ մահուան կը դատապարտէ զինքը, դուն կ'երազես չգիտեմ ո՛ր անհաւատալի յեղափոխութիւնը որ ո՛վ գիտէ ե՛րբ պիտի գայ, Կալիսայի խորէն, մինչդեռ չես զգար փոթորիկը որ կրնայ դէպի քեզ հասնիլ թեաղոնիկէէն:

* *

Քանի մը վայրկեան յետոյ, կառավարիչը իր քով կանչեց վեյիսը:

— Հրովարտակը պիտի հրատարակուի վաղը, ըսաւ: Եարք մը օրինակներ հանէ՛: Նշանակէ՛ այն պահակները որ պիտի հսկեն պատը փակցուելիք օրինակներուն վրայ. քրիստոնեաները կրնան պատուել

զանոնք: Ժողովէ՛ այն մունետիկները որոնք պիտի կարգան միւս օրինակները, հրապարակներուն և պողոտաներուն վրայ... Ահ, ինծի հասցուր պահակներուն տեղեկագիրները Կորնթոսի քրիստոնեաներու թիւին, անոնց անձնական մասնաւոր նշաններուն և բնակարաններուն մասին:

— Ոստիկանական այդ աշխատանքը չատնոց պատրաստ է:

— Սպանազէն մարդ մը պէտք է կենայ անոնց իւրաքանչիւրին դրան առջեւ: Անոնք պէտք է իրենք զիրենք նկատեն իրրեւ բանտարկեալ՝ իրենց տան մէջ: Հրովարտակը հրատարակուած ժաման իսկ, պէտք է ձեռք անցրին զլսաւորները... Այս մարդիկը երէցներու, սարկաւագներու, իրենց եկեղեցւոյ պաշտօնեաներու ամբողջ նուիրապետութիւն մը ունին. նախ պէտք է անոնք ձերբակալել... Յետոյ, պէտք է քանի մը հոգինոց պահակախումբ մը դնել անոնց եկեղեցիներուն մէջ, որպէսզի չկարենան բռն փախցնել ծխական դիրքերէն և գոյքերէն որոնք պիտի գրաւուին, և որոնց կանոնաւոր յուշակագրութեան պէտք է ձեռնարկել ամենակարճ ժամանակի մէջ: Այս գործը մասնաւորապէս քեզի կ'իյնայ, քանի որ հրամանիդ տակ է նոստարներու գլխանը:

— Լա՛ւ:

— Մի՛ եթար... Կը մտածեմ, — հրովարտակը պիտի հրատարակուի վաղը... Մինչ այդ, ընտրութիւն մը կատարէ զաղտնի ծառայութեան ուսմանուած պահակներուն մէջ: Վարժ մարդեր կան:

— Քանի մը հոգի: Ո՛չ շատ. Յոյներ և Սուրիացիներ: Միւս բոլոր նախկին զինուորներ են, մեծ մասով բարբարոսներ, ընդհանրապէս բթամիտ, որոնք արհեստին մէջ մտած են, որպէսզի, իրենց ծառայութեան շրջանը լրացած ատեն, օգտուին Կայսրութեան հողերէն:

— Վերջապէս... Դասար սորվեցուր Յոյներուդ և Սուրբաղիսներուդ: Պէտք է որ անոնք ժողովուրդին մէջ աշխատեն կարծիքը տարածեն թէ Եդիսոսի ծոցին մէջ երեւցած հրաշքը, ջուրերէն ժայթքած սա հրաբուխը, Պոսիտոնի տաճարին ճակատը կործանող երկրաշարժը ազդարարութիւն մըն են զայրացած աստուածներուն կողմէ. պէտք է գրաւել հանրային կարծիքը... Այս առթիւ, լաւ կ'ըլլայ, մանաւանդ սկիզբը, թողուլ որ թալանուին քրիստոնեաներուն ընակարանները. այս բանը պիտի շահագրգռէ խուժանը՝ հալածանքներուն մէջ:

— Մեր գիւտնաթուղթերուն մէջ ունինք հետտոր Պաքիւբիոսի պարտաւագիրը՝ քրիստոնեաներուն դէմ: Մեծութիւնդ գիտէ անշուշտ որ այս նրբամիտ մարդը, իր երիտասարդութեանը, սակի կամ նուազ խառնուցաւ աղանդին: Յետոյ նորէն ուրիշ զգացումներու յարեցու: Պարտաւագրին անունն է՝ Բրիստոնեաներուն, Ճշմարտութեան թաւկալ մը: Պաքիւբիոս անոր մէջ կը ձաղկէ իր երեւման բարեկամներուն բարքերը: Բնագիրը շատ գայթակղալի է, ընդունելի՝ կարգ մը բաներու մասին զորս չգիտեմ. ճշմարիտ՝ շարք մը իրողութիւններու համար որոնք ինծի ծանօթ են:

— Օրինակներ հանել տուր դպիրներուդ: Թող տարածեն: Սքանչելի է... Շտապէ՛ք. շատ ժամանակ չունինք... Քիչ մնաց կը մոռնայի. դանիճներն ու իրենց ծառաները պէտք է պատրաստ պահեն իրենց գործիքները՝ տանջանքի ենթարկելու համար ամբաստանեալները, ինչպէս նաեւ մահապատժի գործիքները: Բայց, որքան կարելի է, պէտք է մինչեւ հոգ գալ: Ես կը նախընտրէի վերապահել ապագան: Վե՛րիտ, քրիստոնեաներուն չպատճառենք այնքան խոր ատելութիւն մը որ իրենց յիշողութեան մէջ մնայ: Ըսի՛ թէ ինչո՛ւ...

..

Երրորդ օրը, երբ Վելիոս պալատէն կ'ելլէր՝ իրեն

յանձնուած պաշտօններուն կատարման հսկելու համար, նշմարեց Եւտիքիան, որ կ'անցնէր սեմէն: Անկասկած, ինչպէս սովորաբար, մանկամարդուհին կ'երթար տեսնուի իր բարեկամուհի Փուլլիայի հետ, որ տակաւին չէր ապաքինւած իր ծննդաբերութենէն: Քաղաքավարութեան քանի մը ընտանի, բարեկամական խօսքերով ողջունեց այս ազնուազարմ աղջիկը, որ անարատ անուն ունէր, — և ա՛լ չխորհեցաւ անոր վրայ:

— ... Եւտիքիա, կ'ըսէր Փուլլիա, քանի մը վայրկեան յետոյ, մտի՛կ ըրէ՛ք: Մայրս ամբողջ ճշմարտութիւնը չէր գիտեր, երբ դուն կը հարցաքննէիր զինքը. կամ աւելի ճիշտ, անկասկած կ'ուղէր ծածկել զայն. հալածանքները վճռուած են. ինքն իսկ խրատ խուսած է: Դուն կը ճանչնաս զինքը. սպասելի էր: Խուսած է: Դուն կը ճանչնաս զինքը. սպասելի էր: Բարեկամներուդ, որքան կրնաս շո՛ւտ: Ըսէ՛ Ուեսմիոսին և եպիսկոպոսէն ձեռնադրուած բոլոր «իւրեցներուն» որ հեռանան: Լաւ թաքստոցներ կան Սառամփալի լճին շրջակաները. մինչեւ այն կողմերը չպիտի փնտռեն. թերեւս չեն ալ ուզեր: Ըսէ՛ նաեւ որ եկեղեցիներու գոյքերը պիտի ցուցակագրեն, թող միասին տանին գոյքերը պիտի ցուցակագրեն, թող միասին տանին կամ պահեն գիրքերը և ծխական առարկաները: Շո՛ւտ, շո՛ւտ: Դո՛ւն անգամ կ'ասկածելի պիտի դառնաս... Կը յուսամ որ Վելիոս պիտի մոռնայ քու անունդ կարդալ պահակներուն պատրաստած ցուցակներուն վրայ — եթէ այդ անունը հոն գտնուի, ինչպէս կը կարծեմ — որովհետեւ, այդ մարդոց արհեստն է արծառագրել բոլոր անոնք որ կը մատնանշուին, և աւելի մեծերուն կը ձգեն որոշելու հօգը: Պրեկլիկոս գիտէ մեղ միացնող գուրգուրանքը. բայց եթէ հրապարակային մատնութիւն մը ընեն մեծ հրապարակին վրայ: Յայտնի է. պիտի հարկադրուի գործել, կամ այնպէս ցուցնել... Խնդրէ՛ հօրմէդ որ քեզ տանի ձեր Փախտոսի ամարանոցը:

— Իսկ դո՞ւն :

— Ե՞ս... Ես Պերեկրինոսի աղջիկն եմ. ո՞վ կը համարձակի կասկածել ինձմէ : Մնաց որ, ի՞նչ մեղքս պահեմ, ես քրիստոնեայ չեմ : Ինձմէ պիտի պահանջեն պողոտեայ մը խուսիկ ծխել Ողիմպական աստուածներու խորանին վրայ. ո՛ր և է անպատեհութիւն մը չեմ տեսներ ատոր մէջ. յետոյ, չեմ ըմբռներ որ դուք մերժէք կատարել այսքան անկարեւոր բան մը... Ես կը համակրիմ քրիստոնեաներուն՝ քո՛ւ պատճառով. քե՛զ է որ կը սիրեմ անոնցմով. ահա ամէնը... Իրաւ է որ դուն վճռապէս կ'ուզես օծուած կոյս մը դառնալ անոնց մէջ : Ատիկա շատ ծիծաղելի կը թուի ինծի, և շատ անգուլթ ինծի համար. ես ա՛յնքան կ'ուզէի ըլլալ քու մտերիմ առաջնորդը, քեզի յայտնել այն դադարներէն որոս պէտք է գիտնայ աղջիկ մը, այն իրիկունքերը կը սպասէ իր ամուսնին... Անցնի՛նք. տրտունջներս ուրիշ առեն. չո՛ւտ դնա, բայց շատ հանդարտ, ինչպէս սովորաբար. որպէսզի մարդ չկասկածի թէ բան ըսած եմ քեզի...

Պերեկրինոսի աղջիկը չէր գիտեր որ միեւնոյն պահուն, Վեյիոսի մեկնումէն անմիջապէս յետոյ, իր հայրը դադարնի բանքեր մը զրկած էր Կորնթոսի բոցաքուրմերէն Դիտիւմի, որ, այս կրօնական և քաղաքապետական իշխանութեան տակ, պարտաւոր էր մասնակցել գոհաբերութեանց, հանդիսաւոր առիթներու մէջ : Երկար ատենէ ի վեր, գիտնալով որ Դիտիւմ քրիստոնեայ է, աչք կը գոցէր անոր բացակայութեանց, նման պարագաներու մէջ. իսկ քուրմը, փարթամ անձ, որ մեծ ստուտուր ունէր Ասիոյ նաւահանգիստներուն մէջ, գիտէր հատուցանել այդ բարեարտութիւնը : Պերեկրինոս լաւ կը հաշուէր թէ այս անգամ ալ այնպէս պիտի ըլլայ...

*
* *

Եւտիքիա առանց ուշանալու վազած էր լուր տալու Ոնեսիմոսի : Կորնթոսի եպիսկոպոսը Հրեայ մըն էր, Պաղեստինէն, բայց բոլորովին հելլենացած, պղատոնեան փիլիսոփայ՝ քրիստոնէացած. շատ եռանդուն, բայց խոհեմ և ճարպիկ քարոզիչ, որ շատ ուղղամտօրէն երկու դիրք՝ կը ցուցնէր, գրեթէ երկու երես, — հեթանոսներուն առջեւ, իր հաւատքը կը սահնցնէր նախ անուղղակի ակնարկութիւններով և փիլիսոփայական վիճարանութեանց ձեւին տակ. յետոյ, նորադարձներուն կը քարոզէր խանդավառութեամբ մը ուր իր ցեղին մարդաբէականութիւնը կը յայտնուէր տակաւին :

Լծրողջ քաղաքը յուզուած էր արդէն վերահաս լուբէն : Նաւաստիներ, սարուկներ, թշուառ ազատագրեալներ, տաճարներուն շրջականները բնակող արհեստաւորներ որոնք կ'օգտուէին հաւատացեալներու և ուխտաւորներու բարեպաշտութենէն, իրար կը շնորհաւորէին դէպքի մը համար որ կը գգուէր իրենց կիրքերը կամ շահերը : Տակաւին կառավարիչին գործակալները չէին սկսած հրահրել զիրենք, բայց անոնք անկեղծօրէն, իրենց խղճմտանքին խորէն, կը մտաւորանէին ալիքներուն վրայ երեւցած նախանշաններով, և զանաւր կը վերագրէին Անմահներու բարկութեան՝ սրբապիղծներուն դէմ : Այսօր կը նախատեսէր այն բարիքները՝ որ պիտի ստանար քրիստոնեաներու տուններուն թալանումով, բայց թալանի ձեռնարկելէ առաջ, կը սպասէր իշխանութեանց լռին միզսակցութեան խոստումին : Հոետոր Պաքիւրիոս ծանուցած էր ընթերցուած մը, ուր, կծու մանրադէպերով, պիտի կրկնէր իր պարսաւագրին ամբաստանութիւնները՝ քրիստոնեաներուն դէմ : Իսկ այս վերջինները թէ կ'ուզէին ժողով գումարել ձեռք առնուելիք միջոցները որոշելու, վարանոտները խրախուսելու համար, և թէ կը վախնային պահակներուն ուշադրութիւնը գրաւել, քանի որ անոնք այդ ժողովները պիտի վերագրէին սպասումբական օգիւն :

Ունեսիրոս, Թեսաղոնիկէի եպիսկոպոսին ժամանումէն ի վեր, լուր առած էր վտանգի մասին: Բայց, գիտնալով կառավարիչին չափաւոր ոգին, ձգձգողական խոհեմութիւնը, երբեք չէր կարծեր որ անոր որոշումը կրնար դառնալ անմիջական և այնքան վայրագ: Եւ տիքիա դժուարաւ կրցաւ համոզել թէ մտադարձ ժամանակ չկայ: Բայց, այն ատեն իր որոշումներուն վրայ ազդեցին Եկեղեցիին նախորդ տագնապները, նման առիթներու մէջ:

Սինեսիրոս, Թեսաղոնիկէի եպիսկոպոսը, արդէն ապաստան մը դռած էր այդեպաններուն քով, որոնք քաջ մարդիկ էին, թէեւ հեթանոս, ազատագրուած՝ Եւտիքիայի կողմէ: Իր պարտականութիւնն էր պահել հօտին հովուութիւնը, ոչ թէ անձնապէս դիմագրաւել պետութեան պաշտօնատարներուն հետ ծագելիք պայքարին: Ինչք, Ունեսիրոս, ձերբակալուելու վտանգով, պէտք էր մնար Կորնթոսի մէջ, իր եղբայրները սրտապնդելու և հաւատքը քարոզելու համար:

Եւ սակայն, լաւ էր ապահովել կանոնապէս ձեռնադրուած քանի մը երէցներու ազատութիւնը, սրով հետեւ, քրիստոնեաներուն կրօնը միայն վարդապետութեանց, բարոյականի, անհատական վարք ու բարքի գործ չէր, այլ նախ և առաջ յաճախակի կատարումը խորհուրդի մը որ հետեւորդը կը միացնէ իր Աստծուն, և որ զայն մասնակից ընելով Քրիստոսի արժանաւորութեանց, նոյն իսկ, կերպով մը, անոր աստուածային ընտելեան, կը մաքրէ հոգին և կ'ապահովէ յաւիտենական վերութիւնը: Աստ՛վ ալ անհրաժեշտ կը դառնար ապահովել ծիսակատարութեան պէտք եղած առարկաները, — սրբազան անօթները, մանաւանդ զիրքերը: Ուրեմն, պէտք էր գրաւումէ փախցնել այդ առարկաները: Ունեսիրոս կասկած չուէր Եւտիքիայի անձնութիւնեան մասին: Մանկամարդուն հասած էր իր գահաւորակով, իր սեփական ստրուկներուն հետ: Եպիսկոպոսը անոր ձեռքը նետեց գիրքերը:

— Տա՛ր ասոնք: Քու տունդ ապահով է... Յետոյ կ'ըսենք թէ ուր պիտի գնես:

— Պերեկրինոսի տունը աւելի ապահով է, գիտել առաւ Եւտիքիա, որ կը յիշէր իր մոեքմութիւնը Փուլվիայի հետ:

Եպիսկոպոսը ժպտեցաւ: Այս հնարքը օրինաւոր կը թուէր իրեն, ինչպէս և սրամիտ: Կահաւորակին մէջ գիղեց գիրքերը: Եւտիքիա իր մարմնովը ծածկեց զանոնք, և գէպի պալատ առաջնորդեց իր ստրուկները:

Ասոնք ալ քրիստոնեայ էին, իրեն պէս: Մանկամարդուն հալածողութեան ազատագրած էր զանոնք հաւատապահներու ժողովին առջեւ, իր ծառայութիւնն համար պահելով: Կորնթոսի հասարակ ժողովուրդը սովորաբար չէր գիտեր անունը, կամ ցիմագիծերը նոր աղանդին պատկանող աղետազարմ անձերուն, և միայն համարէին կը ճանչնար զանոնք: Բայց կրնար զանազանել այն քրիստոնեաները որ անոնց հետ կապ ունէին, անոնցմով կ'ապրէին, միեւնոյն փողոցները, միեւնոյն գինեւանքները կը յաճախէին: Ինչքան ալ կարճ տեւած ըլլար Եւտիքիայի անսակցութիւնը, բաւական եղած էր գրգռումը սաստկացնելու: Վերջոյն գործակալները գործի վրայ էին. ձեռքէ ձեռք կ'անցնէին Պաքիսթոսի պարսաւադրին օրինակները. արդէն թալանուած էին պարսաւադրին օրինակները. արդէն մը տունն, և ուրիշ աւարաքրիստոնեաներու քանի մը տունն, և ուրիշ տեղերը կ'ընդգրկէին կը պատրաստուէին: Խուժանը չէր կեցներ քրիստոնեաները. այդ՝ ոստիկանութեան գործն էր, այլ կ'անարդէր զանոնք և կը խոչտանգէր. այն ատեն պահակները միջամտելով, ձեռք կը զարնէին այդ չարչարանքներու գահերուն, բարեկարգութիւնը պահպանելու պատրուակով: Աւագակախութեան մաս կը կազմէր պապուկ Ռեոթիկոսը, ծունկերը ներս քաշուած, կաղ, քստմնելի, վէրքերը աւելի ըտրոքած՝ արշաւանքէն: Կուրծքին վրայ կը պահէր ոսկի ձուկ մը, քրիստոնեաներուն պաշտելի ձուկը, զոր գտեր էր թալանուած

տունէ մը . իր ամերով կը ճանկէր կերպաններ և ճրագարաններ : Օրտուլա իրեն կը հետեւէր , ուսերուն վրայ առած՝ փետուրէ անկողին մը : Հաղար ութ հարիւր տարի յետոյ , օրթոտոքա քրիստոնեաները , օրոնք Սկիւթացիներէն սերած էին , շատ տարբեր ընթացք մը չրոնեցին իրենց քաղաքները լեցնող Հրեաներուն հանդէպ : Կայսրութեան թշնամիներուն դէմ հրաշրուած ժողովուրդ մըն էր , որ կը տենչար իւրացնել անոնց ստացուածքը :

Արշաւոյները ճանչցան Եւտիքիային գահաւորակը կրողները :

— Քրիստոնեաներ , նորէ՛ն քրիստոնեաներ :

Քարեր նետուեցան : Գահաւորակը բռնող խումբը հրերաց , մարդ մը գետին գլորեցաւ . գահաւորակը չըջեցաւ և ինկաւ : Եւտիքիա , սարսափահար , կասկապուտ , վարագոյրներէն դուրս սահեցաւ : Միեւնոյն ատեն իր ծածկած գիրքերը սալաքարերուն վրայ ինկան : Խուժանք նախ շատ ուշադրութիւն չցարձուց :

— Քրիստոնեաներ , քրիստոնեաներ :

Ամբոխը չարաչար կը ծեծէր , թողածն էր սպաննէր գահաւորակը կրողները : Եւտիքիա , որ ոտքի ելած էր , ձեռքերը վեր առաւ պսոգատելու , կամ զանոնք պաշտպանելու համար : Իր հագուածքով , մանկամարդուէին չօղկնա մըն էր , նոյն իսկ կոյս մը : Ընկրկում մը տեղի ունեցաւ , վարանումի հետեւանքով . բայց Ռեաիկոս , միշտ ակնդէտ աւարի մը , ժողովեց գիրքերէն քանի մը հատ :

— Տո՛ւր , ըսաւ Օրտուլա , հետաքրքիր :

Եւ քակեց գիրքերը , արագ պտտուց աչքերը , որոնք չողացին . յետոյ գիրքերէն երկուքը պահեց իր կապուտ կտուէ : չափիկին տակ , սեղմելով գօտիի մը կարուածքին մէջ , և միւսները նետեց գեղին մէջ , սալայատակին վրայ :

— Ասոնք քրիստոնէական գիրքեր են , անոնց կախարդութեանց գիրքերը : Կինը քրիստոնեայ է :

Ամէնը կը ճանչնային վիռւկ Օրտուլան : Ան վարպետ էր ասանկ բաներու : Եւ ահա կը մատնէր կախարդութիւն մը որ ատելի էր աստուածներուն : Խուժանք մօտեցաւ մանկամարդ աղջկան : Ընկ ձեռքեր հետքեր ձգեցին իր պարեգօտին վրայ : Պահակներն ալ լսեցին : Մնաց որ , կայսերական պրուժան նիթարկուած առարկաներ տնդափոխել , ծածկել , «դողնալ» , ոճիր էր , ոճիր մը որ ինքնին կը մատնէր քրիստոնեայի հանգամանքը , և կը ծանրացնէր յանցանքը , անարգելով կայսեր իշխանութիւնը , վեհափառութիւնը և աստուածութիւնը : Եւտիքիան փրկելով խոշտանգող լուռնեցքներէն , պահակները հրամայեցին .

— Հետեւէ՛ մեզի :

Մանկամարդուէին իր անունը տուաւ .

— Ես Եւտիքիան եմ : Հայրս է Եղեմոս , նաւայարդար և քաղաքապետ : Ես մտերիմ բարեկամուհին եմ Փուլվիայի , կառավարիչին աղջկան : Կրնաք հասկընալ պալատէն :

— Կը հասկնանք , պատասխանեցին , անտարբեր : Մինչեւ այդ , հետեւէ՛ մեզի . . .

...

Օրտուլա , անմիջապէս , ըսեց էր Ռեաիկոսի .

— Կեցի՛ր հոս . . . Շարունակէ՛ ժողովել ինչ որ կրնաս : Ես կ'երթամ . դորձ ունիմ : Իրիկունը կը գանձուիս Կանգրէասի դուռը , ինչպէս սովորաբար , եթէ ա՛յլ դորձ չմնայ այս թաղին մէջ . այն ատեն ես հոն կը փնտռեմ քեզ :

Միշտ հագուստին տակ պահելով իր խած գիրքերը , վազեց Միւրինայի բնակած տունը :

— Անցեալ օր ըսիր որ դամ . ահա ասիկա Կ'ուզե՞ս որ ճակատագիրդ հարցնեմ : Տո՛ւր ձեռքերդ . . . Բայց այս բաւական չէ : Վառեակի մը արիւնը պիտի հոսեցնե՞ս . . . Վառեակ մը ունի՞ս :

— Թէոկտենէս ճաշի է՝ այս իրիկուն, պատասխանեց Միւրիմա, իր բարեկամներուն հետ, — փիլիսոփայ Փիլոմորոս, Կլէոփոն, որ կը կոչուի նաեւ Տիմարիոն, կնոջ անուն մը, որովհետեւ... կան ուրիշներ ալ, բանաստեղծ Կեփիստոտոր։ Ես զայն չէի ճանչնար մինչեւ վերջին օրերս։ քիչ մը խնդուկ է, բայց զուարճալի... Անշուշտ վառեակ ունինք։ Հարցնեմ խոհանոցներու ստրուկին։

— Նախ թող որ աչքէ անցընեմ... Սիրուն տուն ունիս, Միւրիմա։

— Մեծ չէ, բայց սիրուն է... Կը յիշե՞ս այն սենեակը զոր ունէի առաջ, Եւրինոմէի տունը։ Քսան սենեակ կար, բոլորն ալ իրարու նման, քսան կիներու համար։ Չորս կրածեփ պատեր ունէր. գետինը կոփածոյ հող էր, կնիւնէ փսխաթներով, — բացի այն անկիւնէն ուր կը դանուէր կաւէ անկողինը, ծածկուած՝ բրդեայ գորգով մը։ Երբեմն, կէս օրէն յետոյ, երբ պառկած կ'ըլլայի յաճախորդի մը քով, արեւու ճառագայթ մը կ'իջնար այդ անկողինին վրայ տանիքի միակ ձեղքէն, շիփ-շխտակ, շողալով ապակիի կտորի մը պէս։ Ես դիտեմք այնքան զօրաւոր կը նայէի որ, կը սկսէի չիլ տեսնել, և յաճախորդը կը կարծէր թէ աչքերս հաճոյքէն կը դառնան։

Ու խնդաց։

— Եւ ամէնը այս էր։ Ուրիշ ոչինչ։ Ոչինչ, բայց միայն սա ծերուկը որ կը քնանար բակը, պարիսպին դէմ, ստուերահողի մը մէջ որ հազիւ աւելի մեծ էր քան իր մարմինը. սրբազնասուրբ յիմար մը, որուն տանիքը կաւ տան կիները սրպէսդի իր խօսքերը աւետարներ ըլլան. յետոյ Եփամ ձէթի հոտ մը, ամէն կողմ, ինչպէս նաեւ բոլոր այն խռնկին զոր հարկ է ձիւղ Ափրոդիտէի պատկերին առջեւ, կողուցէն առաջ. յետոյ ջրալի ջրամանները՝ յուսացումի համար, պղինձէ

իմ'սլգտիկ խեցեղէն թմբուկս, յետոյ այն մեծ սնտուկը ուր կը դնէի իմ իրերս և պուպրիկս... Պուպրիկը քովս է տակաւին. պիտի ցուցնեմ քեզի։ Մնտուկն ալ պահած եմ, կափարիչին վրայ նկարուած սիրուն ծաղիկներուն համար։ Թէոկտենէս կը խնդայ ասոնց վրայ։

— Մնտուկը պահած ես։

— Այո՛, ծաղիկներուն համար, ըսի արդէն։ Կը յիշես։ Կ'ուզե՞ս տեսնել։ Պիտի տեսնես նաեւ մեր սիրուն սենեակը... Եկո՛ւր։

Զով սենեակ մըն էր, մարմարով սալարկուած, միակ պատուհանով մը զոր խիստ նուրբ փայտէ ցանց մը կը պաշտպանէր արեւին դէմ։ Անկողինը, ծածկուած նուաճիկոյ այծերու մորթերով, փորուած էր մարմարի չորս մեծ կտորներու մէջ։ Բարձրուն կողմը, որ սահմանուած էր ընդունելու տարփածուներուն գլուխը, անարքին վերեւ, շահապետ մը (դաշտի աստուած) կը վայելէր կին մը որ իր քամակը երկարած էր իրեն. ձեղունէն վար կախուած էր պղինձէ եռաստիճան կանթեղ մը, որուն սրածայր ընդունարանները կարծես բռնուած, պահպանուած էին չնադուլի փալլոսներէ։ Եւ սենեակը գրեթէ մերկ էր, այս բոլորէն՝ դուրս։

— Մնտուկը հո՞ն է, սա անկիւնը։ Թէոկտենէս զայն ծածկած է բիւթանական դորգով մը, բայց միշտ միւնոյնն է...

— Հո՞ն կը դնես դոհարեղէններդ։

— Ո՛չ, պատասխանեց Միւրիմա, յանկարծ կատկածի գալով։ Ոչինչ կայ մէջը, հին բաներ։ Աւելի լաւ է տեսնես։

Բացաւ սնտուկը, որ փակուած էր չուանէ հանդոյցով մը։

— Թէոկտենէս գիրքեր կը դնէ հոս. ամէնը այս փաթաթներն են... Իմ իրերս ա՛լ չեն սղմիր հոն, աւելցուց հպարտութեամբ։ Իմ ամբիկեցի ստրկուհի է որ կը պահէ զանոնք սենեակի մէջ, վե՛րը։ Հիմա կը ցուցնեմ։

Օրտուլա անփութօրէն նորէն խօսք բացաւ այն ճաշին վրայ զոր Միւրինա պիտի տար իրկուներ :

— Սեղանին վրայ պիտի ըլլայ թառափ ձուկ մը եբրոսէն, փորը լեցուած, աւետեց Միւրինա, և ճերմակ սագի լեարդ ապսպրեր եմ, մեղրով :

— Իսկ վառեակն՞ըր...

— Միտքս ձգեցիր : Մպասէ՛, ես ինքս երթամ զատեմ սիրուն, քաջողջ վառեակ մը :

Օրտուլա մինակ էր : Միւս փաթաթներուն հետ, անտուկին մէջ սահեցուց իր բերած գիրքերը, յետոյ շտապեց Միւրինայի միանալ ներքին բակի մը մէջ, որ չըջապատուած էր սիւներու կրկնակ շարքով մը : Այնտեղ ստրուկներ կը պատրաստէին ընթրիքի կողմած ներքե ցած սեղանի մը վրայ : Թէոկտենէս և իր հիւրերը իրենց ճաշը կ'ընէին բարձրու վրայ նստած. անկողին չկար, ինչպէս Հռոմայեցիներուն մէջ :

Այս սիւնաշարքին միւս կողմը, Իսիսի մէկ արձանը — այն աստուածուհին զոր կը պաշտէր հիմա Միւրինա — քաղցր և խոկուն դէմք մը կը ցուցնէր, որուն կը խառնուէր, միւս անմահներուն անծանօթ եղանակով մը, հեշտանքի ուշադիր և երկրային խոսնդադատանք մը : Յսթափանցելի և զարմանալի հրաշքով մը, փոխն ի փոխը կոյս, յետոյ խենդի պէս միացած աստուածային Օգիրիսի, յետոյ նորէն կոյս, ողբալու համար այդ ջարդուած և կտոր կտոր եղած սիրահարը, նորէն տարփունի, երբ վերջապէս ժողովեց այդ արիւնլուծայ նշխարները, զանոնք վերակենդանացնելու համար, — Իսիս, որ իր առաջին հաւատացեալներուն մէջ կը հաշուէր բողբոր, հիմա կը պաշտուէր շատ մը անբասիր կիներու և պարկիշտ մարդերու կողմէ, ան կը մարմնացնէր ամբողջական լոյսը, տիեզերական գութ մը, մարդկային էակներուն կ'ուսուցանէր այն սրբագործող ծէսերը որոնց շնորհիւ պիտի կրնային մասնակցիլ իր յաւիտենական երանութեան : Միւրինա երկիւ-

ղածօրէն հագած էր մարմարին պատկերը՝ կտաւէ շրջազգեստով մը, իր կուրծքին վրայ խաչածեալ՝ կապոյտ մետաքսէ ոսկեծոպ կրկնոց մը, ականջներէն կախած էր մարդարիտէ արտասուածեալ գինդեր, վիզէն՝ ոսկի մանեակը որ կողորդէին վրայ կ'արձակէր թանկագին քարերով խաչ մը, օղակուած՝ կիտուածներու շրջանակով մը :

Օրտուլա, դանակի մէկ հարուածով մօրթելով վառեակը, ուշադրութեամբ դիտեց սալաքարերուն վրայ թափած արիւնը, բացաւ ուռուցիկ կուրծքը որ կը խալախէր տակաւին, հարցումաբան թոքերը և ուղեղը : Միւրինա սրտատրոփ կը սպասէր :

— Ի՞նչ կ'ուզես գիտնալ, ըսաւ Օրտուլա : Հիմա երկնցո՛ւր ձեռքերդ նայիմ...

— Նախ և առաջ կ'ուզեմ գիտնալ որ Թէոկտենէս միշտ պիտի սիրէ՞ զիս :

— Պիտի սիրէ մինչեւ մահ :

— Ի՞նչ այլանդակ է ծիծաղդ. ես չեմ ուզեր մեռնիլ. ես կ'ուզեմ սիրել զայն... Բայց ուրիշ բան մըն ալ կայ զոր կ'ուզեմ գիտնալ... Մտի՛կ ըրէ՛ : Կը յիշե՞ս պուպրիկս, այն որ արդէն ունէի միւս տունին մէջ : Միշտ կ'ըսէի եւրինոմէի. «Ի՞նչքան կ'ուզէի ունենալ ասոր ողջը : Ծառ կը սիրեմ խաղալ իրական երախայի մը հետ : Անոնք կը շարժուին իրենց կլորիկ անդամները, երբ կը լուսաւ, բոլորովին մերկ, և յետոյ երբ կը հագուեցնես. երբ երգես, քեզմէ անդին, դէպի երկինք կը նային» : Բայց եւրինոմէ կը պատասխանէր. «Յետո՛յ, յետո՛յ : Գէշ գաղափար է, բայց ո՛չ հիմա : Այս արհեստին մէջ մահն մը, աղջիկ մը լաւ բան է երբ մարդիկ կը սկսին քեզի ցանկալ աւելի քու փորձառութեանդ քան թէ երիտասարդութեանդ համար : Սպասէ՛ : Սպասէ տակաւին, աղջիկ մըն ես արտարի. հիմա դուն ինքդ պղտիկ աղջիկ մըն ես արդէն»... Հիմա, ես այլեւս պղտիկ աղջիկ մը չեմ, քանի

որ գիշերն ի բուն և օրն ի բուն միևնույն սիրահարը ունիմ, տիկնոջ մը պէս: Այլևս գրեթէ չեմ նայիր պուպրիկին վրայ. ես սրբազան խիսի, Կուսամայրին պէս զգեստաւորուած եմ: Չտեսար... Օն, խօսէ՛: Պիտի ունենամ ինչ որ այնքան կ'ըղձամ:

— Կարծեմ թէ... Բայց անկէ առաջ շատ բաներ կան... Ձգուչացի՛ր հանրային վայրէ մը ուր կը տեսնեմ տաճար մը և նստած մարդ մը որ կ'իշխէ ամբոխին վրայ: Ան քու ըղձանքիդ թշնամին է:

— Ի՞նչ կարելի է ընել այդ ճակատագրին դէմ... Գլուխդ կը թօթուե՞ս... Կը վախնամ, հիմա... Յանցանքը քուկդ չէ. դուն կ'ըսես ինչ որ կայ, չէ՞... Շնորհակալ եմ, Օրտո՛ւլա: Ա՛ռ սա և խոհանոց անցիր: Բաներ մը պիտի տանիս Ռեատեկոսիդ:

*
*
*

Բանաստեղծ Կեփիստոսը պզտիկ մարդ մըն էր, դուռ հեղինածին, և գիրուկ, թէեւ աղքատ էր: Այդ իրիկունը ամէնէն վերջը հասաւ Թէոկտեսէսի տունը, քրտինքներու մէջ թաղուած. և, մերժելով իրեն հրամացուած աղջուրով ձուկերը, այժի պանիրի պզտիկ չերտերը, աղած ձիթապտուղները, — կ'ըսէր թէ երբեք պէտք չունի այդ բաներուն, ծորաւնալու համար — մէկ ումպով կլկեց Գիտսի եփուն գինին զոր Միւրինա կը հրամցնէր, խառնուած՝ նարդոսի, ձէթի և օշինդրի հետ, կրետական ձիւնով լեցուած լաթի մը մէջէն, որպէսզի զովանայ և հրատույր խանդը մարի:

— Դուք, ըսաւ կոչնականներուն, երեւելի մարդիկ էք և չէք կրնար ոտքով երթալ: Ամբոխը ցիր ու ցան կ'ըլլայ ձեր գահաւորակներուն առջեւ, կամ թերեւս դուք բնաւ պէտք չունիք անցնելու քաղաքին նոյն թաղերէն. ահա թէ ինչո՛ւ կըցեր էք ժամանակին հասնիլ: Բայց, հետիոտն եկողի մը համար, այնքան դիւրին չէր մէկդի հրել մարդիկ որոնք կը վազէին ամէն

կողմէ, նման մրջիւններու որոնք իրարմէ կը գողնան իրենց հաւկիթները: Հրովարտակը հրատարակուած է. Ինձի կը թուի թէ շատ մարդիկ առիթն կ'օգտուին. եթէ աւելի ժամանակ և քիչ մը դրամ ունեցած ըլլալի, պիտի սակարկէի պղինձէ անօթ մը, որ գեղեցկօրէն զարդարուած էր կիտուածանկարներով, կարծեմ պարսկական: Շատ սուղի չպիտի նստէր:

Առջի բերան, այս եղաւ միակ ակնարկութիւնը՝ օրուան գէպքերուն: Այս նրբակիրթ Կորնթացիներուն առջեւ, յարմար չէր հապճեպով խօսիլ չափազանց ընթացիկ դէպքերու վրայ, որոնք առով իսկ նիւթական կոպտութեան երեւոյթ մը պիտի առնէին: Իրենց բոկոպտութեան կրեւոյթ մը պիտի աղջիկներ, — Փիլենիս, լորտիքը կը գանուէին սիրուն աղջիկներ, — Փիլենիս, զոր թէոկտեսէս հրաւիրած էր, հակառակ Միւրինայի կամօքին, գիտնալով որ կրնայ հաճելի գալ Կեփիստոսի. Քսանթո, զոր հռետոր Փիլոմորոս միասին բերած էր. անոր բարեկամունին, որուն բերանը սովորաբար գոց կը մնար, բայց համբոյրի ժամերէն. Փիլոմորոս շատ սրամիտ աղջիկ մը կը նկատէր զայն. և աղջիկը լաւ սրամիտ աղջիկ մը կը նկատէր զայն. և աղջիկը լաւ մտիկ կ'ընէր: Բայց առանձին եկած էր Կրեոնոն, զոր իր տարիքածունքը կ'նշտական անունով մը Տիմարիոն կը կոչէին, այտերը անգուրուած, դատաւաններուն անկը կոչէին, այտերը անգուրուած, դատաւաններուն անկը կոչէին, օղակներ, իսկ զմութատէցուցած բիւրեղ և ոսկիէ օղակներ, իսկ զմութատէցուցած բիւրեղ և ոսկիէ օղակներ, որոնք նրբօրէն ոյրուած, վէտվետուն ձեւ մը առած էին չնորհիւ գեղաւոր, յարգարի մը երկաթին. կատարեալ գեղեցկութեամբ, նոյնքան հեշտարայր որքան Հնդկաստանի Յաղթական Դիոնիսիոսի գեղեցկութիւնը: Եւ, իր երեսին գոյնը պահելու համար, միայն ջուր կը խմէր:

Կեփիստոս, պատուելով հանդերձ երրորդ թաւափը, կը շարունակէր լիառատ ըմպել: Պահէ պահ, ուսիք, կը շարունակէր լիառատ ըմպել: Պահէ պահ, սեղանին սպասարկու ոտբուկները, որոնց շատերը վարձուած էին — օրով հետեւ Միւրինա շատ քիչ մարդ ունէր — վարդի և անանուխի ջուր կը սրսկէին կոչնա-

կաննհրու՞ն վրայ: Սրահը շատ զով էր. մինչ, ուզատ
երկնքին տակ, շէնքերուն, պատերը անջրպետին կը
փոխանցէին այն տաքութիւնը որոնցմով թախառն
էին արեւէն, ցերեկուան հրատապ ժամերուն: Կեփի-
ստտոր, անշուշտ իր հեւ ի հեւ քարուածքին հետեւան-
քով, խերեւս նստել իմած գինիին ազդեցութեամբ,
թեթեւ սարսուռ մը կը զգար: Միւրինա, որ նշմարած
էր այս պարագան, անոր ուսերուն վրայ ձգեց բուրդէ
կրկնոց մը, սա «անդրամիտ»ը զոր վրան կ'առնէր
թէնկանէս, ջերմոցի քրտինքներէն յետոյ: Բանաս-
տեղծը ներքողեց կերպասին նրբութիւնը: Եւ, պատ-
կեր մը իյնալով միտքը, ըսաւ.

— Եւզեմոսի աղջկան հաղած սրօշային հիւսկէնը՝
ասոր նման երեւցաւ ինծի, ճիշտ հիմա... Բայց,
Բագոսը վկայ, ան այսքան ճերմակ չէր: Թշուառու-
կանը սրքան սղատուած էր գայն:

— Եւզեմոսի աղջիկը, Եւտիքիան, ընդմիջեց
թէնկանէս, սխալ չլլա՛յ...

— Ինչ որ կ'ըսեմ ան է. իր գահաւարակէն վար
նետեր էին գայն... Յետոյ պահակներ եկան և զինքը
ձերբակալեցին իրեւ քրիստոնեայ:

— Բայց հրովարտակը կ'արտօնէ՞ որ ձերբակալեն
բոլոր քրիստոնեաները, երբ անոնք հրապարակու մե-
ղայ չեն ըսած տակաւին:

— Կ'երեւայ ուրիշ բան կար. տեսակ մը գողու-
թիւն, Նորին Կայսերական Աստուածութեան անունով
գրաւի ենթարկուած իրերու զեղծում... Լաւ չ'առկցայ.
և լուր առնելու ժամանակը չէր:

— Զարմանալի բան, ըսաւ Փիլոմորոս, կարծես
զուարճանալով:

Յանկարծ Կլէոփոնի ձայնը լսուեցաւ: Շատ անուշ,
միշտ իգական չեղտեր պահելու կամեցողութեամբ, այդ
ձայնը կը թրթուար դայրոյթով մը որ զարմանք պատ-
ճառեց.

— Ուրիշ ըսելիք բան չգտա՞ր, Փիլոմորոս:

— Ուրիշ ի՞նչ կայ...

— Ան կայ որ մարդ պէտք չէ ձերբակալէ, նոյն
խակ մէկ գիշերուան համար թիարան նետէ մեր չըջա-
նակէն անձեր, սղարդ կաակածի վրայ, առանց դատա-
տանի:

Խնդացին: Կորնթոսի մէջ, ոչ մէկ պատուաւոր
տուն չէր զիջաներ իր յարկին տակ բնդունիլ Կլէո-
փոնը: Ինք զիտէր և հոգ չէր ընել: Իր վարք ու բարքը
ամօթալի էին, իր յաճախած տեղերը՝ եզակիսն: Սակայն
ինք համոզուած էր թէ այդ կենցաղին ու յաճախում-
ներուն իրաւունքը ժառանգած էր իր հարստութենէն
և ծնունդէն. ասկէ գատ, իրեն ծիսողիկ կը թուէր
իր դէմ հաստատուած խեցեւթիւր. ինք զգայուն էր
բոլոր անարդարութեանց հանդէպ, և ընդունակ փնտրի
ու ինքնաբեր թռիչքներու, իրրեւ փափուկ և նուրբ
հոգի:

— Ես, ընդհակառակն, կը կարծեմ թէ, վրայ
բերաւ Փիլոմորոս, երբեմն լաւ է նշանաւոր օրինակներ
տալ, և ըսքծրէն զարնել, եթէ կ'ուզես օգտակարագէս
զարնել:

Եւ յանկարծ, ինքնիրմէն ելլելով.

— Անիծեալ ըլլան ոչ միայն քրիստոնեաները,
այլ և Ասիայ և Եգիպտոսի լալոր այն երազողները
որոնք, աւելի շատ ունկնդիր ունենալով քան մեր ար-
դէն չարաշուք փիլիսոփաները, չորս դարէ ի վեր եկեր
են թունաւորել շէնքնին (Նշալաւ) և ամբողջ կայս-
րութիւնը սա նենգամիտ ցնորքով, — հոգիի անմահու-
թեան դուռնանքով: Որովհետեւ աշխարհ պիտի կրնա՞յ
ճանչնալ, չեմ ըսեր նոյն իսկ երանութիւնը, այլ իտա-
ղաղութիւնը... Մենք, Ելլադացի բնակիչներս, տիւ-
զերքի մէջ միակն էինք որ երբեք վախ չունէինք աստ-
ուածներէն: Մենք զ'անոնք շինել էինք համաձայն մեր
պատկերին. անոնք կը մամաւակցէին մեր հացկերութեան

բութն, մեր սեղանները կը նստէին, մեր կիներուն ան-
կողինը կը պառկէին, — քայլ մենք կ'ընծայէինք զայն: Պատերազմի դաշտին վրայ, Ողիմպական աստուածները
և մանկանացուները հաւատարէ հաւատար կը ճակա-
տէին. յաճախ մարդուն քաջութիւնը կը յաղթէր աստ-
ուածին զօրութեան, և աստուածը կը փախչէր կռիւէն,
ուժգին, վիրաւոր աղաղակներ արձակելով: Առանց
չարութեան, լաւ տրամադրութեամբ և ողջմտու-
թեամբ, մարդեր ըլլալու հպարտութեամբ, գիտակցե-
լով թէ ոչինչ պէտք է վեր ըլլայ մարդէն, կ'ուզէինք որ
անոնք ուրիշ բան չըլլան քան ինչ որ ենք մենք, բարձ-
րացած, անմահ, փառաբանանքը մեր բնաղբներուն և
տիեզերքի օրէնքներուն . . Մենք այստեղ ուրիշ բան
չէինք տեսներ բաց միայն ինչ որ կրնայ ըլլալ, և թէ
գոյութիւն ունենայ, — ունայն, տարած, թոյլ
ստուեր մը որ ժամանակ մը կը քաշքշէ իր թշուառ և
միջակ գոյութիւնը, յետոյ յաւիտեան կը լուծուի
Դիօսիքի խաւարին մէջ: Արովհետեւ, կը հարցնեմ
ձեզի, ի՞նչ կրնայ ըլլալ հոգի մը առանց մարմնի,
միտք մը առանց գործարաններու: Այսպէս կը վճռէր
մեր պարզ և սքանչելի տրամաբանութիւնը. և այսպէս
էր որ, ոչն տոնեն, մարդիկ կ'ապրէին երկրի վրայ, —
հանգիստ, զուարթ և հեշտաապրտու, նուիրուած գե-
ղեցիկ բաներու կատարման — արովհետեւ: արուեստ-
ներու մէջ գեղեցկութիւնը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ
հեշտանքին երեւոյթը՝ զգալի դարձած — և գործօն . .
Գործօն, ստեղծագործելով ա՛յս աշխարհին համար,
այս աշխարհին մէջ՝ որ միակը գոյութիւն ունէր մեր
աչքին:

«Բայց ահա մեր վրայ խոյացան սա երազողները՝
սա ստորին ցեղէ ցաւագարներն ու յիմարները, Ափրի-
կէի և Ասիոյ ժողովուրդները, որոնք միայն դերեզման-
ներուն համար կ'ապրին: Տիրուք, բթամիտ, անոնք կ'
հաւատային այս բռնայնութեան յաւիտեանական վերա-

կենդանութեանը, — հոգի մը առանց մարմնի: Կը
հաւատային անոր, և կը վախնային անկէ: Անոնք
ողջերը կը տեսնէին պաշարուած, չարչարուած այդ
անհանգիստ, պահանջկոտ, դժբախտ ստուերներէն, —
որոնք կ'ուզէին իրենց դժբախտութեան վրէժը լուծել:
Իրենց առաջին հոգը եղաւ խաղաղեցնել զանոնք:
Յետոյ խորհեցան. «Մե՛նք ալ անոնց պէս պիտի ըլլանք.
և մանաւանդ ա՛յս կէտն է որ պէտք է նկատի առնենք
երկրի վրայ. մարդիկ անմահ ստուերներ կը դառնան,
ա՛յս է միայն կարեւոր: Երկրային կեանքը հիւանդու-
թիւն մըն է (հիւանդութիւն, ո՛վ Արամազդ, Ափրո-
դիտէ, Ապողոն, դո՛ւք բոլոր մեծ աստուածնե՛րդ, հի-
ւանդութիւն, կը սարսռամ կրկնելով այս հայհոյու-
թիւնը) և անոր արատները կրնան հալածել մեզ մեր
անմահութեան ընթացքին: Ի՞նչպէս կրնանք բժշկուած
համիլ միւս ախիւ»: Այն տոնեն զեղազիրներ հնարեցին,
սրբագործութեան ծէսեր, երաժշտութեամբ, երգերով,
հանդիսաւոր թափօրներով, անդադար կոյնք ուղղելով
մարդկային էակին ստորին տարրերուն, արհամարհելով
ինչ որ մենք, Հելլէններս, երեւան հանած և իրեն ար-
ժանի տեղը դրած ենք, — աստուածային և խաղաղուէտ
Իմացականութիւնը . . Ահա թէ ինչո՛ւ դաւաճան ես
դուն, ո՛վ Թէոկոսենէս, մեր այս իրիկտան հիւրընկալը,
դո՛ւն որ դաջիր քու կարծեցեալ հոգիդ լծչիկ այն
փոսին մէջ ուր վրայ հասեցաւ Միթրայի ցուլին արիւնքը:
դո՛ւն որ ներկուեցար այդ արիւնով ինչպէս եթովպեան
սեւամորթ մը սրիկնոյ (սփալիսին): Դաւաճան նաեւ
անոր համար որ Ափրոդիտէն խտորեցաւ ցիր Միւրքինան և
— քանի որ Միթրա իրրեւ արու աստուած կ'արհա-
մարհէ կիները — տարիւր յանձնեցիր Իսիսի պաշտա-
մունքին: Դուն աւելի հեռու չգացիր: Ամէն բանէ տառջ
դրադած քու հաճոյքներով, հեշտաւէտ անհոգութեան
մը մէջ, դուն անդիտացար քրիստոնեաները, — անոնք
են ճշմարիտ ճամբուն վրայ: Արովհետեւ, արտառոց

բան չէ՞ — նոյն իսկ զուարճալի չը՞ պիտի ըլլար — սրբա-
գործել ուզել հոգին, անսխալ սկիզբը՝ այնպիսի ծէսե-
րով, որոնք միայն մարմնին կը հասնին: Ծիծաղելի կը դառ-
նաք: Այսօր Կորնթոսի մէջ, չկայ ստրուկ մը, անբան
մը որ չգիտէ թէ քրիստոնեաները աւելի արամաբանա-
կան են: Հոգի՛ն է, այդ ենթադրական, երեւակայական
հոգին է որ կ'ուզեն ուղղակի խնամել, բժշկել, դիմելով
անոր, պարտականութիւններ, սեղմումներ, ապաշխա-
րանքներ դնելով անոր վրայ: Դուք ձեր բոլոր արարո-
ղութիւններով մաքուր էք միայն: Անոնք անբով են,
կամ կ'ուզեն ըլլալ:

— Հասկցա՞նք, յիստոյ... Ընդմիջեց Կլէոփոն,
տարօրինապէս ազդուած:

— Եր հետաքրքրե՞լ քեզ, սաստեց բյուրոյն փխրամորուս. դո՛ւն, Կլէոփոն, բողբոլովն անձնատուր այլանդակ հաճոյքներու, դուն որ, այդ հաճոյքները վաճելած ատեն, առանց սերունդի յոյս ունենալու, կ'ապրի՞ս. քեզի, միայն քեզի՛ համար: Ինքնիբեհդ կ'ըսես թէ՛ զանոնք սպառելէ յետոյ, ախորժելի բան պիտի ըլլայ, անվերջ կեանքի մը ամբողջ տեսողութեանը ընթացքին, ուրի՛շ հաճոյքներ գտնել, — և նորէն քեզի՛ համար միայն քեզի...

«Որովհետեւ, հո՛ւ է ահարկու, ջախջախիչ վտանգը կայսրութեան համար, և անոր քաղաքակրթութեան համար զոր Հելլենները և Հռոմայեցիները այնքան դժուարութեամբ կանգնեցին տգեղութեան և բարբարոսութեան դէմ, հո՛ւ է։ Ո՛վ դուք, Թէոկտեսէս և Միւրինա, որ քրիստոնեայ չէք, որ չէք գիտեր թէ ինչ են քրիստոնեաները, և սակայն ճամբայ բացել էք անոնց համար, դուք չէք հասկնար թէ ինչպիսի չարիք էք գործել։ Աթենական Ռատանին վաղեմի աղնուական օրերուն, մարդը իրաւունք չուներ մտածելու իրեն համար, և փրկութեանը համար սա հագիլն որ արդէն չատ քիչ կը վրդովէր զինքը․ քաղաքացին, այն ուսուն

Ծառան էր քաղաքին և անոր աստծուն: Ամբողջ ու-
թեամբ կը նուիրուէր երկուքին ալ. ամենօրեայ ծառա-
յութիւն մը ունէր անոնց հանդէպ, մինչեւ իր կեանքին
վախճանը: Անոնցմով կը կլանուէր: Այս էր այն խրոխտ
բարոյականը, միակ արդարն ու գեղեցիկը, որ մեզի,
Յունաստանի և Իտալիոյ մօլորած ժողովուրդներուս
ուպահովեց տիրապետութիւն՝ բարբարոսներուն վրայ:

«Բայց անոնք վրէժ լուծեցին։ Անոնք մեզի բերին
 եւ ետամու կրօնքն ու բարոյականը. «Մա՛րդ, միայն
 քու վրադ մտածէ, միայն այն բանին վրայ որ անմահ
 է մէջդ։ Բեզի համար, ի՞նչ կրնայ ըլլալ երկրային գո-
 յութիւնը, ի՞նչ կրնայ արժեւ Քաղաքը, բաղդատամբ
 յաւիտենական երանութիւններուն կամ յաւիտենական
 տառապանքներուն։ Ուրեմն ապրէ այնպէս իբրեւ թէ
 գոյութիւն չունենային երկիրը եւ Քաղաքը...»։ Եթէ
 այս վարդապետութիւնը յաղթանակէ, Կայսրութիւնը,
 որ Քաղաքին յաջորդեց, եւ անոր հետ ամէն ինչ որ
 սերահոսութիւնը, գեղեցկութիւնը, գոյութեան արժէքը
 կը ներկայացնէ, յաւէտ ոչնչացած են...»

— Բայց, ըսաւ Միւրիւնս յանկարծ, ի՞նչպէս չղբա-
ղիլ սա անմահ հոգիով, երբ այսօր ամէն մարդ կը
հաւատայ, և երբ ա՛յն միայն պիտի մնայ, քանի որ
այսօրն պիտի վերջանայ :

Մարդիկը իրարու նայեցան: Միւրինա ընդհանուր դաւանանքն էր որ կը յայտնէր միամտօրէն: Ճիշտ էր, աշխարհը պիտի վերջանար: Ամէնքն ալ համոզուած էին ատոր, պիտի վերջանար աշխարհը այնպէս ինչպէս որ կը ճանչնային, և անոր հետ, անշուշտ, տիեզերքն ալ: Մարդկային ցեղը կ'այլասերէր ոսկեղարէն ի վեր: Անկուտը կը շարունակուէր, դահապիժօրէն, երեք դարէ ի վեր: Ընտանիքները կը չիջէին առանց սերունդի: Բարը արօնները յաղթական էին ամէն տեղ, այլ եւս կարելի չէր նոր գերիներ ճարել, քանի որ միայն համէական կամ հելլենական յաղթանակները կրցեր

էին հայթայթել զանոնք: Արդ, ի՞նչպէս պիտի մշտնջենաւորէին, առանց ստրուկներու, քաղաքակրթութիւն մը որ իրենց ըմբռնումով, հաստատուած էր ստրկական աշխատանքին վրայ: Գեղեցիկ օրերը սահներ էին առ յաւէտ: Կեանքը, այնպէս ինչպէս որ արժան կը դատէին ապրիլ, անկարելի կը դառնար: Աշխարհը պիտի վերջանա՞ր: Ուրեմն, ի՞նչպէս չմտածել այն բանին վրայ որ միակը պիտի մնար այս անխուսափելի փլուզումէն յետոյ, — միւս կեանքը, յաւիտենական, խորհրդաւոր, լի սարսափներով եթէ մարդ չկարենար երաշխաւորութիւններ գտնել իր սպառնալիքներուն դէմ. ի՞նչ երանութիւններով, եթէ յաջողէր ապահովել այն երջանկութիւնը զոր կրնար խոստանալ իր անսահման տեւողութիւնը:

Ամէնքն ալ սարսուցին, ահաբեկ:

Մինչ այս մինչ այն, Թէոկտենէս փորձեց պաշտպանել ինքզինքը:

— Եթէ ճշմարիտ խօսեցար, Փիլոմորոս, ես եմ որ իրաւունք ունիմ: Կայսրութիւնը երկար ատենէ ի վեր չէ՞ ընդունած մեր աստուածները: Մենք, Միւրինա և ես, չենք ընել բան մը զոր ան յայտնապէս ըրած չըլլայ մեզմէ առաջ: Կայսրութիւնը ինք զգացած է թէ ուրիշ հոգեր ուրիշ դաւանանքներ յարուցած են մարդոց մէջ: Կարելի է որ անոնք, իրեն համար, հիներուն արժէքը չունենան. բայց վերջապէս կը յարմարի անոնց. մնաց որ, այդ դաւանանքները կրնան բաւել մարդոց պէտքերուն:

— Դուք կը հաւատաս, հարցուց Կեփիսոտոր:

Այդ պահուն, մեղմօրէն և կատարելապէս գինով էր, զգաստ, և միանգամայն ցնորական.

— Կը հաւատաս... Կը սխալիս, Թէոկտենէս. աշխարհը այլեւս չի կրնար ընդունիլ Ասիոյ և Ափրիկէի քու աստուածներդ: Ան նոր խղճահարութիւններ ունի, ամօթխածութեան ծիծաղելի հոգեր: Ո՞րն է Իսիսը իբրեւ կոյս պաշտելու միջոցը, երբ գիտես որ

ան աշխարհի շրջանը կ'ընէր ի խնդիր Օսիրիսի բեղնաւորիչ անդամին: Այդ նոր աստուածները, ինչպէս մեր Ողիմպոսի աստուածները, անցեալ մը ունենալու դժբախտութեան ենթարկուած են: Դրիստոնեաներուն աստուածը չունի այդպիսի բան: Մա՛րդ բան չի գիտեր անոր մասին: Այն առասպելը զոր կարելի է չինել անոր մասին, զոր թերեւս չիներ են արդէն, կրնայ համապատասխան ըլլալ վերջին նրբութիւններուն ուր հասած են միտքերը: Սակայն և այնպէս, կը թուի թէ անոր կը վերագրեն հայր մը, կարծեմ Հրեաներուն աստուածը. բայց խնդիրը այն է որ այդ աստուածը ո՛չ կ'իյն ունեցած է, ոչ ալ կ'իյն. չունի նոյն իսկ կերպարանք, ոչ ալ պատմութիւն: Կարելի է զայն ընել ինչ որ կ'ուզես, ապագան անո՛րն է:

Բոլորն ալ քրքիջներ արձակեցին:

— Ուրեմն քրիստոնեայ՝ եղիր, Կեփիսոտոր: Բա՜ժակ մըն ալ պարպէ և քրիստոնեայ դարձիր:

Կեփիսոտոր ակնապիշ դիտեց այն իւղոտ հետքերը զորս իր բաժակին մէջ կը ձգէր Կրետէի հին դինի մը, թանձր ինչպէս մրգօղի մը:

— Ձեր բոլորին մէջ, ես միակն եմ որ երբեք չպիտի կրնամ ըլլալ: Որովհետեւ, նոյն իսկ դուն, Փիլոմորոս, դուն աւելի Կայսրութեան կապուած ես քան աստուածներուն. և, քրիստոնեաները Կայսրութեան զոհելէ յետոյ, դուն ընդունակ ես Կայսրութեան ալ քրիստոնեաներուն զոհելու, զայն պահպանելու ալ քրիստոնեաներուն զոհելու, զայն պահպանելու յոյսով. ինչպէս որ ներկուած լուծ մը կը դնեն նիւր յոյսով. ինչպէս որ ներկուած լուծ մը կը սփռէ զաղաս լանաստեղծ մըն եմ. մարդ մը որ կը սփռէ զաղաս լանաստեղծ մըն եմ... բանաստեղծները: Դուն միայն փիլիսոփայ մըն ես... եւ չեմ կրնար առանց զարհուրանքի խորհիլ այն բանին վրայ զոր կորսնցուցած պիտի ըլլայ աշխարհ ա՛յն օրը, երբ, Հոմերոս կարդացած ատեն, ուրիշ բան չտեսնէ եթէ ոչ աստութիւն մը Աթենէի շուքով որ ամէն

տեղ կ'ընկերանայ Ուրիսեւսի. այն ատեն, ի՞նչպէս կա-
րելի պիտի ըլլայ ճաշակել այդ աստուածային տաղե-
րուն բովանդակ աստուածայնութիւնը... Ահա թէ
ինչո՞ւ ես կ'երդնում ըլլալ, եթէ հարկ է, ողիմպեան
աստուածներուն վերջին հաւատացեալը:

— Եւ քրիստոնեաներուն վերջին հաւածիչը:

— Հաւատացէ՛ք ո՛չ... Բաղաքականութիւնը իմ
գործս չէ:

Բսօնթօ եւ Փիլենիս անհետացեր էին այս խօսակ-
ցութեան միջոցին, որ շատ ծանր էր իրենց համար:
Փիլոմորոս ոտքի ելլելով, գնաց զանոնք փնտռելու:
Ու վերադարձաւ ժպտազին:

— Պէտք չէ խանդարել զանոնք, բաւ. նորէն
կուգան... Մեղի կը մնայ միայն իմաստուն Միւրի-
նան... Ո՛վ Միւրինա, ծերունի Պլինոսը, որ ամէն բան
գիտէր, կը հաւատէ թէ գիշերահաւին— Աթենասի
թաշունին— սիրար երբ դրուի քնացած աղջկան մը ձախ
ստինքին վրայ, յաջորդ օրը անոր խոստովանիլ կու-
տայ իր ամէնէն դադտնի մոսածուծները: Կ'ուզե՞ս քնա-
նալ: Յուսութեք պիտի փորձեմ քու վրայ, պիտի
հասկնամ քու ապագայ սիրահարիդ անունը, ինչպէս
այս իրիկունանը, երջանիկ մարդ մը պիտի ըլլայ ա՛ն ալ:

— Եթէ այդ է փնտռածդ, սորվելու բան մ'ը չու-
նիս: Պիտի հասկնաս միայն սա չափը, թէ վաղն ալ
երէկուան պէս պիտի ըլլայ:

— Ես չեմ հաւատար— դիտել տուաւ կեփխոտոր,
ոչ այս կախարդանքներուն, ոչ ալ, հակառակը, Միւ-
րինայի ըսածին: Ըսել չեմ ուզեր թէ ան չունի զար-
մանալի գիտութիւններ. ճիշտ հիմա, մեր աչքերուն
առջեւ լուսաւորեց ահագին իրողութիւն մը զոր մենք
չէինք նշմարեր: Այսպէս, կը պատահի որ կ'ոջ մը
ձայնը կը յայտնէ ամբողջ ժողովուրդի մը զգացած
ճշմարտութիւնը որ կը վրեպի փիլիսոփայութեան աչ-
քէն: Սակայն, Միւրինա չի կրնար ինքզինքը ճանչ-
նալ, ինչպէս չի կրնար ո՛ր եւ է մահկանացու. ոչ մէկը
գիտէ ճշմարտութիւնը իր սեփական մոսածումի մասին,
քանի որ կրնայ փոխել զայն:

— Ո՛չ, ընդմիջեց Միւրինա:

— Մեծարանքս քեզ, աստուածային եւ փրկարա՛ր
բացառութիւն: Կը հաւատա՛մ քեզի, Պառի՛կ աղջիկ,

սէ՛ր կը կաթի աչքերէդ, և հեշտանք՝ ստինքներուդ երկու վարդերուն վրայ, — և դեռ ուրիշ տեղ, ուրիշ տեղ: Քեզի պիտի երգեմ այն եղանակին վրայ զոր հնարեց Սալիսիով (Սաֆօ): Սակայն, միայն մէկունն ըլլալու հպարտութիւնը գէշ հպարտութիւն մըն է մեղք մը՝ Սաղիսիի գէժ. ան վրէժ կը լուծէ:

— Մի՛ ըսեր այդպէս: Ատոնք խօսքեր են զորս մարդ կ'արտասանէ խնդալով, կամ առանց մտածելու, և զփախտութիւն կը բերեն... Երբեմն, սակայն, ես ալ նոյն գաղափարը ունիմ, և կ'ուզէի մեռնիլ ձերութիւնը ճանչնալէ առաջ, ոչ թէ այս ժամուս: Բայց տե՛ս. հիմա դէպի ձեզունը նետեցի սա խնձորի կուտը, և վար ինկաւ առանց անոր համեւելու. կը նշանակէ թէ այս ուխտը ընդունական չպիտի ըլլայ:

— Ուրեմն Աստղիկը իմ վրայ կը դարձնէ այն չարաշուք խօսքը որ թաւ բերնէս: Կեփիսոտորի տարիքը աւելի քան կրկինն է Միւրինայի տարիքին. թո՛ղ գայ բաժակ մը հին գինի նետել իմ խարոյկիս վրայ. այդ գինեձօնը թանկագին պիտի ըլլայ իմ պճիւնիս համար: Կեանքը Անմահներուն մէկ պարգեւն է. կը սիրեմ քեզ, պզտիկ աղջիկ որ գիտես այս պարգեւին արժէքը:

— Ի՞նչպէս երբեք պիտի չճաշակեմ դայն:

Բէ, թէեւ թէ՛ոկտենէսի կը նայէր, իր տարփածուն նախանձեցաւ: Խօսակցութիւնը ընդհատելու համար, ըսաւ.

— Ինձի խօսեցան Պաքիւբիոսի մէկ պարստուաւ գրին վրայ: Զեր մէջէն դայն կարգացող կո՞յ:

— Ե՛ս, պատասխանեց Փիլոմորոս. շատ զուարճալի է: Կը թուի թէ այդ Յիսուսը, զոր քրիստոնեաները իրենց աստուած ընտրել կ'ուզեն, երբեք խաչուած չէ, ինչպէս կը պնդեն — չեմ գիտեր ի՞նչ պատճառով. խաչուած աստուած մը շատ խորշիկի գիրք կ'ունենայ: Յիսուս Պաղեստինի չրջանը ըրած է մինչեւ

իր մահը, որ բնական եղաւ, չորս հարիւր աւաղակներու գլուխը անցած:

— Այդ ի՞նչ ապացոյց է անոր աստուածութեան գէժ: Աստուած մը կրնայ ինքն իրեն թոյլ տալ այս քմայքը...

— Իր կեանքը բաւական կը նմանի եղեր Սաղիւնիոսի կեանքին. կախարդանքներ և յուսուածքներ կը գործածէր, մեռելներուն յարութիւն կու տար: Գայով անոնց զօր քրիստոնեաները իրենց եպիսկոպոսներն ու քահանաները կը կոչեն, վաւերական կը թուի թէ շատերը պարզ թշուառականներ են: Այդ եպիսկոպոսներէն մէկը, Պորփիւրիոս, Սիրիկէի մէջ սպաննել տուած է իր քրոջ երկու որդիները, ժառանգորդ մնալու համար: Ուրիշ մը, Սիլվանուս, դատապարտուած է հարստահարութեան համար: Իր շահուն համար կը ծախէր այն քացախը զոր կառավարութիւնը կը հաւաքէ տուրքի փոխարէն. կարասները գտած են իր մառանին մէջ... Ինչ կը վերաբերի իրենց նուիրեալ կոյսերուն, զորս կը կոչեն նաեւ այրիներ — յաւիտենական այրիները ամուսնի մը զոր չեն ունեցած — Պաքիւբիոս մէջ կը բերէ քրիստոնէական գրուածքներ, որոնք կը հաստատեն թէ անոնք թէեւ կը մերժեն ամուսնութիւնը, բայց չեն արհամարհեր անոր վայելքները: Հռոմի մէջ, անոնցմէ շատերը կը բնակին բարեկամի մը տանը մէջ — բարեկամ մը զոր իրենց պաշտպանը կը կոչեն — և այդ յարաբերութեանց սերնդագործական հետեւանքները միայն կը մերժեն: Այս բանը գրեթէ ընթացիկ սովորութիւն դարձած է:

— Յետո՞յ, մէջ նետուեցաւ յանկարծ Կլէոփոն, ի՞նչ կ'ապացուցանէ այդ: Կ'ուզէի գիտնալ թէ ի՞նչ իրաւունքով կը յաւակնին արգիլել որ մարդիկ ընեն ա՛յն բանը որմէ հաճոյք կը զգան: Իսկ մե՞նք, Իսկ մեր աստուածները: Մեր վիստեան կոյսերը բոլորն ալ գո՞յս են: Ապազոն իր քրոջը հետ չպառկեցա՞ւ: Արա-

մազդէ բոլոր կիներուն և սիրուն տղու մը հետ չպառ-
կեցաւ: Աղբիւնոս կայսրն ալ նոյն բաները չըրաւ, և
իր Անտիոքիս օրդին չգնաց միանալու Դիոնիսիոսի
աստուածութեան, միեւնոյն մեծարանքները վայելելու
համար: Դիոնիսիոս ինքը, Հնդկաստանի մէջ, շատ մը
երթասարդներու շնորհներուն չարժանացաւ:

— Ինչո՞վ կը պատուեն զայն, ըսաւ Փիլոմորոս
ծիծաղելով:

— Ինչո՞վ կը պատուեն զայն... Բայց ես իր օրի-
նակն իսկ օգնութեան չեմ կանչեր: Ես ոչ մէկ օրինա-
կով կը հետաքրքրուիմ. կը գոհանամ ընելով ինչ որ
կ'ուզեմ: Ես ալ, ինչպէս իմաստուն Միւրինան և դուք
բոլորդ, կը հաւատամ թէ աշխարհի վերջը եկած է:
Ու կ'եզրակացնեմ թէ, ինչ որ կ'ընեմ կամ չեմ ըներ,
կարեւորութիւն չունի: Եւ կ'ըսեմ թէ այս բոլորին հե-
տեւանքով չէ որ կը մեռնի Ողիմպոսի աստուածներուն
հաւատքը: այլ ուրիշ պատճառ մը կայ, թերեւս այն
որուն վրայ խօսեցար դուն, Փիլոմորոս: Մնաց օր,
հոգս անգամ չէ... Բայց կը պնդեմ թէ, — և դուք չէք
կրնար հակաճառել, — մահկանացուներուն ընթացքը
ոչինչ կ'ապացուցանէ իրենց վարդապետութիւններուն
դէմ: Ի՞նչ կարեւորութիւն ունի որ ամէն մարդ գիտ-
նայ թէ, — կասկածիլ չըլլայ — այսինչ մարդիկը հա-
րսահարիչ են, մարդասպան կամ ցոփակեաց, թէ
այսինչ կիները, որոնք իրենք զիրենք կոչու կը ցուցնեն,
մէկ կամ տասը տարիածու ունին... Նոյն իսկ ի՞նչ
փոյթ թէ ա՛յդ վարդապետութիւնները կը թուին կոր-
ծանել այն ինչ որ ձեր քաղաքակրթութիւնը կը կոչէք,
եթէ, միեւնոյն ատեն մարդ ինքնիրեն կ'ըսէ. «ճշմարիտ
են», կամ պարզապէս. «կը համապատասխանեն իմ
ցանկութեանս»: Մենք բոլորս կ'առաջնորդուինք գա-
ղափարներով կամ զգացումներով, ոչ թէ իրողութիւն-
ներով, եթէ նոյն իսկ այդ իրողութիւնները ծակին մեր
աչքերը և ընդվզեցուցիչ թուին մեզի: Ահա թէ ի՞նչ է
իմ խօսքս: Դուք ծիծաղս կը շարժէք. ձեր Պաքիսթանը
անասուն մըն է:

★

Այդ պահուն լսուեցաւ սարուկներուն տհալի
ձայնը և զինուորական օանդալներուն աղմուկը: Բո-
լորը ականջ դրին, զարմացած: Միւրինա պաղ սար-
սուռ մը զգաց ամբողջ մարմնին մէջ. ատենով սորված
էր զանազանել պահակներուն քալուածքը: Պատճառը
այն չէր թէ այդ ոստիկանները սովոր էին բրտօրէն
վարուիլ իր արհեստին պատկանող անձերու հետ — ար-
հեստ մը՝ որ կը յարգուէր Կորնթոսի մէջ, նոյն իսկ
սրբազան կը համարուէր: Եւ սակայն, կը պատահէր
որ կիներ խառնուէին, իրենց յաճախած տեղերուն մէջ,
այնպիսի վէճերու և կռիւներու ուր կը միջամտէին այս
մարդիկը. ու կը վախնար, առանց դիմաւորելու պատճառը:

Ոստիկանները ութ հոգի էին, զրահապատ հարիւ-
րապետի մը հրամանատարութեան տակ: Հագեր էին
միայն հռոմէական ազդուր, կոշտ կերպասէ, կարճ սուր
մը կողնի վար, դաւազան մը՝ ձեռքը: Իրենց թիւը
կ'ապացուցանէր թէ խնդիրը լուրջ է:

— Հրամա՛ն Նորին Մեծութիւն կառավարիչ Պե-
րեկրինոսէն, ըսաւ հարիւրապետը, թուղթ մը ցուցնե-
լով: Այստեղ է բնակարանը Միւրինա կոչուած աղջ-
կան, նախկին սարուկ Աստղիկի:

Միւրինա հաստատական պատասխան տուաւ,
գլուխը խոնարհելով:

— Պարտականութիւն ունիմ խուզարկութիւն կա-
ռարելու տանդ մէջ, ըսաւ հարիւրապետը:

Աւելցուց թէ ներկաները պէտք է դուրս ելլեն,
խուզարկուելէ յետոյ. միայն Միւրինան վար պիտի
դքուէր, խուզարկութիւններուն օգնելու համար: Աղ-
ջիկը բան մը չէր հասկնար այս անցուդարձերէն, և,
ինքզինքը երեսէ քանցաւոր չզգալով, ամէն բանէ կը
վախնար: Գաղանի բնագոյ մը իրեն կը յայտնէր թէ
մահացու վտանդ մը կայ, խորհրդաւոր աղէտ մը ուր

պիտի անհետանային իր երջանկութիւնն ու կեանքը :
Եւ աղաղակեց .

— Թէոկտենէ՛ս . . .

Ու թեւերը երկարեց : Հարիւրապետը շարժում մը
ըրաւ . Միւրինա նորէն ձգեց թեւերը : Բայց մինչ իր
տարփածուն կը խոյանար իրեն միանալու համար ,
ըսաւ .

— Բան չըսե՛ս : Գլխուդ փորձանք կը ընրեն :

Այն ատեն հարիւրապետը դէպի խաւարակուս փո-
ղոցը քշեց միւսները , — Թէոկտենէսը , Կեփիստորը ,
Փիլոմորոսը , Կլէոփոնը և աղջիկները : Իրենց հոռմէա-
կան քաղաքացիի տիտղոսը արժեցնել ուզեր էին ,
բայց , երկու դարէ ի վեր , ամէն մարդ հոռմէական
քաղաքացի էր Կորնթոսի մէջ , և ա՛յ կարեւորութիւն
չէին տար այս տիտղոսին . առանձնաշնորհ մը երբ ամէն
մարդ կը վայելէ , այլևս առանձնաշնորհ չէ : Միւրինա
առանձին մնաց պահակներուն հետ : Հարիւրապետը
ըսաւ .

— Մեզի՛ յանձնէ գիրքերը :

— Ի՞նչ գիրք , հարցուց , ապշահար :

— Այն քրիստոնէական գիրքերը որ քովդ պահեր
և փախցուցեր ես Նորին Աստուածութեան պետական
գրաւումէն : Ամբաստանութիւնը բացորոշ է :

— Չեմ հասկնար ինչ ըսել կ'ուզէք , պատասխանեց
անկեղծօրէն :

— Նոյն իսկ գիտեն թէ ո՛ւր պահեր ես :

Հարիւրապետը թօթուեց ուսերը : Նշան ըրաւ պա-
հակներէն մէկուն , Սուրիացի մը , որուն քիթը կախուած
էր կնճիթի մը պէս , բայց սուր աչքեր ունէր , և կը
տարբերէր միւսներէն : Միւրինայի և Թէոկտենէսի սեն-
եակը հասկնալով , այս մարդը անվարան յառաջացաւ
դէպի սնտուկը :

— Ահա՛ գիրքերը , ձայնեց գրեթէ անմիջապէս :

Կեանքի մեծ վայրկեանները գրեթէ միշտ ամէնէն

կարճերն են : Այն պահը որ պիտի վճռէր Միւրինայի
աջութիւնը , քանի մը վայրկեանէն աւելի տեւած չէր :
Ոտքերուն անցուցին կանեփէ ոտնակապ մը , իսկ իրար
կապուած ձեռքերուն՝ չուան մը , քաշելու համար :
Սովորութիւն էր այս ձեռով դատարան տանիլ ստո-
րին դատու մարդիկը : Միւրինա շատ արցունք չէր
թափեր , բայց հազիւ կրնար քալել , մատնուած այն-
պիսի անձկութեան մը որուն իմաստը գրեթէ կորսն-
ցուցած էր :

Տան միւս մասերն ալ խուզարկեցին : Ափրիկեցի
ստրկուհին հարկադրուեցաւ յանձնել գահարկէններուն
արկղը , որուն պարունակութիւնը ցուցակագրեց հա-
րիւրապետը , շատ անկատար եղանակով : Ասոր շնոր-
հիւ , յաջողեցաւ իրեն պահել ամէնէն թանկագին քա-
րերը , զորս բաժնեց իր մարդոց , և մանաւանդ Սու-
րիացիին հետ . իր արհեստին պարգեւն էր այս :

Երբ Միւրինա դուրս ելաւ , Թէոկտենէս առաջ
նետուեցաւ : Իր բարեկամները չէին լքած զինքը :

— Ինչո՞ւ կը տանին քեզ : Ի՞նչ ըրած ես դուն :

Ինչո՞վ ամբաստանուած ես :

— Կ'ըսեն թէ քրիստոնեայ եմ . . .

— Դո՞ւն :

Այս բանը այնքան արտաոց թուեցաւ Կեփիստ-
որի որ , մեծ քրքիջ մը արձակեց : Բայց մինչ Թէոկ-
տենէս լեզուին կուտար բողոքներով և նախատինքնե-
րով , Փիլոմորոս յորդորեց .

— Լռէ՛ : Այդպէսով ինքզինքդ ալ ձերբակալել
կուտաս . ատով բան մը կը շահի՞ : Մենք բոլորս վաղը
գատարան պիտի երթանք , վկայութիւն տալու : Այդ
աղջնակը աւելի քրիստոնեայ չէ քան ես , քրիստոնեա-
ներու թշնամիս : Ապուշ մատնութիւն մըն է եղածը :
Մեզի հետ պիտի գա՞ս , Կեփիստոր :

— Ի հարկէ՛ , պատասխանեց բանաստեղծը :

— Ե՛ս ալ , գոչեց Կլէոփոն :

Չայրացած էր: Ոչինչ աւելի հրէշային և ծիծաղելի կ'երեւար իրեն քան այս դէպքը:

— Ընելիք մէկ բան ունիս հիմա, աւելցուց Փիլոմորոս, խօսքը ուղղելով Թէոկտենէսի, — ստրուկներէդ մէկուն հետ թիարան, Միւրինայի դրկել ուտեստ և հագուստ: Պէտք պիտի ունենայ: Մնացածը վա՛ղը, վա՛ղը. կը խոստանամ...

— Թէոկտենէս, կանչեց Միւրինա. Թէ՛ սկստենէս. պիտի սպաննեն զիս:

Այս աղաղակը բղքտեց իր սիրտը: Երկուքը իրարու վիզ նետուեցան, մինչ պահակները զիրենք ետ կը մղէին գաւազանի հարուածներով: Գիշերանց խռնուած ամբոխը կ'ոռնար քրիստոնեայ աղջկան դէմ: Այս անհաւատար և կարճատեւ ոգորումէն յետոյ, մէջտեղը ուրիշ բան չմնաց բաց միայն ամբոխ, ժխոր և մթու. թիւն...

★ ★

Հրապարակին վրայ, այն կողմէն որ կ'իշխէր Ակրո-կորնթոսի և Սատղիկի մահեանին, կ'երեւար պզտիկ շէնք մը, Հերոն: Այնտեղ կը բազմէր կառավարիչ Պերեկրինոս, միակ դատաւորը, իրրեւ աւագ դիւանադպիր ունենալով Վելիոս Վիկտորը, որ պաշտօն ունէր իր քննութեան ենթարկելու քրիստոնեաներու թղթածրարները: Գաւթի սիւներուն տակ, Տրայանոսի արձանին առջեւ զոր գլխատեր էին անոր ուսերուն վրայ հաստատելու համար աստուածացած Դիոկղետիանոսի գլուխը, շինել տուած էր զոհաբերութեանց խորանը, — ակօս-ակօս պատուանդան մը որուն կորնթական խոյակը կը բռնէր քառակուսի մարմարի կտոր մը: Պերեկրինոս, ծիրանի ժապաւէնով, նստած էր փղոսկրէ դրուագուած բարձր աթոռի մը վրայ: Վելիոս, ինչպէս նաեւ այն դպիրները որ կ'օգնէին իրեն և գրի կ'առնէին դատաւորին վճիռները, հագած էր սպիտակ պարեգօտին վրայ, — նման միւս քաղաքացիներուն, — բրդոտ կերպասէ կտոր մը, գօտիով մը կապուած, մէջտեղէն և կողերէն բացուածքով մը, որպէսզի գլուխն ու ձեռքերը կարենան անցնիլ: Վելիոսի այս փիլոնը ներկուած էր մտնիչակագոյն ծիրանի, իսկ իր օտորադասներունը՝ ճերմակ կամ թուխ: Այս բաւական ընդարձակ հրապարակը սովէն կողմէ չըջապատուած էր անդաստակներով, և, դէպի կորնթոսի ծոցը՝ մարմարեայ գաւիթներով, ուր կը գտնուէին վիթխարի արձաններ՝ տարապայման մեծութեամբ պրիապներով: Հրապարակին վրայ կը տիրապետէր դարատափ մը, որուն առջեւ կը գտնուէին ուրիշ անդաստակներ: Դատական կազմուածքին այս գրեթէ մերկ ծանրութիւնը այստեղ կը զգենուր պարզ մեծութիւն մը: Իսկուպէս մարդ կը զգար թէ Հռոմի և Ելլադայի աստուածները կը հսկեն ասեանին վրայ: Վերը, մահ-

եանին որմանկիւններուն վրայ, ստեղծած պրոնգէ պատ-
ուանդաններ կը շողային կապուտակ օգին մէջ:

Պերեկրինոս երբեք հիմնապէս կարծիք փոխած չէր:
Կը ցանկար վերապահել ապագան, և, հրովարտակին
տառին հնազանդելով, ձեռնարկել քանի մը անհրաժեշտ
«յօրինակ այլոց» պատիժներու, բայց, կարելի եղա-
ծին չափ խոհեմութեամբ և երկայնամտութեամբ. և
վերջապէս, չէր ուզեր որ քրիստոնեաներուն գլխա-
ւորները անհաշտ թշնամիներ դառնան: Գալով ժո-
ղովրդական զանգուածներուն, այնքան հոգ չէր ընել,
անոնք շուտ կը մոռնան, անոնցմով մոտատանջութիւն
բան չկայ. անոնք բնաւ չեն գրեթէ, օրը օրին կ'ապրին,
և շատ չանցած բան մը չի մնար իրենց զգացումներէն,
որոնք իրարու կը յաջորդեն առանց իրարու նմանելու:

Հետեւեալ, վճռած էր նախ տտեան կանչել
միմիայն իբրեւ. քրիստոնեայ մեղադրուած քաղաքացի-
ները, անոնք որ ուրիշ անարդանք գործած չէին հայ-
սեր աստուածութեան դէմ, բանտի արժանանալու աս-
տիճան. պիտի ըսէինք ազատ ամբաստանեալներ:
Վստահ թէ այս շարքէն պիտի գտնուէին բաւական
մեծ թիւով մարդիկ որոնց համոզումները շատ
զօրաւոր չէին և որոնք նոր աղանդին յարած էին
միայն նմանողաբար, ոչ թէ տոչորելով մոլեգին
խանդէ մը, — դատաւորը կասկած չունէր թէ դիւ-
րութեամբ ձեռք պիտի բերէ անոնց ուրացումը: Միեւ-
նոյն շարժառիթով, և ոչ թէ անգթութեան ձգտու-
մով մը, հրամայեց իր առջեւ հանել քրիստոնե-
այ ընտանիքներու դեռատի տղաքը: Չանոնք կը
հարցաքննէր ծնողքէն առաջ: Եթէ մէկը յամառէր,
Պերեկրինոս շուտով յաջորդին կ'անցնէր, առանց
պնդելու: Այդ շրջանին, ինչպէս այն բոլոր շրջաննե-
րուն ուր մարդկութիւնը նուազ բեղնաւոր է, մանկու-
թիւնը կը համարուէր հազուադէպ և թանկագին բան
մը, և մարդիկ ներողամիտ աչքով կը նայէին: Այս

պատկերէն շատ քիչերը չարչարանքի դատապարտուե-
ցան, այն ալ իբրեւ. ուրիշներուն օրինակ: Բայց, սո-
վորաբար, կոպիտ ձայն մը կը բաւէր զանոնք սար-
սափի մատնելու: Երբեմն ալ Վելիոս ինք խորանին
վրայ կը նետէր քանի մը պտղունց խոռնկ. ըսելով.
«Պատիկ, տես ի՞նչպէս լաւ կը հոտի»: Այն ատեն
տղաքը, անփութօրէն, իրարու հետ կը մրցէին այս
խնկաւէտ ծուխը հանելու համար. վերջապէս, օրինա-
կելի փորձի մը կ'ենթարկուէին, և, մէկը միւսին ետե-
ւէն, կ'ընէր այն ինչ որ ընել տուեր էին նախորդին:
Ասոր վրայ Պերեկրինոս կը հարցապնդէր անոնց հայ-
րերն ու մայրերը. «Ձեր տղան շատ ուշիմ և իմաս-
տուն շարժեցաւ. չէ՞ք ուզեր անոր նմանիլ»: Եւ
ծնողքներն ալ, իրենց կարգին, խորանին առջեւ կը
կատարէին պահանջուած դոհարբութիւնը:

Պերեկրինոս ուրիշ ճարտարութիւն մըն ալ ունէր.
իրենց անունները յայտնել տալէ յետոյ, կը հարցնէր
թէ «օրինաւոր» են, այսինքն մկրտուա՞մ են, թէ
միայն նորահաւատ, ինչպէս էր պարագան ստուար
մեծամասնութեան համար. որովհետեւ, այդ շրջանին,
և տակաւին շատ աւելի վերջը, մկրտութիւնը կը յե-
տաձգէին մինչեւ մահուան ժամը, որպէսզի ապահովեն
այս գերագոյն սրբագործութեան բովանդակ շնորհ:
Անոնք որ կը հաւատէին թէ ճշմարտապէս քրիստոնե-
աւանդ չեն, չէին բռնադատուեր ուրացման բանաձեւը.
ստորագրելու, և կառավարիչը կը դոհանար միայն
դոհարբութիւնը պահանջելով: Նմանապէս աչքերը կը
փակէր, կարելի եղածին չափ շատ, երբ հարուստ և
ազդեցիկ քրիստոնեայ մը իր մէկ հեթանոս ազգականը
կամ ստրուկը կը ղրկէր, պատասխանելու համար իր
անունի կոչին, և խարդախութեամբ, փոխան իրեն
դոհարբութիւնը մատուցանելու համար: Ուրիշներ
տեղի կուտային տանջանքի պարզ սպառնալիքին իսկ,
և կամ երբ, պրկոցին վրայ դրուելով, ոտքի կոճերուն

նակէր ցնծալ իր խոհեմութեան արդիւնքներուն համար, Հորտանցիա դժուարութիւն չկրեց համոզելու Միւրինայի թշնամին որ այս անգամ ազդէ իր ամուսնին, Վելիոսի վրայ, իբրեւ աւագ դիւանադպիր, Վելիոս կրնար, յաջորդ օրուան դատաւարութեան համար, քրիստոնեաներու մասին պատրաստել ամէնէն վճռական, ամէնէն կարծրասիրտ թղթածրարները. իսկ քրիստոնեաները, իրենց յամառութեամբ, պիտի հարկադրէին Պերեկրինոսը բռնութեան դիմել: Կառավարիչը ծանօթ էր աւելի իբրեւ խորամանկ քան արիասիրտ, և կը մտածէր միայն իր պաշտօնատարի ապագան, բայց ա՛լ աւելի՝ իր անձնական ապահովութիւնը. կը նախատեսուէր թէ՛ անգամ մը որ իրեն դէմ հանեց նոր աղանդին զայրոյթը, պիտի վախնայ այդ քրիստոնալընդութեան հեռաւոր հետեւանքներէն. այն ատեն, փոխանակ խնայելու, ամէն բան պիտի ընէր, որպէսզի Կայսրութիւնը միանգամ ընդ միշտ ազատի քրիստոնեաներէն, ուրացումով, եկեղեցիներու քանդումով, չարչարանքներով:

••

Գործին մեղսակից համարուած քրիստոնեաներու բազմութիւնը, և, ատոր հետեւանքով՝ քաղաքին մէջ տիրող խառնաշփոթութիւնը, ստիպեց էին Վելիոսը՝ քաղաքին մէջ բանակած քանի մը գումարտակ զօրքի աջակցութիւնը խնդրել, որովհետեւ իր սատիկանական ուժը բաւական չէր: Այսպէս, յաջորդ օրը Կայսրութեան վարձկան Գերմաններու ջոկատ մըն էր որ ատեան առաջնորդից Ոնեսիմոսը, Եւտիքիան, Միւրինան և յիսունի չափ ուրիշ քրիստոնեաներ, որոնք բանտարկուած էին իբրեւ ամբաստանեալ: Ասոնց կը հետեւէին թէոկտենէս, Կեփիսոտոր, Փիլոմորոս և Կլէսփոն, որոնք հաստատապէս վճռեցին բողոքել սխալմը դէմ որ իրենց համար ստուգութիւն էր, և որ վստահ էին թէ անմիջապէս պիտի հասկցուի: Նոյնիսկ, Միւրինան մասնանշելով ամբոխին, փորձեցին անոր համակրանքը շարժել:

— Քրիստոնեայ չէ՛. նայեցէք, ճանչցէք, Աստուծոյ կի սպասուելներէն մէկն է:

Բայց խուժանը ընդհանրապէս կը թօթուէր իր ուսերը: Նոյնիսկ կարգ մը մարդիկ քարեր կը նետէին, ժառնաւորապէս այդ կնոջ նշան առնելով, պարզապէս անոր համար որ իրենց կը ցուցնէին զայն. որովհետեւ, նախընթաց օրը, կառավարիչին երկայնամտութիւնը յուսախաբ ըրած էր զինքը, չէին ներեր որ կառավարիչը հետաքրքրութենէ, արեան ախորժակէ զուրկ տեսարան մը սարքած էր. միաձայն կը հռչակէին թէ դաւաճանութիւն գործուած է աստուածներուն դէմ: Մեծահարուստ կամ ազնուազարմ մարդիկը, նոյն իսկ հեթանոսներ, մեծամասնաբար փակուած էին իրենց առններուն մէջ: Պերեկրինոսի պէս կասկածներ ունենալով ապագայի մասին, անոնք չէին ուզեր իրենց ողջ գլուխը աւետարանին տակ դնել: Սակայն քանի մը

հողի ուղղութեան դէպի դատարան լուռ ու մունջ: Թէոկտենէս ճանչցաւ հրեայ Արիստողէմը: Մտահոգ դէմքով, անցած ատեն կը ջանար զանազանել ամբաստանեալները: Եւ փախաց.

— Կ'ըսեն թէ Ա.կաբիոս — կը ճանչնաք, այն զինեւանը որուն քով ճաշեցիք առջի օր — ձերբակալուած է: Կ'ամբաստանեն թէ գնած պահած է քուրմերու սրբադրժութենէն փախցուած զինի և հացահատիկ: Դիտէ՞ք...

— Ո՛չ... Ի՞նչ կ'սպ ունի ձեզի հետ:

Արիստողէմ կասկածելով, հեռացաւ առանց պատասխանելու:

Թէոկտենէս կը ջանար աչքէ չփախցնել իր տարփուհին: Երբեմն ան ալ, լեզունականներու շարքին մէջէն, կը փորձէր տեսնել զինքը. երբեմն պարեգօտին մէկ ծայրը վեր կ'առնէր քարերէն պաշտպանուելու համար: Իր մատաղ ծիծերուն պտուկը կը դողդղար ինչպէս նեւ մը որ կը սարսուռ փայտէ գուռէ մը ներս մտած ատեն. և մա'րդ չէր կրնար ըսել թէ սէրէն է թէ վախէն:

Հաւատարիմ այն դատաւարական եղանակին որ յաջողած էր նախօրէ օրը, Պերեկրինոս, այս բանտարկեալները հարցաքննելէ առաջ, անոնց հետ մէկտեղ մտնելով դատին խորը, կ'ուզէր վերջացնել աղատ ամբաստանեալներու դործը: Կը կարծէր թէ այդ խնդիրը կրնայ նոյնքան դիւրաւ կարգադրել որքան ըրած էր առջի օրը: Բայց բախտը ուրիշ կերպ տնօրինեց, անշուշտ Վելիտսի աջակցութեամբ: Կորնթոսի մէջ կար դռնական քրիստոնեաներու բաւական կարեւոր խմբակ մը, Նումիդիոյ գաւառէն: Այս մուկուսներուն համար, — և այս կէտին մէջ իրենց համամիտ էին ուղղափառներն ալ, — մարտիրոսութիւնը, կամ, ինչպէս կը կոչէին իրենք, արիւնի մկրտութիւնը, յաւիտենութեան մէջ զիրենք պիտի դարձնէին երկնային ընկերներ

կաշեալին, զիրենք անոր միացնելով գրեթէ հաւասար փառքի մը մէջ, համաձայն նման ճակատագրի մը: Ուրեմն, միայն մարտիրոսութեան կ'ըզձային. կարծես ծարաւի էին անոր:

Պերեկրինոսի առջև, կը սարսուռային անհամբերութեան: Թերեւս դարաւոր ատելութիւն մըն ալ կը հրահրէր այս Ափրիկեցիները Հռոմի դէմ: Իրարու նայելով, կը հեզնէին. «Կայսրութիւն: Ի՞նչ իրաւունքով կ'ուզեն մեզի հարկադրել Կայսրութեան օրէնքները: Քրիստոսէն դուրս Կայսր չկայ:» Եւ Պերեկրինոսի բարեացազամ հարցաքննութեան պատասխանեցին պոռչտուքներով և թշնամանքներով:

— Մենք քրիստոնեայ ենք: Չարչարանքի յանձնէ մեզ: Սպաննել տուր մեզ: Մենք քրիստոնեայ ենք:

Ոնեախմոս և իրեն հետ բոլոր «նախկին»ները, նոյն իսկ կանոնական ուխտին պատկանող բոլոր քրիստոնեաները սոսկումով կը նայէին ասոնց: Եսխկոպոսը դիտել տուաւ Պերեկրինոսի.

— Տէ՛ր, ասոնք քրիստոնեայ չեն: Սուտ կը խօսին. մենք կ'ուրանանք զանոնք:

— Բայց քանի որ իրենք կ'ըսեն, հարցուց կառավարիչը ապահար: Հապա ո՞ր աստուածը կը պաշտեն:

— Այն ինչ որ մենք. իրենց դաւանանքն ալ միեւնոյնն է. բայց ասոնք կը հնազանդին անարժան եպիսկոպոսի մը, որ ոստիկանութեան յանձնած է իր եկեղեցիներու անօթներն ու զիրքերը: Այդ ոճիրին համար մատնիչ հռչակուած է: Իր ձեռնադրած քահանաները օրինաւոր չեն, և հետեւաբար, անոնք որ ասոնց կողմէ մկրտուած են կամ միայն անոնց կը հպատակին, չեն կրնար քրիստոնեայ ըլլալ:

Այդ շրջանին այնքան զօրաւոր էր քրիստոնէութեան ծաւալումը, հոգիները իրեն քաջող տնդիմադրելի շարժումը, որ հերձուածները, հերետիկոսութիւնները բազմացեր էին: Այսպէս կ'ըլլայ միշտ, երբ զօ-

քաւոր գաղափարներ իրենց տիրապետութիւնը կը հաստատեն աշխարհի մէջ. անոնք տուն կուտան անսահման մեկնարանութիւններու: Բայց բնական էր որ ուղղափառ եկեղեցիին պետերը պիտի ուղէին պահպանել հօտին միութիւնը:

Պերեկրինոսի մօքի վարժութիւնները կը մղէին զինքը օգտուիլ այս պառակտումներէն: Աւելի վերջը, Յուլիանոս Կայսրն ալ միեւնոյն քաղաքականութեան հետեւեցաւ: Ուստի ըսաւ.

— Կայսեր Աստուածութիւնը միայն ճշմարիտ քրիստոնեաներուն դէմ պահանջներ ունի, և միայն անոնց մասին տնօրինութիւններ կրնայ ընել... Եթէ ասոնք ճշմարիտ քրիստոնեաներ չեն... Եթէ արձակուին:

Բայց, ահա կատաղութեան փոթորիկ մը պայթեցաւ այս Հասկաքաղներուն մէջ, — այսպէս կը կոչուէին, որովհետեւ մեծամասնաբար խիստ չքաւոր մարդիկ ըլլալով, կը մուրալին և աւարի կուտային գիւղացիներու տնակներուն շրջակայ հունձքերը: Ուրեմն յուստիսաք պիտի ըլլային չարչարանքի և մահուան իրենց գիշատիչ տիրութակին մէջ: Անլուր հայհոյութիւններ, ազտոտ բռներ ժայթքելով, անպատկառօքն վերցնելով իրենց վերարկուները, աստուածացած Կայսեր կուռքին առջև կը ձեւացնէին լպիրշ արարք մը, իսկ իրենց կիները, — որովհետեւ իրենց հետ կիներ ալ կային, որոնք կ'ոռնային էգ շուններու պէս — կոնակ դարձնելով, իրենց յետոյքը կը ցուցնէին:

— Մենք քրիստոնեայ ենք: Այդ միւսներն են որ քրիստոնեայ չեն: Մենք կը թքնենք քու աստուածներուդ վրայ: Դուն սուտ կը խօսիս. մենք քրիստոնեայ ենք: Սատկեցո՛ւր մեզ: Շուններուն առջև նետէ մեր մարմինները, անոնք յարութիւն պիտի առնեն: Չարչարանքի տեսակներ հնարէ: Քրիստո՛ս: Քրիստո՛ս: Քրիստո՛ս: Փա՛ռք Քրիստոսի: Իսկ քու Կայսրդ գետինն անցնի...

Կլէոփոն զանոնք կը դիտէր սրտատրոփ անձկութեամբ: Այսքան անարկու եռանդ մը, այս վեհագի, թէև այնքան կուպիտ կատաղութիւնը կը դողացնէր զինքը յուզումէն, ու նաե՛ւ հեշտանքէն: Մանաւանդ այս Նումիդացիներէն մէկը... Վտիտ, գրեթէ մերկ, — իր մոլեգնութեան մէջ պատուած ըլլալով հագուստները, — իր սե բաշերը պզտիկ հիւսակներու վերածած, տփրիկեան ձեւով, վայրենի և խենդեցած... Փրփուր կը ժայթքէր, աչքերը դուրս ցցուած, ջղածիգ ձեռքերը կոկորդին սեղմած, կարծես խղդուելու ըլլար... Յանկարծ այս մարդը խոյացաւ դերման լեզէոնականներէն մէկուն վրայ, խլից անոր կողէն կախուած զէնքը, և, մինչև որ ան սթափեցաւ, ցատկեց սիւնաշարքի աստիճաններուն վրայ, դէպի Պերեկրինոս, և բարձրացուց սուրը:

— Գարշելի՛ ճճի: Կարի՛ճ: Կրիայի ձա՛գ: Պիտի սատկեցնեմ քեզ: Այն ատեն հարկ պիտի ըլլայ սպաննել զիս...

Պերեկրինոս ամպիոնէն դուրս նետուած ըլլալով, ապաստանած էր սիւններուն միջև: Քրտինքը ճակտէն կը հոսեր մինչև սարսափահար աչքերը, կուրցնելով դանոնք, կ'իջնէր մինչև գունաթափ այտերը: Լեզէոնականները, սուրերը քաշած, պաշարեցին մոլեռանդը, որ երկուքը գետին փոց իյնալէ առաջ, և, հոգին ելած ատեն, նորէն ուժ գտաւ երկու մեռելներէն մէկուն փորը ճեղքելու. ճեղքեց ու թքաւ վէրքին մէջ: Վերջապէս, կապեցին զինքը և, արիւնշուայ, տարին դահլիճին, որ կեցած էր խորանին քով, իր օգնականներուն հետ: Չէր դիմադրեր: Կ'երգէր, և բոլոր Հասկաքաղները կը ձայնակցէին երգին: Կը խօսէր անարատ, անցամաքելի աղբիւրներու մասին, արմաւենիներու և պարտէզներու մասին, անվերջ հացկերոյթներու մասին ուր մարդ կ'ուտէ առանց երբեք կշտանալու, — մէկ խօսքով, բոլոր այն բաներու մասին որոնց ցանկացած

էր անջրդի անապատներու այս բնակիչը, իր թշուառ
պոռթկումն մէջ, առանց կարենալ վայելելու: Դահիճին
մէկ օգնականը ծռակերուն վրայ նետուիով զայն, դուռը
դէպի դեմին ծռեց մազերէն քաշելով: Մարդը միշտ
կ'երգէր, արեւցած յափշտակութեամբ և մոլեգնութեամբ:
Չարչարողներուն գլխաւորը իր կուրծքէն վանեց օդը,
ուժգին սուլունով մը որ լուռեցաւ երգին հետ, չըջըցեց
իր ծանր երկսայրի սուրը, որ ամուր քոշուած էր ափին
մէջ, դաստակին վրայ ոլորուած կանեփէ չուաններով:
Միւս Հասկաքաղները կը շարունակէին երգել... Գլուխը
ինկաւ: Մօրէ մերկ ստահակ մը, որ թառած էր մեհ-
եանին սրածայր անկիւնին վրայ, աւելի լաւ տեսնելու
համար, լորձունքի ցայտքով մը անոր նետեց իր
ստկած նուռին կուտերը: Հասկաքաղները յաղթանակի
և հրճուանքի աղաղակ մը արձակեցին:

— Մարտիրոսացա՛ւ: Մարտիրոսացա՛ւ: Փա՛ռք
մարտիրոս Պերեկիւսին: Կարգը մե՛ն է:

Ոնեոմիոս եպիսկոպոսը և միւս քրիստոնեաները կը
բողոքէին:

— Սո՛ւտ է: Եունները դրախտ չեն երթար: Հեր-
ձուածողները չեն կրնար արժանանալ երկնային պսակին:

Դոնականները և Հնազանդութեան աղանդին պատ-
կանող քրիստոնեաները սկսան կռուիլ հրապարակին
վրայ: Ձէնք չունէին, բայց տղամարդիկը մէկ մէկու
կոկորդին կը փարէին, իսկ կիները իրար կը ճանկատէին
եղունգներով: Լեզէոնականները շատ դժուարութեամբ
կըցան զատել զանոնք: Պերեկիւսոս վճռեց թէ բոլոր
անոնք որ կըցեր էին ձերբակալել, ինչ աղանդի ալ
պատկանէին, պարտաւոր պիտի ըլլան կատարել հրո-
վարտակին պատուէրները, եթէ ոչ մահապատիժ պիտի
կրէին: Ամբոխը վերջապէս ստացաւ ինչ որ կը ցան-
կար: Չգալով արեան հոռը, սպասեց որ տեսարանին
մնացած մասը արժանի ըլլայ այս սկզբնաւորութեան:

Պերեկիւսոս այնքան լաւ հասկցած էր այս պարա-

դան, որ անմիջապէս, տեղն ու տեղը գլխնաւոր տուաւ
քանի մը քրիստոնեաներ, խուժանային խաւերէն: Այս
կերպով, իր կրած երկիւղին վրէժն ալ կը լուծէր:

Հարցաքննութիւնները կը շարունակուէին բուռն
մթնոլորտի մը մէջ. քրիստոնեաներուն ներշնչողներն
ու վարիչները երբեք չէին փորձեր խաղաղեցնել կիր-
քերը: Անոնք առաջ կը քշէին մօլեռանդները, կը խրա-
խուսէին վեհերոսները, խայտառակելով անոնց վա-
տութիւնը: Պատճառը այն է որ գիտէին թէ շատ չան-
ցած ո՛ւր պիտի թխմէին Կայսրութիւնը: Եթէ մեքենան
չէր կրնար բանիլ առանց իրենց, պէտք է բանէր իրենց
հետ: Ա՛յս էր արդէն կարծիքը Չորբորդապետներու
արքունիքին մէջ: Ասոնք շատ բանիւրոն քաղաքա-
գէտներ էին, զաղանապէս բարեկամ քրիստոնեանե-
րուն, և միայն առիթի մը կը սպասէին իրենք զիրենք
յայտնելու համար: Վերջին ճակատամարտն էր այս.
պէտք էր դիմանալ, ամրապնդուիլ, նոյն իսկ գինուոր-
ներ կորսնցնելու, անձամբ մեռնելու գնով: Արիստիքոս,
Խանդավառ մարդիկ էին ասոնք. իրե՛նց համար կը
զահանջէին մարտիրոսի լուսապսակը զոր խոստացեր
էին հաւատացեալներուն: Միւս կողմէ, ամենէն ակա-
նաւորները այն Կորնթացիներուն որոնք վճռեց էին
ունկնդրութեան երթալ — մտնաւանդ թէոկտենէս և իր
բարեկամները, անձնական պատճառներով — կը մտա-
տանջուէին և կը զայրանային այլևս ծայրայեղ զսպումէ
մը, կը ցաւէին որ Պերեկիւսոս կորսնցուց պաղա-
րիւնը, և չէին ծածկեր իրենց մեղադրանքը:

Բարձր դասերը, այդ չըջանին, նորանշան, վէս
արհամարհանք մը կը ցուցնէին պաշտօնատարներուն
հանդէպ: Իրենց անձին վրայ կեղբոնացնելով ամէն
զօրութիւն, վերջին կայսրերը, որոնք արդէն օկիդըր
դերք էին իրենց բիւզանդական յաջորդներուն ուղղու-
թեան, վտանգաւոր կերպով տկարացուցեր էին յար-
գանքը՝ հանդէպ իրենց փոխանորդներուն: Պերեկիւ-

Նոսի պէս կառավարիչ մը երեւութապէս կը վայելէր
 նախկին Հիւպատոմներուն բոլոր իրաւասութիւնները,
 բայց իրականութիւնը բոլորովին ասարբեր էր:

Այսպէս, աջէն ձախէն քրթմնջիւններով կամ ծաղրերով ընդունուեցան Պերեկրինոսի վճիռները: Այս պարագան նախատեսելու չափ խելք ունէր, բայց բաւական կորովամտութիւն չունեցաւ, իր առաջին ընթացքը պաշտպանելու համար: Կը մոլորէր, տալուքեր հակառակ հոսանքներէ: Ամէն կողմէ իրեն դէմ կ'աքձակուէին սուր հեղնութիւններ: Շփոթած էր: Եւ իբջղագրգռութիւնը կրթաստիկանար քինախնդրութեան հետ:

Կլէովսն ծաղրողներու առաջին շարքը նետուած էր։ Իր իշացած ջիղերուն փափկութիւնը կը գարշէր արիւնի տեսքէն և հոտէն. սակայն և այնպէս այդ արիւնը, այդ ժխորը, վիճարանութեանց աղղած վայրագ ցնցումները զինքը կը խորասուզէին տեսակ մը նորահրաշ զրգոտութեան մէջ։ Երբեք սյդքան զօրաւոր տպաւորութիւններ կրած չէր։ Կարծես զինքը ձողկեր էին անտեսանելի փոկերով որոնք առնականութիւն կը պարգեւէին իրեն։

Միւրերինս և Եւտիքիա միշտ ոտքի վրայ էին առ-
եանին առջեւ։ Այժմ միակ կ'ընեին ըլլալով ամբաս-
տանեալներուն մէջ, ընագդաբար իրարու փարած էին
և երբեմն քանի մը բռու կը փոխանակէին։ Եւտիքիայի
համար Միւրերնա քրիստոնեայ էր. այդքանը կը բաւէր,
իսկ Միւրերնա տեսնելով Եւտիքիայի այնքան ամուր
կեցուածքը, անոր կը մօտենար մանկունակ վստահու-
թեամբ մը։ Եւտիքիայի հայրը, Եւդեմոս, ընկերացած
էր իր աղջկան։ Հեթանոս ըլլալով, վստահ էր թէ
պիտի կ'ընայ ապացուցանել իր գգացումները և երդնու
թէ սխալ հասկցած են իր աղջկան միտքը. և պատ-
րաստ էր առանց վիճաբանութեան վճարելու ամէնէն
ծանր տուգանքը, անոր թեթեւութեամբ գործած յան-
ցանքին համար,— որովհետեւ, թեթեւութենէ ուրիշ
բան չէր կրնար ըլլալ իր արարքը։

Երբ լսեց որ Եւտիմիան կը կանչեն, ուղեց խօսիլ
և անոր կողմը յառաջացաւ :

— Աս քրիստոնեայ չէ, Տէ՛ր, քրիստոնեայ չէ՛, Թիշա Անմահները կը պաշտէ։ Ահա տես, հիմա զոհաբերութիւն պիտի կատարէ, կ'երգնու՞մ քեզ։

Բռնած էր Եւտիքիայի ձեռքը: Մէկ կողմէ քանի
մը պողոտանց խոռնկի տանցնելով ձեռքին մէջ, մինչեւ
խորանք քաշեց զայն:

— Կատարէ՛, տնաքա՛նդ: Քանի որ ես կը ստիպեմ, ա՛յ քեզի խօսք չի՞նար:

Թեւեւ բռնած էր բոցին վերեւ, դա՛յն այրելու, ինքն իսկ այրուելու աստիճան։ Դէմքը կատաղի յուստնառութիւն մը կը յայտնէր։ Տարիքն առած մարդ զինքն էր, պարզ ու բարի. իր կեանքը անցուցած էր մատաղ ըլլալով այս միամիտ զաւակին համար,— միակ հարստութիւնը որ աչքին կ'երեւար աշխարհի մէջ։ Աղջիկը ինքզինքը ազատեց այնքան բուռն թափով մը որ, հայրը ստիպուեցաւ ընկրկիլ մինչեւ քաղմութեան մէջ։ Ո՛հ. դո՛ւ չպիտի մատուցանէր, չպիտի ստորագրէր բանաձեւը. պիտի խոստովանէր թէ փախցուցած է զիրքերը, դողցած է Կայսրէն որ գող մըն էր. պիտի փառաւորուէր իր ընթացքով։ Սիրտը կը տոչորէր խառն գաղափարութենէն, դէմքը անշարժ էր և պաղ։ Արդէն քիչ առաջն աշխարհէն դուրս կ'ապրէր, մարտիրոսութեամբ ապահոված ըլլալով անլուր, երկնային, յաւիտեանական երանութիւն մը։ Այն միեւնոյն հաւատքն էր որ քիչ առաջ կը բոցավառէր Դանականները, զտուած տղանական հոգիի մը մէջ։

Պերեկրինոս լաւ կը ճանչնար մանկամարդուհին։
Գիտէր թէ իր աղջիկը ինչպիսի բարեկամութիւն կը
տածէր անոր հանդէպ։ Նորէն չափաւոր, նոյն իսկ բարե-
կամակամ երեւոյթ մը առնելով, ըսաւ.

— Մանկամարդ աղջիկ, անխոհեմ շարժած ես.
Ֆոնր է արարքդ: Չպիտի կրնամ արձակուում չնորհել...

Բայց իրաւունք ունիս դիմելու Կայսեր, որ պիտի տնօրինէ իր ամենակարողութեամբ, և, — կրնաս յուսալ — անյիշատակութեամբ: Առ այժմ կը բաւէ որ հրապարակաւ թողութիւն խնդրես սխալի մը համար ուր չար մարդիկ մղեցին քու երկտասարդութիւնդ: Մն, զոհաբերէ՛, քու պատկառելի հայրդ է սր կը պատուիրէ:

— Ո՞ր Կայսեր մասին կը խօսիս, պատասխանեց Եւտիքիա կրքոտ ձայնով մը: Ես չեմ ճանչնար զայն, այդ խենդ ծերուկը, որուն երակները ուսեր են, որ ամէն օր կը փսխէ իր ճաշին կերակուրները, որ շուտով պիտի մեռնի, — և որ կ'ուզէ հաւտացնել թէ ինք աստուած է... Յիմարի տեղ դրեր ևս զիս:

Քրիստոնեաները ծափողոյն մը արձակեցին: Ռնեսիմոս թեւերը վեր առաւ օրհնելու համար: Եւտիքիա դատին կուտար բուն հանգամանքը, — քրիստոնեաները չէին կրնար հնազանդիլ — ո՛ւր կը մնայ զօհաբերել — տիրոջ մը որ քրիստոնեայ չէր: Բայց, այդ իսկ պատճառով, Կայսեր աստուածութեան եղած անարգանքը ոչ կրնար ծածկուիլ, ոչ ալ ներուիլ: Եթէ հանդուրժէր այս նախատինքին, Պերկիրինոս պաշտօնանկ պիտի ըլլար, թերեւս ալ պիտի աքսորուէր:

— Չարչարողները կրնան խելքդ գլուխդ բերել..., բայց: Նախ և առաջ թեթեւէն թող սկսին: Պիտի քաջեն թարթիչներդ, յօնքերդ և եղունգներդ: Չեմ կարծեր որ գեղեցկանաս:

— Ընէ՛... Կը կարծե՞ս որ ես կարենորութիւն կուտամ այս մարմնին երեւոյթներուն: Մարմինը չինուած է խամրելու համար. բայց արդարներուն հոգին յաւիտեանապէս դեղեցիկ կը մնայ, և դուն չես կրնար հասնիլ անոր:

— Թո՛ղ Մեծութիւնդ յիշէ, բողոքեց հայրը, թէ ազնուական դասու կը պատկանի:

— Կ'ուզե՞ս որ պոռնկանոց զրկենք: Չե՞ս խօ-

սիր... Հասկցայ: Վաղ աստու թերեւս միտքը փոխած կ'ըլլայ:

Ամենահին հալածանքներէն ի վեր, սովորութիւն եղած էր քրիստոնեայ կոյսերը յանձնել վատահամբաւ վայրերու անանուն լիկանքին: Ըմբռնում մը, որ տակաւին երկար տեւեց, կուտութեան կը վերագրէր մասնաւոր կարողութիւններ, մոգական բնութիւն մը. կըսէին թէ արդարեւ աստուածները պէտք էր նախապատուութիւն տային ամէնէն անարատ կնոջ մարմնիններուն, և, այն ատեն, անոնց միջոցաւ, կրնային հրաշքներ յայտնել: Այս մանկամարդուն յանձնել մահկանացուներու, կը նշանակէր նախ անարգել աստուածը, յետոյ նաեւ կոյսը զրկել անկէ առած արտասովոր ձիրքերէն. որովհետեւ, աստուածը կը փախչէր այդ սրբապղծուած տապանակէն: Քրիստոնեաներն անգամ այսպէս կը հաւատային: Այն յարգանքը զոր կը տածէին այդ կոյսերու յիշատակին, անոնց նուիրուած պաշտամունքը պատճառ էին նաեւ որ քրիստոնեաները չկարենան հանդուրժել, հաւատալ անոնց արատաւորման: Եւ կ'երեւակայէին թէ, այն տղամարդիկը որ կը փորձէին օգտուիլ կոյսերու դատապարտութեանէն, անոնց մերձեցալու համար, յանկարծ սարսափի կը մասնուէին, և կը կորսնցնէին իրենց առնականութիւնը: Իսկ Եկեղեցիի հովիւները կը նկատէին միայն թէ՛ արարք անգոյ է, երբ կամք չկայ: Թերեւս, իր աշխարհիկ և հասուն մարդու սկեպտոսութեամբ, Պերկիրինոս ալ այս կարծիքէն էր. ու կը նախընտրէր, փոխանակ դահիճին տալու մանկամարդ աղջիկ մը, քանի մը ժամ յանձնել զայն այնպիսի լիկումներու որոնք երբեք վշտառիթ հետքեր պիտի չձգէին, որոնք նոյնիսկ խնդուք կը պատճառէին իրեն:

Բայց, այս վճիռը արտասանուած ատեն, Կլէոփոն ամիսնաբուն յուզման նշաններ ցուցուց, յետոյ նաեւ բարկութիւն մը ուր կորսնցուց ամէն չափ: Այնպիսի

չարժանութիւններով որոնց վրայ լաւ է չծանրանալ, ամէն ինչ որ իր երեւակայութեան կը յիշեցնէր սիրոյ բնական և կանոնական իրականութիւնները, դարձուբանք կը պատճառէր իրեն: Ջանոնք նողկալի, գարշելի կը գտնէր. անոնք սիրտխառնուք կուտային իրեն. և սակայն անշահախնդիր եղանակով մը կը ճաշակէր կիններուն գեղեցկութիւնը, գրեթէ այնպէս իբրեւ թէ անոնց սեռին պատկանէր:

Մնաց որ, այս զսպողական կարգուսարքին, նոյն իսկ այս հալածանքներուն մէջ, ամէն ինչ լկտի և ընդզեցուցիչ կը թուէր իրեն: Իր ամբողջ կեանքին մէջ, չէր կրցած ըմբռնել թէ ինչո՞ւ մարդոց կ'արգիլուի ընել ինչ որ կ'ուզեն, — երբ այդ բանը ոչ մէկուն չարիք կը պատճառէր — և թէ ինչո՞ւ կը պատժեն դանոնք, ըրած ըլլալուն համար: Այսպէս ուրեմն, Պերեկրինոսէն բոլորովին տարբեր պատճառներով, ինք ալ չէր կրցած պահել իր մաքի հաւասարակշռութիւնը: Եւ, ամէնէն վիրաւորական ձեւով նախատինքներ տեղաց կառավարիչին երեսին:

— Խեղճդ կորսնցուցի՞ր: Դինո՞վ եկար այս առեանը նստելու: Դուն աւելի անբան ես քան կը կարծէի, և աւելի ագէտ: Զիմացա՞ր որ այս աղջիկը ազնուական դասուն կը պատկանի: Ի՞նչ իրաւունքով կը յաւակնիս բողանոց դրկել կին մը որ ինքնիշխան տէրն է իր մարմնին: Այդ բանը կրնայ ըլլալ միայն ստրուկներուն համար, և այն առեան ալ, եթէ ես ըլլայի ընողը, ինքզինքս սրիկայ մը պիտի նկատէի: Ծիշո՞ւ է որ ես սովորական մարդ մըն եմ, և ոչ թէ տխմար կտրավարիչ մը:

Այս անգամ առանց յուզուելու, Պերեկրինոս վեր առած էր աչքերը. և տեսնելով թէ որո՞ւ հետ դործ ունի, քրքիջ մը արձակեց:

— Դո՞ւն ես, Կլէոփոն: Դո՞ւն օրուն համար կարելի չէ ըսել, ինչպէս Յուլիոս Կեսարի համար, թէ

կինն ես բոլոր ամուսիններուն, և ամուսինը՝ բոլոր կիններուն. որովհետեւ, խօսքին առաջին մասը միայն ճիշդ է քեզի համար... Դո՞ւն ես որ պաշտպան կը նախաճանապ կոչուեցուն:

Այս հին կատակը զուարճութիւն պատճառեց ամբոխին: Կլէոփոն, չփոթած, կը կմկմար: Լեզէոնականները, միահամուռ սեղմելով իրենց ուսերը և իրեն մօտենալով, աստիճաններէն վար նետեցին:

— Տարէ՛ք այս կինը ուր որ ըսի, հրամայեց Պերեկրինոս, յոգնարեկ դէմքով մը... Ուրի՛շ մը կայ, Միւրինա կոչուած...

— Թո՞ղ Մեծութիւնդ թոյլ տայ, սկսաւ Փիլոմորոս, անդին հրելով թէոկտենէսը, որ քու առջեւ ստանձնեմ այս կնոջ պաշտպանութիւնը: Մնաց որ, չառ ըսելիք չկայ. սխալը բացայայտ է: Միւրինա Ափրոդիտէի մէկ հին սարկուհին է, սրբազան պերճադիճ մը: Իր ծաղկահասակ մարմնը, մանկութենէն իսկ, կատարած է Յունաստանի համար ամէնէն թանկագին, պարկեշտ մարդու աչքին ամէնէն յարգելի ծէսերը: Եթէ Մեծ Քրմուհին այստեղ չէ պահանջելու համար Միւրինան, պատճառը այն է որ այս աղջիկը ծախուածաւ է թէոկտենէս, ազնուական Կորնթոսի, հոմէական քաղաքացի, որ քովս է, և իր տարվածուն: Այս քաղաքին մէջ, երկու տարեկան տղայ մը աւելի շատ քաղաքին մէջ, երկու տարեկան տղայ մը աւելի շատ բայց միայն սիրաբանել, սիրել: Եւ սիրուած է: Ուրեմն, վերադարձու՛ւր զայն անոր որ կը սիրէ զինքը. և ինձի՛, Փիլոմորոսին, և Կեփիստորի որ ահաւասիկ, — մենք սր անոր վկաներն ու բարեկամներն ըլլալու պատիւն ունինք: Մնաց որ, այս աղջկան ուղիւ պատիւն ունինք, եթէ ոչ զո՞հ մատուցանել, անգամ ալ ուրիշ բան չէ եթէ ոչ զո՞հ մատուցանել, անմիջապէս որ քու խօսքդ, — չհմ ըսեր վեհօգի, այլ միայն արդարադատ, — ազատ արձակէ զինքը, պիտի երթայ —

կ'երդնո՛ւմ, և ես ալ միասին պիտի երթամ— աղաւնի մը մորթել աստուածային Ափրոդիտէի խորանին վրայ: Կ'ուզե՞ս որ ուրացումի բանաձեւն ալ ստորագրէ: Հաթկ չկայ, քանի որ, կը կրկնեմ, քրիստոնեայ չէ. սակայն և այնպէս, պիտի ստորագրէ:

— Այո՛, աղաղակեց Միւրինա:

Դէմքը կը ճառագայթէր: Բա՛ն չէր հասկցած, մինչեւ այդ վայրկեանը, իր տարօրինակ արկածէն, ինքզինքը կորսուած կը կարծէր, առանց գիտնալու թէ ինչպէ՛ս. և ահա Փիլոմարոս, միակերպ, խաղաղաւէտ ձայնով մը, իրեն կը յայտնէր իր անմեղութիւնը ապացուցանելու այնքան պարզ միջոցը, որ նոյնքան ալ ապահով կ'երեւար:

— Եթէ զոհաբերութիւն կատարէ... ըսաւ Պերեկրինոս:

— Տէ՛ր, առարկեց Վելլոս Վիկտոր, այս աղջիկը արդարեւ պերճադիճ մըն է: Բայց գիտենք որ քրիստոնեայ պերճադիճներ կան: Յետոյ, եթէ նոյն խակ զոհ մատուցանէ... Ողիմպեան աստուածներուն այն հաւատացեալները որոնք իրբեւ մեղսակից ծառայած են քրիստոնեաներուն, անոնց փախուստին օգնելու, կամ անոնց խորհուրդներուն սահմանուած առարկաները պահելու համար, ենթակայ են, համաձայն Հրովարտակին, նո՛յն պատիժներուն ինչպէս քրիստոնեաները իրենք: Պերճադիճ Միւրինան յանցաւոր է իրբեւ գողոնաթաքոյց. պահակներուն տեղեկագիրը բացորոշ է:

Այն ոճիւրը որով ամբաստանուած էր Միւրինա, իսկապէս ամենածանրն էր. հռոմէական վարչութիւնը բաւական ճշգրտօրէն կը հաշուէր թէ՛ քրիստոնեաները կրնան, աւելի վերջը, ետ առնել իրենց ուրացումը, և յայտարարել թէ իրենց բանագատութեան տակ էր որ զոհ մատուցին աստուածներուն: Յետոյ, չէր բաւեր փակել կամ նոյն խակ քանդել անոնց ժողովատեղիները. կրնային ուրիշներ բանալ այլուր: Աղանդը ոչնչացնելու

միակ աղբու միջոցն էր թոյլ չտալ որ ան կարենայ կատարել սրբազործութեան ծէսերը— սրբազան խորհուրդներ, ինչպէս կոչեցին յետոյ— որոնք իր գոյութեան իրաւունքը կը կազմէին: Այդ տօնակատարութեանց համար անհրաժեշտ էին կարգ մը առարկաներ, մանաւանդ գիրքեր, որոնց մէջ կը գտնուէին ճշգրիտ, անյեղի, մոգական համարուած կանոններ: Ահա թէ ի՛նչ մեծ արժէք ունէր զանոնք զրկել ատոնցմէ:

Վելլոս ըրածը գիտէր, երբ կը պնդէր այս կէտին վրայ. և, Միւրինայի սիրտէն, կ'ուզէր՝ զարնել թէոկոտենէսը, որուն դէմ ո՞ր ունէր, գիտնալով որ իր կինը անտարբեր չէր գտնուած անոր հանդէպ: Կասկած չունէր թէ, ընդհակառակն, այդ կերպով կը միանար Եւտրոպիայի վրէժխնդրութեան. մնաց որ, աւելին ըլլալով, այս վերջինը կը յուսար վերստանալ իր տարփածուն, երբ Միւրինան անհետանար: Ասոնք բաներ են որ միշտ կը պատահին:

— Մանկամարդ աղջիկ, հարցուց Պերեկրինոս, ո՞վ տուաւ քեզի այդ գիրքերը:

— Ո՛չ ոք...

— Ոչ ոք: Ըսել կ'ուզես թէ դուն զանոնք քրիստոնեաներէն գողցա՞ր, կամ գիպուածո՞վ գտար:

— Ափսո՛ս, ոչ ալ այդ: Ես չէի գիտեր որ այդ գիրքերը իմ քովս են:

Վելլոս թիթեւ մը խնդաց. չքմեղանքը թոյլ էր: Թէոկոտենէս, ջղագրգիռ, այլ եւս չկրցաւ լուռ մնալ:

— Յիմարացե՞ր են անոնք որ Կորնթոսը կառավարել կը յաւակնին: Ահա կրախայ մը որ քրիստոնեայ չէ, որ պատրաստ է երգում ընելու, և իր ծանօթներն ալ պատրաստ են երգումը հաստատելու: Կրնա՞ք յիշել քրիստոնեայ մը որ յարարերութեան մէջ ըլլայ անոր հետ: Այն ատեն, աղանդին հետ գաղտնի միաբանութեան մը կարելիութիւնը ճշմարտանման է: Ո՞վ

կրնայ ազատ մնալ այդպիսի արկածէ մը. ո՞վ գիտէ որ անհաւատարիմ ստրուկը, թշնամիէ մը վարձուած, կամ պարզ չարութեան համար, կրցեր է գործել այս դաւաճանութիւնը:

— Մէկուն դէմ ամբաստանութիւն ունի՞ս, հարցուց Պերեկրինոս:

— Ո՞վ կրնամ ամբաստանել: Ես քաղաքին ոստիկանութեան պե՞տն եմ. ե՞ս եմ որ կը հրամայեմ պահակներուն: Ըսէք անոնց որ փնտռեն. պիտի գտնեն:

— Երիտասա՛րդ, ըսաւ Պերեկրինոս հեգնութեամբ, և քիչ մը իրաւունքով. իմ ոստիկանութիւնս չի կրնար քննութիւն մը բանալ առանց մատնանշումի մը ստուերն ունենալու: Քաշուէ՛: Գիրքերը առնել պահելը հաստատուած է: Յանցապարտը պիտի կրէ ա՛յն պատիժները որ կը տնօրինուին գողօնաթաքոյցներուն... Ուրի՛շ ինչ կար... Որեւորմո՞ս, զոր եպիսկոպոս կը կոչեն:

— Տէ՛ր, գոչեց Միւրինա, խնայէ՛ ինծի: Դուն հասկնալու ես որ ես բան մը չեմ գիտեր, և որովհետեւ բան մը չեմ գիտեր, ըսելիք ալ չունիմ: Պէտք է որ քիչ մը բան գիտնամ պատասխանելու համար, ըլլայ իսկ սուտ խօսելով: Ես կը պաշտեմ Աստղիկը, Փոիպոս-Ապոդոնը, բոլոր աստուածները, Իօիսը... Ուրեմն անոնք անկարո՞ղ են որ բան մը չեն ըներ զիս պաշտպանելու համար: Մի՛ պատժեր զիս. ես չարիք չեմ գործած: Աւելի լաւ պիտի խօսէի քեզի, եթէ այնքան չվախնայի...

Ծունկի եկած էր. այնքան վտիտ էր որ, սիւնաշարքերուն բարձունքը թառողները ուրիշ բան չէին տեսներ, եթէ ոչ պզտիկ ճերմակ բիծ մը, կ'ըսես փռուած կտաւ մը:

— Ազա՛տ արձակէ, առաջարկեց Թէոկտենէս, ես երաշխաւոր եմ անձամբ և հարստութեամբ: Ըսէ՛ պահանջուած գումարը:

— Ըսի՛, — խօսքը կտրեց Պերեկրինոս, տաղտկանալով: Կարելի չէ երաշխաւորութիւն ընդունիլ Կայսերական Աստուածութեան դէմ գործուած ոճիրներուն համար. դուն շատ լաւ գիտես... Առէք տարէք:

— Դուն անիրա՛ւ, դատաւոր մըն ես, բողոքեց Կեփիսոտոր: Կլէոփոն ճիշդ խօսեցաւ:

— Այո՛, անիրաւ դատաւոր է, գոչեց Թէոկտենէս: Այլեւս պէտք չէ որ դատ տեսնէ:

Անդաստակէն բարձրանալով, բռնեց կառավարիչին ուսերէն, ոտքի վրայ նետեց զայն, և, բռունցքի հարուածով մը, գլորեց աստիճաններուն տակը:

Այնքան մեծ էր հռոմայեցի պաշտօնատարներու վարկաբեկումը հելլենախօս երկրին մէջ որ, Ադեքսանդրիա քաղաքին մէջ, նոյն շրջանին և նման առիթով մը, Եդեսիոս անուն մէկը, բարեհամբաւ գերդաստանէ և սովորաբար հանգարտաբարոյ, կառավարիչ Հիրոկլէսի կոկորդին փարեցաւ, երկու շառաչուն ապտակ իջեցուց, և գետին փռելով, ոտքին տակ առաւ փորը: Ինչպէս Ադեքսանդրիոյ մէջ, քանի մը ժամուան մէջ երկրորդ անգամ ըլլալով խռովութիւնը ծայր տուաւ Կորնթոսի մէջ: Այս անգէն մարդիկը վերսկսան իրար սպաննել քարերով և բիրերով: Շատ մը քրիստոնեաներ առիթէն օգտուեցան փախչելու համար: Ոստիկանութիւնը հագիւ կրցաւ ձերբակալել Որեւորմոս եպիսկոպոսը Կանգրէասի դուռերուն առջեւ. այն ալ գիպուածաբար ճանչնալով. կը կարծէր թէ ուրիշ մարդ բռնած է:

Գալով Թէոկտենէսի, առաջիններէն էր որ ինկաւ այս խառնաշփոթութեան մէջ, առանց պաշտպան գտնելու: Պերեկրինոսի դէմ կատարած արարքը մահուան պատժի կ'ենթարկէր զինքը: Քրիստոնեաներն ալ զինքը ձգեցին իր բախտին. ան իրենցմէ չէր: Ինչպէս անկարգութեան և քաղաքական անտարբերութեան բոլոր շրջաններուն, ուր միայն ամբոխային խռովու-

թիւն կայ, բայց ոչ մէկ ազգային կամ ժողովրդական շարժում՝ ընդհանուր հանգամանքով, — բանակը կը մնար միակ զօրաւոր և կարգապահ կազմը։ Ան միայն զիտէր թէ ինչ պիտի ընէր. իսկ այստեղ գործը շատ պարզ էր։ Մինչ գերմանական ջոկատին մէկ մասը կը շրջապատէր կառավարիչը և պալատ կ'առաջնորդէր զայն, միւսը, քանի մը հստակօրէն հարիւրապետներու հրամանատարութեամբ, կը ճգմէր ըմբոստները, առանց նկատի առնելու թափելիք արիւնը։ Վեկիտս Վիկտոր, որ, ատենինն աստիճաններուն վրայ կեցած, կը վարէր այս զսպումը, շատ լաւ նշմարեց թէ ինչպէս Դերման մը սուրը կ'իջեցնէր գետնաթաւալ թէսկտանէսի կոկորդին, այդ երիտասարդին ոճիրը բացայայտ էր, և յետոյ, ատենադպիրը ո՛ր և է համակրութիւն չունէր անոր հանդէպ։ Թո՛ղ տուաւ որ այստեղ վերջանայ իր ճակատագիրը։ Միւրինա չէր տեսած իր սիրահարին մահը. անմիջապէս որ դատավարութիւնը ընդհատուեցաւ, ինք բանտ առաջնորդուեցաւ։ Եւտիքիայի և այն քրիստոնեաներուն հետ որոնք երբեք չէին փորձած փախչիլ։

Եւտիքիայի ցուցադրութիւնը բողանոցին մէջ՝ տեղի չպիտի ունենար իննհորդ ժամէն աւաջ։ Կլէոփոն, առտուն վտարուած ըլլալով տաեանէն, ըստ բախտի պտտած էր քաղաքը, խորապէս խոցուած իրեն եղած նախատինքէն, միշտ համոզուած թէ միայն ինք իրաւունք ունէր այս գործին մէջ, և թէ, յայտնապէս, աշխարհը կը վարեն պարզ ապուշներ որոնք կը խանձին խառնուելու համար իրենց չվերարեւած բաներու։ Օրը բաւական յառաջացած էր երբ անօթեցաւ։ Ու մտաւ նաւահանգստին մէկ վատահամբաւ գինետունը, ուր կը յաճախէր երբեմն. կը յիշէր թէ հոն հանդիպած էր Արքիպելազոսի նաւաստիներու, Սազար ըմբիշներու, — սափակ զէմքով բայց լայն ուսերով, — որոնց առնականութիւնը կը գնահատէր. գինետոններու և հարիւրապետներու, որոնց վրայ կը հիանար իրենց արու գեղեցկութեանը, իրենց պրոնզեայ թոռալներով զրահներուն, ինչպէս և այն հեշտամոր հոտին համար որ կուգար իրենց քուռակի կաշիէ սոնապաններէն, — կաշի մը՝ պատրաստուած Սկիթիոյ մէջ, ձիու քակորի և բուեկնիի մոխիրի խառնուրդով մը։ Բայց գինետունը գրեթէ պարապ էր տակաւին։ Շեղելով իր փռվալ սովորութիւններէն, բացառաբար գինի ուզեց. իրեն հրամցուցին խաշած հաւկիթ, օձածուկ՝ մանրուած քրքումէ թացանի մը մէջ, և ձիթապտուղ։

Բաւական տարէց մարդ մը, թաւամաղ և քիթը կարճ ու տափակ ինչպէս շահապետ մը, կը գրէր իրմէ ոչ շատ հեռու, նստած կուտ սեղանի մը առջեւ, եղէգէ գրապաքով մը, հին դրութեամբ մոմատախտակներու վրայ։ Մարդը մտերմօրէն իրեն դառնալով, ըսաւ.

— Այսօր խռովութիւններ պատահած են եղեր, քրիստոնեաներու դատավարութեան տառն։

— Դուն քրիստոնեայ ես, հարցուց Կլէոփոն։

Այժմամարդի այս կտորը գոհացաւ բարեմիտ ժպիտով մը։

— Ատենք հիմա հարցնելիք բաներ չեն։ Պիտի կարծեն թէ օստիկանութեան մարդ ես։ Բայց դուն այն տեսակէն չես։ Ես կը ճանչնամ քեզ, թէեւ դուն չես ճանչնար զիս։ Ուրիշ բանի համար և տարբեր ժամու մը կուգաս դուն, սովորաբար։

— Դո՛ւն ալ...

— Օ՛, ե՞ս... Եթէ առիթ ունենայի... Իրողութիւնը այն է որ ինծի անկողին մը կու տան երկու լուսմայով, փակուածէն յետոյ։ Ես կը պառկիմ հոն ուր ուրիշներ պառկած են արդէն, բայց, ես, պարզապէս կը քնանամ։

— Իսկ ցորե՞կը ինչ կ'ընես։

— Ինչ որ կ'ընէի ճիշտ հիմա, երբ ներս մտար։ Կը գրեմ։ Կը գրեմ ինծի և ուրիշներուն համար։ Բանաստեղծ եմ և դպիր... Կ'ուզե՞ս տեսնել։

Կլէոփոն կարդաց։

— Հնազադոյց ամսամեջ մայիսի. յարչարեմք երկոստան մարտիոսաց, համագգեաց մտոց։ Անդ հին Մարիամնու եւ Զնոն, տարկաւագունք, եւ Եւրիկիս, որ քնակիւր մեծ ի քաղանիս Հեղինեայ։ Ո՛ սուրբիդ Աստուծոյ որոց կայ ընդունիլ զնոսա, զայսոսիկ եւեր անուանս ճանաչեմք։ Զայլսն դուք յիշեալիք։

— Ուրեմն դուն քրիստոնեայ ես։

— Ո՛չ. բանաստեղծ եմ և դպիր. ըսի արդէն. և այնքան մաքուր լատիներէն գիտեմ որքան յունարէն։ Քրիստոնեաները վատահոլութիւն ունին իմ վրայ։ Անոնք վերցուցին մարմինները անոնց զօրս Նորին Մեծութիւնը գլխաւոր տուաւ այս առաւօտ, և ինձմէ ինդրեցին այս արձանագրութիւնը շարադրել, որ պիտի փորագրուի անոնց գերեզմաններուն վրայ. պիտի պահեն...

Կլէոփոնի այնպէս եկաւ թէ կը հասկնայ։ Այս տասերկու մարտիրոսներէն իննին անունները յայտնի էին։ Միւս երեքը Եկեղեցիի սարկաւազներ էին, և սա

Եւրիկէսը, բաղդատաբար կարեւոր անձ, կալուածատէր էր. բայց միւս թիւը։ Ողորմելի մարդիկ. ժամանակ չէր եղած իմանալու։ Իրենց մեռելները օստիկանութեան ճանկէն ազատելու հարկին առջեւ, անանուն մարտիրոսներ կը շինէին։ Ուրեմն, սուրբերգ Աստուծոյ, դուք յիշեցէք միւսները։

Կլէոփոն յուզուեցաւ։

— Գեղեցիկ է, ըսաւ։

Վսեմ և պարզ շեշտ մը կը գտնէր այս արձանագրութեան մէջ։ Շահապետի դէմքով մարդը խոստովանեցաւ։

— Ես դեր մը չունիմ ասոր մէջ։ Ինծի ըսին ինչ որ պէտք էր գրել։ Միայն թէ, կրկնեմ, կը վախճային քերականական սխալներէ։ Բայց, արդարեւ գեղեցիկ է... Միշտ գեղեցկութիւն պիտի գտնուի աշխարհի մէջ. տե՛ս։

Եւ արտասանեց հետեւեալ ոտանաւորը, հելլենական վերտառութենէ մը.

Գալիսոնի Անտիփոն ընծայ մտոյց հիւսակ մը իր մագերէն, Զսոդիկին ձօնեց աղաւթի մը, իսկ Հերային՝ իր գօտին։ Ռոպիկեսեւ, պարկեշտեւ անցուցած եր իր երեսասարդութիւնը. Ռոպիկեսեւ, գաւ իրեն համար՝ ցանկալի ամուսինը. Եւ, որոպիկեսեւ ամիկ ունեցաւ երկու սիրուն մանչեր որոնք կ'ապրին։

— Քրիստոնեաները օր մը պիտի գտնեն այս գեղեցկութիւնը, շարունակեց։ Եւ նոյն բաները պիտի ըսեն, ուրիշ բառերով, ուրիշ լեզուով։ Մարդիկ կրնան գեղեցկութիւն, տեսակ մը գեղեցկութիւն արտադրել անձնութեամբ, զոհողութեամբ, նոյն իսկ սարսափելի մահով. բայց, բովանդակ գեղեցկութիւնը արտադրելու համար, անհրաժեշտ են բոլոր զգայարանք-տադրելու համար, անհրաժեշտ են բոլոր զգայարանքներն ու զգայասիրութիւնը. անհրաժեշտ է կեանքի սէրը, որ աստուածային է, և ամէն ինչ որ մահաւանջող մը իրեն հետ կը բերէ երբ լոյս աշխարհ կուգայ,

ամէն ինչ որ կը տեսնէ, կը սիրէ, կը վայելէ իր մարմինով և իր մարմինն գործարաններով:

— Դուն կը հաւատաս... հարցուց Կլէոփոն:

— Վստահ եմ:

— Չեմ կարծեր նաեւ թէ կրնայ գտնուիլ սարսուփելի գեղեցկութիւն մը, որ զգայասիրութեան հեշտանքները կը միացնէ ցաւին, նոյն իսկ մահուան, կարծես մարդ կը ծաղրէ դանոնք, և կ'ըսէ անոնց. «Դուն անգոյ ես»:

— Այո՛, անշուշտ: Ինչ խելացի խօսք: Բնաւ մտքէս չանցաւ: Դո՛ւն ալ բանաստեղծ ես: Պէտք է գրես ատիկա:

— Ես գրելու մասին չէ՛ որ կը մտածեմ:

Մինչ կը խօսակցէին, գինեւորներ լեցուած էր կամաց կամաց: Աղջիկներ, ինչպէս և երիտասարդներ յաճախորդներ կը բերէին հոն: Սենեակներուն գինը տասը լումայ էր: Կանխիկ կը վճարէին: Գինեպանին որդին, հազիւ տասը տարու տղեկ մը, անմեղօրէն դռքի կ'ըլլէր և ջրալի թակոյկ մը, երբեմն ալ քիչ մը զմուռսով բուրումնաւորուած սկահակ մը ձալալ կը տանէր անհետացող զոյգին:

— Հո՛ն կ'ապրես ամէն օր, հարցուց Կլէոփոն բանաստեղծին:

— Ինչո՞ւ չէ: Ինչո՞ւ կը զարմանաս: Այն բաները որ ամէն վայրկեան աչքիդ առջեւ են, այնպէս կ'ըլլան որ կարծես բնաւ գոյութիւն չունին, մարդ այլեւս չի տեսներ զանոնք: Ես ալ սա տղուն պէս եմ...

Հարիւրապետ մը ներս մտաւ, կորածեւ՝ իր զրահին թողոպնեցուն տակ: Ծանօնալով Կլէոփոնը, նշան բրբաւ.

— Նորէն եկե՞ր ես...

— Ինծի փոխ տուր, ըսաւ յանկարծ Կլէոփոն, զրահդ, սաղաւարտդ, սո՛նապաններդ: Վաղը առտու, արշալոյսին կը վերադարձնեմ:

— Դերդ փոխե՞լ կ'ուզես... Թող ուզածդ ըլլայ: Բայց իմ զրահս քեզի չի յարմարիր: Բաղդատէ՛. ես արու մըն եմ... Այդքան մի շփոթիր. հոս պաշտօնակից մը ունիմ... Հի՛մա կը կանչեմ. ահա նոյն ինքն եւրքոս, — ճիշտ քու հասակդ է: Կրնաս ապահով յարմարիլ հետը:

Քանի մը վայրկեան յետոյ, Կլէոփոն դուրս կ'ելլէր հագուած հարիւրապետի մը պէս, սաղաւարտ մը գլուխը, դէմքը կիսովին ծածկած թանձր բուրդի թուխ մեծկակ վերարկուով որ կանոնական էր: Կ'երթար այն պոռնկանոցը ուր փակուած էր Եւտիքիա, կառավարչին կամքով: Այս գաղափարը յղացած էր անոր դատապարտութեան պահուն իսկ. չպիտի կրնար ըսել թէ ինչո՞ւ այս շահապետի դէմքով թափառականին հետ փոխանակուած քանի մը բռները ամբասնակեցին զայն իր մտքին մէջ. և, քիչ առաջ իր իսկ յարուցած գայթակղութենէն յետոյ, վախնալով որ կը կասկածին իր ընելիքէն, այս ծպտումը կատարած էր: Բայց շատ պարզ եղաւ այս գործը. պոռնկանոցը կը գտնուէր նաւահանգստին թաղը, գինեւոր մօտ: Կլէոփոն ներս մտաւ առանց դժուարութեան:

Շատ չէր ընկեր որ Եւտիքիա հոն հասած էր: Մինչեւ սեմէն ներս մտնելու վայրկեանը, պահած էր իր բովանդակ յափշտակութիւնն ու անդգաժութիւնը: Վստահ էր հրաշքին վրայ, — ամենակարող փեսան պիտի կրնար հսկիլ իր հարսին վրայ. այս մասին տարակոյս չունէր: Այդ համոզումը իր մէջ արմատացած էր մանկութենէն իսկ, զինքը մեծցնող ստրուկին խանդավառ և առասպելական պատմութիւններով, — որովհետեւ յաճախ ստրկական միջավայրերու վարակումով, կանանոցներու խորն էր որ ազնուական ընտանիքներու զաւակները քրիստոնեայ կ'ըլլային: Բայց, ինչքան ալ ամուր ըլլար իր հաւատքը, որքան ալ հեռուն կարենար տանիլ զինքը այդ հաւատքը, Եւտի-

քիան չէր դարձած այն երազատեաներէն որոնց երեւակայութիւնը չափազանց վառ ըլլալով, կը ծածկէ անմիջական և բիրտ իրականութիւնները: Իր աչքերը բաց մնացեր էին. անոնք մէկ հարուածով, իրեն կը ցուցնէին թէ ի՞նչ բանի կարելի է հաւատալ երբ միայն նորաբողբոջ աղջիկ մըն ես, և ի՞նչ կ'ըլլայ, երբ կ'ին ես:

Սակայն, երեւութապէս, այս բոլորը իր նախատեսածէն շատ տարբեր էին: Արեւիկեան դաստիարակութեան ազատութիւնը, այն նշանակալից հարթաքանդակները զորս Ափրոդիտէի մենեանը փոխ առած էր ասիական Աստարտէի աւանդութիւններէն, շատ բան սորվեցուցած էին իրեն: Այդ բաներուն էր որ կը սպասէր. իր և այս խայտառակութիւններուն մէջտեղ էր որ իր Տէրը պիտի յայտնէր իր Ամենակարողութիւնը. բայց ոչինչ կար այդ բոլորէն, ոչի՛նչ... Մեծկալ, հասարակ սրահ մը, բաւական խոր անկողին-խորշեր պատին մէջ, որոշ հեռաւորութեամբ, որ կը դոցուէին վարագոյրով մը: Իսկ սրահին մէջ կ'իններ, — հագուած եթէ ոչ իրեն պէս, գոնէ գռեհկօրէն վայելուչ, — որոնք հանդարտօրէն կը զբաղէին կանացի գործերով, ասիկա աւելի կը նմանէր իր կանանոցի սպասուհիներու սենեակին: Այն պահակները որ բերեր յանձներ էին զինքը, ընկալագիր մը ստացեր էին: Անոնք կը խնդային այն ապուշ երեւոյթով զոր արդէն պեսած էր տղամարդոց վրայ, հարանիքի և խրախճանքի ատեն... Այս իսկ էր որ յուսահատեցուց զինքը. քանի որ ամէն բան այնքան նման էր իր գիտցածին, հրաշքը կարելի չէր...

..

Երբ Կլէոփոն ներս մտաւ, մանկամարդուն մերկ էր իր խցիկին մէջ, միւսներուն պէս. Կ'աղօթէր այնպէս ինչպէս սորվեցուցեր էին իրեն, բայց առանց ջերմեանդութեան. թերեւս այս պահը չէր նմաներ իր հաւատքի առաջին օրերուն. թերեւս ինք արժանի չէր Փեսային, որ կը լքէր զինքը: Յետոյ, իր սրտին մէջ բոյն դրած էր շատ գէշ զգացում մը զոր կ'ուզէր վաշել, իբրեւ սատանայէն եկած, և որ կ'ըսէր իրեն. «Օ՛հ ուրեմն, ինչո՞ւ չէ...»: Եւտիքիայի գլխուն վերեւ կը գտնուէր խեցեղէն կանթեղ մը. ուրիշներ կը վառէին աւելի վարը, սրահին մէջտեղ, ձեղունէն կախուած: Միւս բոլոր կ'իններն ալ մերկ էին, իրեն կախուած: Միւս բոլոր կ'իններն ալ մերկ էին, իրեն պէս, և իրեն պէս ոտքի վրայ, իրենց խցիկներուն մէջ: Իր կուսական ամօթխածութեամբ, չէր ուզեր ինքն իր վրայ նայիլ. բայց, չկրնալով չտեսնել միւսները, ինքզինքն էր որ կը տեսնէր անոնց նայած ական...:

Կլէոփոն հանած էր վերարկուն: Իր սաղաւարտին և զրահին տակ, նոյնքան գեղեցիկ էր որքան մարտիկունի Արտեմիսը: Կնոջ ձայն մը կանչեց զինքը, հրապուրիչ խոստումներով: Իր աչքերը՝ այս պղտոր լոյսին տակ՝ Եւտիքիան կը փնտռէին առանց գտնելու. մերկ կնոջ մը վրայ, մարդ առջի բերան ուրիշ բան չի տեսներ, բայց միայն մարմինը և մերկութիւնը, և երբեք չի ճանչնար զայն: Մնաց որ, Կլէոփոն միայն դէմքը կը յիշէր: Սրահին չըջանը ըրաւ. իր ճամբուն վրայ, բողբեր կ'ողեւորուէին, լկտի շարժումներով, որոնք կը տաղտկացնէին զինքը: Յոնքերը կը պոստէր. այս հրեւոյթը իր խիտ փափուկ դիմագիծերուն կուտար արհամարհանք մը որ տեսակ մը վայրագութիւն կ'արտայայտէր: Վերջապէս կրցաւ ճանչնալ Եւտիքիան ճիշդ անոր համար որ միակն ըլլալով, կը ճգնէր ինքզինքը

սքօղել իր խցիկին խորը: Իր աչքերը երկար կանդառնա աղջկան վրայ: Եւղեմոսի աղջիկը քար կտրեցաւ. սակայն կրակէ կարմրութիւն մը կը բարձրանար իր կուրծքէն մինչեւ ծիծերը, մինչեւ դէմքը. ամօթխածութեան յատկանշական և անօգուտ փորձը կը կատարէր: Մարդը բարձրացաւ իր կողմը. Եւտիքիա, միշտ ընկերակիւմ, գլորեցաւ. առանց զայն տեսնելու, մինչեւ այն գոհնիկ անկողինը որ տարիներէ ի վեր այնքան խայտառակ գրկախառնումներ ընդունած էր: Եւ ահա իր վրայ հակած էր աղամարդուն դէմքը, որ յանկարծ չափազանց զուարթացած էր և կը ծիծաղէր: Այս բանը ա՛լ աւելի վախցուց զինքը:

— Չե՞ս ճանչնար զիս, — Կլէոփոն:

... Ու յիշեց այն երիտասարդը որ քիչ առաջ իջ պաշտպանութիւնն ստանձնած էր ատենախնայ առջեւ, այնքան եղական եղանակով մը. խայտառակ ցոփակեաց մը, Կորնթոսի ամէնէն վատահամբաւ ցոփակեացը: Անոր համբաւը մինչեւ իրեն հասած էր. և իսկապէս անոր դիմագիծերն էին:

Մարդը քաշեց խցիկին վարագոյրը: Բոլոր կլիները կը ծիծաղէին... Ստուերին մէջ, Եւտիքիա զանազանեց ձայնը դրանի մը որ գետին կը դրուէր, հագուստներու որ կը հանուէին ածապարանքով: Սիրտը բարախելէ դադրեցաւ: Կը յուսար մեռնիլ:

— Մանկամա՛րդ աղջիկ, ըսաւ ձայն մը որ գրեթէ աղամարդու ձայն էր, ես չեմ տեսներ քեզ և դուն երբեք չես տեսներ զիս. թող ամօթխածութիւնդ չվերաւորուի մերկութիւնէս: Տո՛ւր ինծի հագուստներդ: Շո՛ւա: Պէտք է այս խցիկին մէջ ձգել զանոնք: Հազի՛ր սա զինուորական կազմածը. ես կ'օգնեմ քեզի:

Աղջիկը չէր հասկնար:

— Այո՛, այո՛... Դուն դուրս պիտի ելլես իմ տեղս: Աղուոր հարիւրապետ մը պիտի դառնաս, աւելի

աղուոր քան ես... Կլէոփոն ամէն մարդու չընելու այս պատիւը... Բայց ածապարէ՛. հոս խօսելու էկած չենք: Փաթթուէ՛ սա վերարկուն մէջ... Ա՛հ, տես... Միայն պիտի ցնծաս տանտիկնոջ. ահա ընելիքդ: Դու մարդ սովորական է, և նոյնիսկ լեցունիկի. աւելի բան չեն պահանջեր. կրնաս անցնիլ երթալ առանց մարդու հետ խօսելու. ամէնէն քաջ զինուորներն ալ երկչու են երբեմն, յետոյ...

Վեհանձնութիւնը կը վերածնէր Եւտիքիայի սրտին մէջ, յոյսին հետ.

— Իսկ դո՞ւն, թշուա՛ռ մարդ: Լաւ մտածե՞ր ես... Ի՞նչ պիտի գայ զլիսուդ:

— Տո՛ւի՛նա — կարծեմ այսպէս կը կոչեն քու եղբայրներդ. քեզի պէս կոյսերը, ինչպէս կը կոչենք մենք վեհաւեան կոյսերը — Տո՛ւի՛նա, այն բանը որ քեզի համար այնքան կարեւորութիւն ունի, նոյնը չունի Կլէոփոնի համար... Եւ աւելի յարմար է որ ա՛լ չխորհիս այդ մասին. կը կարգադրուի...

Որովհետեւ թանտարկեալները այնքան շատ էին որ
չէին սղմիր քաղաքին սովորական թիարաններուն մէջ,
անոնց համար բանաթի վերածուած էր հին ճեմեմօներէն
մէկը, Աստղիկի մեհեանին շուրջը, Ակրօ-Կօրնթոսի
վրայ: Կալանաւորները այնտեղ կը վարէին թէ՛ տարօ-
րինապէս ազատ կեանք մը, և թէ՛ միանգամայն
թշուառ կեանք մը, որու մասին գաղափար կրնան
կազմել անոնք միայն որ գիտեն թէ ի՛նչ է արեւելեան
բանտ մը:

Իրենց ուղածին պէս կը խռնուէին բաւական ընդարձակ միջնաբերդին մէջ, գիշերը քնանալով փայտաշէն անդաստակներուն տակ, հոն տեղ մը ընտրելով իրենց յարմարութեան համաձայն։ Այս տեսիլներուն մէկ ծայրը կը գտնուէին նոյն իսկ սենեակներ, զորս կը բաժնէին օստիկանութեան հետ։ Բայց կայսերական վարչութիւնը երբեք չէր գրադիր իրենց սնունդով։ Անոնք որ արհեստ մը գիտէին, մանր առարկաներ կը չինէին, զորս իրենց բանտապահները կը ծախէին, տուրք մը գանձելով։ Միւսները կը պահուէին հանրային ողորմութեամբ. կորսթօսի մէջ տակաւին բաւական թուով ազատ քրիստոնեաներ կային, այնպէս որ անօթի չէին մնար. ուրիշներ ալ ազգականներ ունէին, որոնք հեթանոս էին, և կրնային համարձակ հոգալ իրենց պէտքերը։

Կարծեր էին թէ իրենց դատավարութիւնը պիտի
շարունակուի կանոնաւորապէս ։ Բայց հետեւեալ օրը
ոչ ալ յաջորդ շաբաթներուն , ոչ մէկը դատարան կան-
չուեցաւ ։ Պերեկրինոս սթափած էր իր վարանումնե-
րէն ։ Օգոստոսիան Կալերիոսի դրկած էր ճարտար տե-
ղեկագիր մը , ուր շեշտելով տնօրինուած միջոցնե-
րը , կը թուէր ձեռք բերուած ուրացումները , յետոյ
գլխատումները . կը յիշէր խռովութեանց զսպումը ,

նուազեցնելով անոնց կարեւորութիւնը, ապացուցա-
նելու համար թէ կը շարունակէ ձեռքին տակ պահել
քաղաքը և գաւառը, ինչ որ անճիշտ չէր. բայց նա'ն
հասկցնելու համար թէ միտքերու գրգռութիւնը կրնար
վտանգաւոր դառնալ: Գալով ձերբակալուած միւս
քրիստոնեաներուն, հրահանգներ կը խնդրէ: Կալերիոս
ո'ր և է հրահանգ չտուաւ: Ինք ալ իր կարգին հրա-
հանգի կը սպասէր Դիոկղեստիանոսէն, որ կը տատանէր
ներհակ ազդեցութիւններու տակ, և որ, հետզհետէ
ընկճուած հիւանդութենէն, կ'երեւակայէր թէ իր
առաջապանքներուն պատճառն է քրիստոնեաներու
աստուածին բարկութիւնը, կամ իր քուրմերուն կա-
խարդութիւնը:

Ողորմութիւն բաշխելու համար եկած անձերը կ'առաջնորդուէին գիշերապահներու յատուկ ճամբայէ մը, պարիսպի մը կատարը, ուրկէ կրնային դիտել այս հարթավայրը, և կրնային բանտարկեալներուն նետել, կամ չուանով մը անոնց իջեցնել իրենց բերած նուէրները: Միւրինա այսպէս, գրեթէ ամէն օր, կ'ընդունէր Կեփիսոտորի և Փիլոմորոսի այցելութիւնը. կամ այս ղեկավարները, երբ չէին կրնար գալ, ստրուկ մը կը ղերկէին, կերակուրներով բեռնաւորուած: Անոնց միջոցաւ էր որ իմացաւ դատին անպայման յետաձգումը, որուն քրիստոնեաները չուզեցին հաւատալ, առջի բերան: Բայց իր երկու բարեկամները իրմէ պահեցին թէ ոկտենէսի մահը: Այնպէս հաւատացուցին թէ իր սիրահարը, կառավարիչին կողմէ հետապնդուած ըլլալով իր բուն արտայայտութիւններուն համար, փախած և իր բուն արտայայտութիւններուն համար, փախած և Ասիոյ մէջ պահուած էր: Եւ խելքի մօտ երեւցաւ այս ենթացողութիւնը, որ ուրախութիւն պատճառեց իրեն: Ուրիշ շատեր կրցեր էին փախչիլ, ինչպէս Եւտիքիա, որուն թաքստոցը չէր կրցած դառնել ոստիկանութիւնը, ինչ որ գահունակութիւն կը պատճառէր Ռեախմոսի: Եպիսկոպոսը, թէեւ երբեք չէր տեսած Միւրինան

իրենց ժողովներուն մէջ, բայց քրիստոնեայ կը կարծէր զայն, կամ գոնէ քրիստոնեայ ըլլալու վրայ: Այն իրողութիւնը թէ ուզած էր — որովհետեւ ինքն ալ դատաւորներուն չափ համոզուած էր ատոր — պետական գրաւումէ փախցնել եկեղեցիի մը գիրքերը, այս կարծիքը կը ներշնչէր իրեն: Խրախոյաներ տուած էր Միւրինայի, հրաւիրած էր հետեւիլ նորահաւատներու յատուկ արարողութիւններուն: Մանկամարդուհին տարօրինակ և սանկ զայրացկոտ նայուածք մը ուղղած էր իրեն, միայն սոսկում զգալով զինքը շրջապատող այս բոլոր մարդոց հանդէպ, որոնց մօայլ մոլեգնութիւնը, անըմբռնելի իրեն համար, ահա զինքը զրկեր էին այն բոլոր երանութիւնէն զոր ձանձրած էր այս աշխարհին մէջ:

* *

Երբեմն կալանաւորներ դուրս կը հանէին, գրեթէ միշտ հասարակ ժողովուրդէն ընտրելով, Ասիոյ հանքերը զրկելու համար: Երբեմն ալ նորեր կուգային: Առաջիններէն մէկն եղաւ Ռետիկոս: Յանկարծ, ինքն իրեն, ինքզինքը մատնած էր իբրեւ քրիստոնեայ: Այս հալածիչին դարձը եղական շնորհի մը նշանը համարելով, Կորնթոսէն հարուստ մարդիկ, որոնք համակիր էին նոր հաւատքին, կը հետաքրքրուէին իրմով: Շուտով իրեն հետեւեցան Կլէոփոն և հրեայ Արիստոդէմ, որուն մեղսակցութիւնը՝ գինեպան Ագարիոսի հետ, սրբագործութենէ փախցուած գինիի և ցորենի ամբարման գործին մէջ, երեւան հանուած էր արդէն:

Գալով Կլէոփոնի, թոյլ տուած էր որ զինքը ձերբակալեն առանց զիմադրութեան, նոյն խակ խնդալով, զիչեր մը բողանոցը անցընելէ յետոյ: Հեգնական լռութիւն մը կը պահէր այդ գիշերուան մանրամասնութիւններուն վրայ: Իր միակ ցաւը այն եղած էր որ նորէն չեղաւ Պերեկրինոսի առջեւ, որուն ըսելիքներ ունէր տակաւին: Ոնեախմոսէն տեղեկութիւններ առաւ Եւտիքիայի մասին, և շատ ուրախացաւ որ յաջողեր է փախչիլ: Իրեն այնպէս կուգար թէ այսպէսով իր կեանքին մէջ կատարած էր միակ գործը որուն համար կ'արժէր որ մարդիկ անհանգիստ ըլլային. կը սքանչանար եղածին համար, արտասովոր, նորանշան հաճոյք մը կը զգար, զոր հեշտանքով կը վայելէր: Մնաց որ, Միւրինայի հակառակն ըլլալով, կը սիրէր խառնուել քրիստոնեաներուն, հետաքրքրութեամբ կ'ունկնդրէր Ոնեախմոսի. և չէր զարմանար որ այս վերջինը, գիտնալով թէ ինքը՝ Եւտիքիայի հանգէպ՝ եղած էր ակնկալուած հրաշքին գործիքը, յարգանք կը տածէր իր մասին, զինքը կը նկատէր ապագայ հետեւորդ մը որուն վրայ վերէն լոյս մը իջած էր արդէն: Ամէն ինչ բերկրառիթ և պարզ կը թուէր իրեն: Երբեք ինքզինքը այսքան երջանիկ զգացած չէր:

Առ այժմ, քրիստոնեաները կը զուարճացնէին զինքը: Քանի կ'անցնէին շաբաթները, իրենց մէջ կ'արմատանար այն համոզումը թէ ա'լ չեն համարձակիր դատել զիրենք, թէ մօտ է յաղթանակի օրը. այնքան զօրաւոր էր այս համոզումը, որ արդէն կը վիճէին այդ յաղթանակի օգտագործման մասին: Հպարտ որ կըցեր էին դէմ դնել հալածանքին, անոնք կ'արհամարհէին ուրացողները:

— Մենք յաւիտենապէս պիտի վտարենք զանոնք եկեղեցիէն, կ'ըսէին: Անոնց առջեւ պիտի փակենք երկնքի դռները:

Իսկ ուրիշներ կը պատասխանէին.

— Ո'չ միայն անոնց առջեւ, այլ և բոլոր ցոփակեացներուն, բոլոր բողեքուն և բողարածներուն առջեւ, վերջապէս անոնց առջեւ որ երկրորդ անգամ ամուսնացած են:

Օրին մէկը, երիտասարդ մը, բոլորովին գունաթափ, մօտեցաւ կլէոփոնի որ կը ժպտէր.

— Ես կը ճանչնամ քեզ, ըսաւ. գիտեմ քու վարք ու բարքդ: Դուն անարժան չես յաւիտենական երանութեան: Չարիքը հաճոյքին մէջ չէ, այլ սերնդագործութեան մէջ: Անէ՛ծք ամուսնութեան, որ ապաւէնն է տկարներուն և վատերուն: Անէ՛ծք նաեւ անոնց որ, տուփանքին անձնատուր կ'ըլլան ամուսնութենէն զուրս, բնական ճամբով, ինչպէս կ'ընեն անասունները, քանի որ կրնան զաւակ արտադրել այդպէս ալ: Քանի որ աշխարհը պիտի վերջանայ, քանի որ Տէրը պիտի վերադառնայ «ընդ փառօք» դատելու համար ողջերը, թող կանգուն գտնէ միայն այրեր և կիներ, ոչ թէ թշուառ մանուկներ որոնք տակաւին չեն ըմբռներ իր յաւիտենական ընտելութիւնը: Իր աչքին աւելի արժէք ունին Սողոմի և Գոմորի սովորութիւնները, Օնանու վարժութիւնը: Ես չեմ մեղադրեր զանոնք, կամ պակաս կը մեղադրեմ. Օրիգինէս իրաւունք

ունէր: Սակայն, այդ բոլորը տակաւին կապուած են երկրային հեշտանքներուն. անոնք ընտրեալներու վերջին շաբթին վրայ պիտի գտնուին: Ես Օրիգինէսի պէս ըրի. տե՛ս:

Եւ կը ցուցնէր սպին այն քստմնելի վէրքին զոր բացած էր ինքն իր ձեռքով, իր առնականութիւնը փրցնելու համար: Այս վայրագ վարդապետութիւնը պարզապէս ծիծաղելի կը թուէր կլէոփոնի: Ուրիշներու համար, գարշելի էր:

Կային նաեւ Հացապաշտներ, որոնք, իբրեւ զոհաբերութիւն, Փրկիչին կը մատուցանէին հաց և պանիր, քանի որ գրուած է Աստուածաշունչին մէջ, թէ պէտք է Տիրոջը մեծարանք ընծայել երկրի բերքերէն, բոլոր այն բաներէն որ ոչխարէն կը ծնին: Յետոյ նաեւ Հաղարամեանները, որոնք այդ չրջանին բազմաթիւ էին Կորնթոսի մէջ: Վկայութեան կոչելով Եսայիի և Եզեկիէի մարգարէութիւնները, որոնք հաստատուած են Յովհաննու Յայտնութեամբ և մարտիրոսներու գրուածքներով, անոնք կը դաւանէին թէ Քրիստոս չուտով նորէն երկիր պիտի իջնէ, հազար տարի թագաւորելու համար Արդարներուն հետ, որոնք այլեւս չպիտի մեռնէին այդ ժամանակամիջոցի ընթացքին: Անոնք կը հաւատային թէ օտար ազգերը, իրենց թագաւորներուն առաջնորդութեամբ, պիտի գան վերաշինել Երուսաղէմը: Առաջուց կը նշանակէին քաղաքին սահմաններն ու տարածութիւնները, գիտէին անոր շէնքերուն տեղն ու շքեղութիւնը, և թէ բոլոր մարդիկ հոն պիտի երթան կարգով, մեծարելու համար յաւէտ կենդանի Սուրբերը — ոմանք ամէն չարաթ օր, ուրիշներ ամէն ամիս, աւելի հեռաւորները՝ տարին մէկ անգամ: Այդ սուրբերը պիտի մեռցնեն քրիստոնեաներուն թշնամիները: Միաժամանակ պիտի հոսին արեան գետակներ, գինիի, իւղի և մեղրի վտակներ: Մարդիկ պիտի կրնան ուտել և խմել արտասովոր եղանակով մը, առանց ան-

պատահութեան, և Արդարները պիտի վայելեն անշիջանելի առնականութիւն մը: Այդ հազար տարուան շրջանէն յետոյ, սատանան պիտի հաւաքէ Սկիւթիոյ Ժողովուրդները, որոնք Ս. Գրքի Գողգերն ու Մագդոններն են, և զորս այսօր Ռուսեր կը կոչենք: Ասոնք դէպի Երուսաղէմ պիտի բարձրանան զայն կործանելու համար, բայց պիտի ոչնչանան հրեղէն անձրեւով մը որ մահացու կազեր պիտի արձակէ. յետոյ չարերը յարութիւն պիտի առնեն, որպէսզի կարելի ըլլայ զանոնք չարչարել յաւիտենապէս, և այս պիտի ըլլայ Վերջին Դատաստանը, որմէ յետոյ Արդարները, հրեշտակներունման դառնալով, պիտի ապրին հեշտանքի մէջ, առանց սերունդ արտադրելու:

Կային տակաւին ուրիշ հերետիկոսներ, լեռնական ձգնաւորներէն մինչեւ Կարպոկրատի սա ալլանդակ աշակերտները, որոնք կը խորհէին թէ դերագոյն Ոգիները կ'առաջնորդեն մարդկութեան բոլոր արարքները, նոյն իսկ ամէնէն խայտառակները, և թէ մարդ մեծարած կ'ըլլայ անոնցմէ մէկը — որ ամենազօր պաշտպան մը կը դառնայ — անձնատուր ըլլալով ամէնէն ազատ ու լիութենաւոր, այրէ այր, կ'ինէ կ'ին ամուլ մերձաւորութիւններուն: Որովհետեւ Պերեկրիոս, նախապէս ուղեւոր յայտն հերձուածները գործածել քրիստոնեաներուն դէմ, վերջը-վերջը որոշած էր բոլորը իրար խառնել, որպէսզի փորձանքի մէջ ձգէ քրիստոնեաները, և կռիւներ յարուցանէ:

Բայց Ոնեսիմոս, մեծ չափաւորութեամբ և հզօր տրամաբանութեամբ, հողիներու վրայ ունեցած ազդեցութեամբ, ինչպէս և շնորհիւ ուղղափառներու օրինակին և կարգապահութեան, աստիճանաբար կը համոզէր զանոնք եթէ ոչ վերջնապէս հրաժարիլ իրենց հերետիկոսութիւններէն, գոնէ թօթափել անոնցմէ բխած ունակութիւնները, համաձայնիլ ուղղափառներուն հետ ընդունուած կէտերուն վրայ, լռեցնելով վէճերը:

Ջանոնք միահամուռ կը ցցէր Ողիմպական աստուածներու աղանդաւորներուն դէմ, հին քրիստոնեայութեան մը պատճառաւ անհաշտ գիրք բռնելով միայն Դոնական հերձուածին հետեւորդներուն հանդէպ. և մերժեց հաղորդութիւն տալ Լուչիլիայի, գեղանի և քերթնոսնդ այրի մը, որովհետեւ, խորհուրդին մասնակցելէ առաջ, համարած էր իր սիրած մէկ դոնական մարտիրոսին ոսկերօտին: Կինը, յուսահատութենէն անձնասպան եղաւ, ինքզինքը վար նետելով Տեմինոսի շէնքին կատարէն:

Վերջնական յաղթանակի մօտաւորութեան յայտն էր որ միաբան մնալու կամք կը ներշնչէր այս բոլոր մարդոց: Ամէնքն ալ համոզուած էին ասոր: Այս հաւածանքը հեթանոսներուն վերջին ճիգն էր, անոնց դերագոյն պոռթկումը. և եթէ ապարդիւն մնար այդ ճիգը, յաղթութիւնը պիտի պատկանէր քրիստոնեաներուն: Ոնեսիմոս այն ատեն ճարտարօրէն վիճաբանութիւնները կը դարձնէր այն բոլոր քայլերուն վրայ զորս պիտի առնէին իրենք, յաղթանակէն յետոյ, պարտեալներուն դէմ: «Պիտի կործանենք մեհեանները, բոլոր մեհեանները», կ'ըսէին շատեր: «Պէտք պիտի ըլլայ քիչ մը խոհեմութեամբ շարժիլ», կը պատասխանէին ուրիշներ, աւելի քաղաքագէտ ըլլալով: Լաւ կ'ըլլայ որ սկիզբը յարձակինք միայն քանի մը մեհեաններու վրայ, բարոյականի պատճառներով. օրինակ, անոնց վրայ ուր սրբազան պոռնկութիւններ կը կատարուին, — Լիբանանի Ափակա մեհեանին, Կիլիկիոյ, Հելլոպոլիսի (Սուրիա) պիղծ սրբավայրերուն, իսկ հոս՝ Կորնթոսի մէջ, Ափրոդիտէի մեհեանին վրայ:»

— Բայց պէտք է կործանել նաեւ Դելֆեան մեհեանը: Տակաւին շատեր կ'երթան խորհուրդ հարցնել դելֆեան պատգամին: Վտանգաւոր է այս: Յետոյ բոլոր սա յիշատակարանները հելլենական կրօնին, սամարմարէ և փղոսկրէ արձանները, չափէն աւելի գեղե-

ցիկ են անոնք: Որքան ատեն որ կան անոնք, մարդիկ շատ պիտի կապուին, չպիտի կրնան մոռնալ: Պէտք է թողուլ որ ընծաներ տանին անոնց և զոհաբերութիւններ կատարեն. միակ միջոցն է խորտակել զանոնք:

Ասիկա ոճիրի հաւասար էր Կլէոփոնի համար: Եթէ չէր հաւատար աստուածներուն, կը սիրէր այն պատկերը որ անոնց մասին յօրինած էր Հելլէններուն հանճարը: Ու բողոքեց, թէեւ բարեկիրթ մարդու մը չափաւորութեամբ:

— Շատեր կան ինծի պէս, դիտել տուաւ: Անոնք այդ կենդանագիրներուն կապուած են ոչ թէ անոնց կրօնական նշանակութեան, այլ գեղեցկութեան համար: Պիտի զայրացնէք այդ մարդիկը, և բարբարոսներու տեղ պիտի դնեն ձեզ: Ձեր դատը ոչինչ պիտի չափատկէ:

— Այն ատեն, կը յայտարարէին խոհեմները, զանոնք կը փոխադրենք Հռոմ, Նիկովիդիա, դէպի սա Բիւզանդիոնը զոր Սելեւրիանոս սկսեր է շինել Հելլենական տաճարի ամեն մէկուն վրայ: Անոնցմով կը զարդարենք հրապարակները և ձիարձակարանները. կ'աշխարհականացնենք:

— Համաձայն եմ այդ ձեւին, պատասխանեց երիտասարդը:

Բայց ուրիշ մտահոգութիւն մըն ալ ունէր:

— Կը յաւակնիք տէր դառնալ Կայսրութեան, և կը մերժէք զինուորութիւնը: Եթէ Կեսարի բոլոր հպատակները քրիստոնեայ են և կը մերժեն զէնք առնել, այլեւս Կայսրութիւն չի մնար: Կը փլի: Ձի կրնար դիմադրել հիւսիսի բարբարոսներու և Պարթեաններու ձեռնարկներուն:

Բայց քրիստոնեաները կը պատասխանէին ծիծաղելով.

— Մենք կը մերժենք զինուորութիւն ընել Կայսրութեան, որովհետեւ Կայսրութիւնը մեր թշնամին է:

Բայց երբ մեր ձեռքն իյնայ, խնդիրը կը փոխուի: Մենք յօժարակամ կը զինուորագրուինք անոր՝ մեր թշնամիներուն դէմ, որոնք պիտի ըլլան Կայսրութեան թշնամիները: Մենք չպիտի վարանինք թուրը գործածել կռուականութիւնը դէմ և մեր կրօնը հաստատել անոնց մէջ, ընդարձակելով Կայսրութեան սահմանները: Պէտք է մեռնիլ գիտնալ, յաղթանակը տանելու համար: Պէտք է մեռնիլ գիտնալ, զայն օգտագործելու համար. շատ լաւ գիտնալ այդ:

— Հասկցայ, կ'ըսէր Կլէոփոն:

Այս մասին բաւական խելացի և համակրելի կը գտնէր քրիստոնեաները:

Կը զարմանար որ միջնորդ Արիստոգէմ այնքան հոգ չընէր: Այս վերջինը, առանց մանուածապատ ձեւերու, բացատրեց պատճառը. «Ես իբրեւ քրիստոնեայ չէր որ ձերբակալուեցայ: Ամէն մարդ գիտէ որ ես Հրեայ եմ. իսկ Հրեաները Կայսրութեան բարեկամներն են: Ես ամբաստանուած եմ միայն գործողութեամբ մը զոր ապօրէն հռչակած է հրովարտակը: Եւ որովհետեւ ես հարուստ եմ, կ'ուզին շատ սուղի նստեցնել իմ ազատութիւնս: Բայց հոգս չէ: Ան որ կ'ուզէ չահիլ, պէտք է գիտնայ նաեւ համակերպիլ կորուստի: Ես այստեղէն պիտի ելլեմ զինը վճարելու պայմանաւ, ե'րբ որ ուզեմ, ճիշդ սա թշուառական Ռետիկոսին պէս:

— Ռետիկոս...

— Ան ինքզինքը քրիստոնեայ հռչակելով, թոյլ տուաւ որ բանտարկեն, միմիայն փորը կշտացնելու հարուստ քրիստոնեաներու նուէրներէն օգտուելու համար: Պիտի ուրանայ իր դարձը, վստահ եղէք, երբ ուզածը ստանայ: Այդքանը հասկնալու չափ խելք ունիմ: Ան գիտէր որ եթէ ծածկէ, չպիտի կլլեմ:

Մնաց որ, Հրեան չէր ծածկեր իր թերահաւատութիւնը՝ քրիստոնեաներու ակնկալութեանց մասին:

— Եթէ յաղթանակը չահին, օգուտ չպիտի ունենայ իրենց համար, որովհետեւ յիմար են: Անոնք կը յաւակնին բովանդակ աշխարհը իրենց ծէսերուն, իրենց մոգութիւններուն, իրենց կրօնքին դարձնել: Կը կարծէ՞ք որ տարբեր ծնունդով մարդիկ կարենան միեւնոյն գաղափարը ունենալ իրերու մասին: Մենք Հրեաներս մեկուսի պիտի մնանք, և միաբան: Ոչ մէկը պիտի մտնէ մեր մէջ. մենք միակ ընտրեալները պիտի ըլլանք, մենք պիտի ձուլենք ժողովուրդի և կրօնքի գաղափարը: Եւ այսպէս պիտի մնանք միակ անարատ և զօրաւոր ցեղը. այն ատեն հարկ պիտի ըլլայ որ մենք տիրապետենք միւս բոլորին վրայ: Բայց տակաւին շատ հեռու է այդ օրը. մենք չենք տեսեր զայն: Ինծի պէս մարդ մը պէտք է զբաղի միայն ա՛յն բանով որ ճակատագիրը կը պարգեւէ իրեն, իր կեանքի ընթացքին, և պէտք է ջանայ որ այդ ճակատագիրը հաճելի ըլլայ:

Յետոյ հրաւիրեց Կլէոփոնը որ միասին մօտենան Միւրինայի, որուն կերպարանքը կախարդիչ և վիշաք միւլթարելի կը գտնէր. իր փորձառութիւնը կ'ըսէր թէ մանկամարդունին նախ աւելի դիւրութեամբ պիտի ընդունի երկու այրերու մեծարանքը, քան միայն մէկունը: Միւրինա զսոսնք ընդունեց հաւասար անտարբերութեամբ, խորհելով միայն թէոկտենէսի վրայ, որուն մահը չէր գիտեր տակաւին: Արիստոդէմ քաջութիւնը չէր ունեցած անոր պատրանքը փարատելու, և յետոյ, ինքնիրեն կը հարցնէր թէ ըսելուն մէջ օգուտ մը կ'ա՞յ: Երկու մարդիկը յաճախ աղջկան քով կը տեսնէին Ոնեսիմոս եպիսկոպոսը, որ չէր հասկնար թէ Միւրինա ինչո՞ւ կը յամառի ինքզինքը քրիստոնէայ չհամարել:

— Ամէն պարագայի մէջ, կ'ըսէր անոր, քու գլխուդ եկած փորձանքը անշուշտ երկնային օրհնութիւն մըն է: Բացայայտ է որ Տէրը առաջադրութիւններ ունի քու մասիդ: Դուն արդէն քրիստոնէայ ես տա-

սապանքով, պէտք է ըլլաս նաեւ կամքով: Այն երանութիւնները որ ճանչցեր ես, պիղծ են և անցաւոր. իսկ անոնք որ կրնաս ստանալ, յաւիտենական են և անբաղդատելի:

Տեսնելով որ Կլէոփոն հետաքրքիր է պատճառաբանութիւններու և փիլիսոփայութեան, կը ծանրանար Փրկչին առաքելութեան ապացոյցներուն վրայ: Միւրինայի համար, կը յիշեցնէր սա խոստումները գերագոյն երջանկութեան մը որուն քով բոլոր երկրային վայելքները ուրիշ բան չեն եթէ ոչ կաթիլ մը ջուր՝ ծորալանիւ մարդու մը համար: Աղջիկը տեսակ մը սնահամբերութեամբ մտիկ կ'ընէր, կամ կարծես բան չէր հասկնար անոր խօսքերէն, բայց եթէ այն կէտը որ կրնար յիշեցնել սա անցեալը, — այնքան խորհիլ՝ Ոնեսիմոսի հաւատքին համար:

— Թէոկտենէս միշտ այնտեղ չէր, կը մըմնջէր: Հիմալ ալ հոն չէ. ահա եղածը. և միշտ ներկայ է ինծի համար... Երբեմն, մութը կոխած ատեն, տակաւին ինք չեկած, կ'երթայի իրեն սպասել, նստելով այն բարձունքին վրայ որ կ'իշխէ Կորնթոսի ծոցին: Աչքերով կը փնտռէի այն նաւերը որոնք նաւահանգիստ կը մտնեն, կամ անկէ դուրս կ'ելլեն, որովհետեւ չէի կրնար ծով մը դիտել առանց նաւու. իր երեւոյթը դատարկ է, անգութ, կարծես սովալլուկ. վախ կը պատճառէ ինծի: Բայց գրեթէ միշտ նաւ կը գտնուէր. գոնէ ձկնորսի նաւակներ կային: Իրենց կարմիր առագաստներով, թափանցիկ ջուրին և պայծառ երկնքին միջեւ, կարծես կախուած էին անոնք. պիտի ըսէիր թէ անոնք հոն էին, մինչ ես, Անոր համար, քիչ մը սնդոյր կը քսէի այտերուս, և գոհար մը կը դնէի մաղերուս մէջ, երբ Ան գալու ըլլար: Երբեմն, ծոցը համակ կապոյտ էր, յորդ, վառ կապոյտով մը, և կայծերովը շողային ալիքներուն վրայ: Երբեմն ալ նուազուն լազուարթ, առանց սարսուռի, առանց շողի,

կարծես ձանձրացած, արհամարհոտ... Ու միաքիչ կ'իյնար կլին մը, շատ սիրուած կլին մը, որ շատ տարփանք է ունեցեր, շատ մեծարանք է վայելեր, և ա՛լ յափրացած է ամէն բանէ, նոյն իսկ իր գեղեցկութենէն։ Այն ատեն կը խորհէի. «Ես երբե՛ք այդ կլինը չպիտի ըլլամ։ Երբեք չպիտի յափրանամ որ կը սիրէ զիս, ոչ ալ պիտի ձանձրանամ գեղեցկութենէս։ Եկա՛ւ ան, սիրեցի զայն, և յանկարծական մտածում մը, և ծովուն կապոյտը, և երկինքը՝ ալիքներուն վրայ, և ծովալուռին բոլորը՝ հովէն արծարծուն, — այս տիեզերքին մէջ բոլորը ինծի կը յիշեցնեն և կ'աւետեն ինչ որ պիտի զգայի ճիշդ հիմա, այն աստուածային վայրկեաններուն մէջ ուր պիտի տիրանար ինծի։

«Ան պիտի գա՛յ։ Պիտի գա՛յ նորէն։ Ուրիշ կերպ անկարելի է։ Թո՛ղ ինծի գայ այս գիշեր, մարմինը մարմինիս։ Եւ դուն ալ իջիր անոր հետ, ո՛վ Յանկութիւն, կեանքի կարմրավա՛ռ գինի, հոսէ՛ր երակներուս մէջէն։ Բռնէ՛ զիս, գլորէ՛ զիս, նետէ՛ զիս տիւրջս. թող ես ուրիշ բան չըլլամ բայց միայն ինքը, միայն ինքը, փո՛ւլ եկած իր թեւերուն մէջ։»

Սակայն և այնպէս կը յարգէր տղամարդը, ինչ որ ալ ըլլար։ Իր ամբողջ կեանքին մէջ մնած էր անոր ձայնին և կամքին հպատակելով։ Ոնեսիմոս առանց անհամբերութեան թոյլ կուտար որ աղաղակէ և լայ։ Յետոյ կը պատասխանէր միշտ միօրինակ քաղցրութեամբ, իսկ, անմիջապէս որ ականջ դնելու կ'ըլլար, կը խօսէր ոգեւորութեամբ, հեռզհետէ ուժգնութեամբ։ Այն ատեն կ'ըսէր.

— Մինչեւ այս ժամս դուն մոլորեցար քու մասիդ։ Նոյն իսկ քու յուսահատութիւնդ այդ կ'ապացուցանէ։ Իսկ դուն կոչուած ես ուրիշ ստրկութեան մը, ծառայութիւնը աստուածային սիրոյ մը որ երբեք չպիտի անցնի։ Գու բոլոր գիտցածդ ոչինչ է։ Ծիշի ինչպէս որ մարդու մը շուքը պատին վրայ ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ իր ական մարմինն անկայուն և տձեւ

պատկերը, այնպէս ալ զգայարանքներուն ուրախութիւնները ուրիշ բան չեն, եթէ ոչ անմահ հոգիին յափշտակութեանց խաբուսիկ, տկարացած ցուքերը։ Զա՛նք թափէ ըմբռնելու թէ ի՛նչ պիտի ըլլայ քեզի համար յաւիտենական Աստուծո մը սէրը, Աստուծո մը որ ամբողջ գեղեցկութիւն է, համակ դօրութիւն, որ բովանդակ աշխարհը իր ափին մէջ կը բռնէ այնպէս ինչպէս քու յիշած բարեկամդ պիտի կրնար խիճ մը բռնել, և թող այդ Աստուծո բարեհաճի իջնել քու մէջ, իր ներկայութեամբը լեցնելու համար քեզ։

Միւրեքնա թօթուեց գլուխը.

— Ի՛նչ մեծ բան է այդ։ Դուն կը հաւատաս հոգիներու անմահութեան։ Կը հաւատաս նաեւ որ հոգիները կրնան դարձեալ մարմին դառնալ։ Կարդ մը մարդիկ այդպէս ըսած են ինծի. և երբեմն ինքզինքս կը համոզեմ այդ մասին։ Այն ատեն կը մտածեմ թէ՛ չա՛տ, շատ առաջ, կլին մը սիրած է մարդ մը, ինչպէս ես կը սիրեմ ա՛յն միւսը։ Թերեւս բող մըն էր այդ կլինը, ինչպէս եղած եմ ես։ Թերեւս, ընդհակառակն, մէկը անոնցմէ զորս դուք առաքինի կը կոչէք, որովհետեւ՝ չլմորեր են այն պատրանքներէն որոնք իրրեւ իրականութիւն քչել կ'ուզեն ինծի։ Եւ կլինը ուզեր է ինքզինքը նուիրել այդ մարդուն, բայց քաջութիւն չէ ունեցեր. և թոյլ տուեր է որ խաբեն զինքը, ինչպէս դուն կ'ուզես խաբել զի՛նք, և հիմա իր հոգին կը տօչորի այդ անյազուրդ սիրոյ բոլոր կսկիծով, բոլոր խղճահարութիւններով, բոլոր անօթութեամբ և ծարալով. ուզեր է ինձմով գոհացնել այդ սէրը։ Եւ ես կը սիրէի, ինքզինքս կը տրամադրէի իրեն և ինծի համար։ Ես կը սիրեմ բոլոր այն կլիներուն համար որոնք կը վախճան սիրելի։

— Սաղայեւական երեւակայութիւններ են ատոնք, պատասխանեց Ոնեսիմոս։

— Ո՞ր կողմը կը գտնուի ստութեան ուղեայելը, քո՛ւ

թէ իմ մէջ: Կարելի է այս մասին վիճիլ հազարաւոր տարիներով, ինչպէս բոլոր երազներու մասին: Բայց մարդոց կեանքը երազ չէ: Ան միայն մէկ օրէնք ունի, որուն հպատակիլ հաճոյք է. կեանքը ստեղծուած է ապրելու համար: Մարդը կ'ապրի, կը սիրէ, ոստեր կ'արձակէ որոնք կը մշտնջենաւորեն կեանքը. և իսկապէս այն ատեն չի մեռնիր: Ահա թէ ի՞նչ է եղեր միշտ իմ մտածումս: Դուն ինծի կը խօսիս այն անսահման հեշտանքի մասին զոր կը ներշնչէ աստուածային վայելք մը: Իսկ ես միայն մէկ բանի համար կը ցաւիմ, բացի բացակայութենէն այն մարդուն որուն աղախինն եմ, — ինծի չէ ձգած ներկայութիւն մը որ խորտի մէջս, և վերակենդանացնէ մեզ երկուքս: Իմ ցեղիս կիները ա՛յս բանին մէջ գտած են միշտ երջանկութիւնն ու ճշմարտութիւնը: Այդպէս էր Հելլեններուն պարզ և օտոյգ հաւատքը, և ես գիտեմ թէ ինչ որ կ'ըսես ինծի, սխալ է, քանի որ այդպէս չէ:

Ասոր վրայ, Ոնեսիմոս ձգեց զինքը: Կը հանդուրժէր, երբ միայն խնդ կ'երեւար. դարձի բերելէ յուսահատեցաւ, երբ տեսաւ թէ այսքան վճռական է իր իղձերը սահմանափակելու այն միակ անմահութեան զոր կրնան վայելել անասունները, իրենց սերունդներու անսխալման շղթայով, և զոր մարդիկը, հոգի ունենալով, կրնան և պարտին արհամարհել:

Երբ Ոնեսիմոս հեռացաւ, Արիստոգէմ խօսքի բռնուեցաւ Միւրինայի հետ, ուրիշ դիտումներով: Վարպետօրէն կը գովէր զինքը որ կեանքը կը սիրէ, և չուզեր անոր ապահով հաճոյքները զոհել անստոյգ խոստումներու: Կ'օգնէր ըմբոյխներու անոր յիշատակը, որ այնքան թանկագին մնացած էր իրեն համար: Յետոյ, ճարտար նենգամտութեամբ մը, կը փոփոխար թէ թէնկտենէս միակը չէր որ այդ հաճոյքները ճանչցուցած էր իրեն, — յուսալով այսպէս հաղկցնել թէ ան իսկ չէր կրնար վերջինն ըլլալ: Մտնկամարդուհին պատասխանեց սրտաբաց.

— Ժիշդ է: Շատ մը մարդիկ վայելած են իմ մարմինս մանկութենէս ի վեր. ըսեմ աւելին. ես այնքան պզտիկ էի երբ իմ կուսութիւնս մատաղ եղաւ Դիյուհին, որ մոռցեր եմ: Այդ բոլոր մարդերէն, անոնք որ եկեր անցեր են, իմ միտքս ալ բան չէ մնացած: Կարծես երբեք գոյութիւն ունեցած չեն անոնք: Միւսները... Այո՛, մէկ, կամ երկու հոգի կային: Ասոնք, սկսելով այն օրէն, ուր հանդիպեցայ թէնկտենէսի, երբեմն, եթէ յանկարծ յիշէի անոնց գէմքը և մարմինը — անոնց մարմինը — կ'ուզէի սպաննել զանոնք: Եւ յետոյ, ուրիշ անգամներ, երբ միտքս կ'իյնար ժամ մը ուր երջանիկ եղած էի իրենց հետ, ինծի այնպէս կուգար թէ այդ անոնց հետ չէր, այլ Անո՛ր հետ, և թէ իրենք անոր նախակերպարանն են...

«Նոյն իսկ տարօրինակ բան մը պիտի խոստովանիմ քեզի: Այդ մարդերէն մէկը զոր սիրել կը կարծէի, ինծի հասկցուց թէ բաւական վարժ չեմ տալանքի մէջ, թէ ինք ուրիշներ ճանչցած է, աւելի տարեց, աւելի վարպետ: Ի՞նչ արհամարհանքով մտիկ կ'ընէի այդ մարդուն, որ երբեք չէր գիտեր գնահատել իմ երիտասարդութեանս պարզութիւնը: Բայց հիմա, երբ կը խորհիմ Միւսին վրայ, Միակին վրայ, և միտքս կ'իյնայ այս մեղադրանքը, անձկութիւն մը կը պատէ սիրտս. «Եթէ՞ իրաւ է եթէ՞» կրնամ աւելի մեծ հաճոյք պատճառել իրեն»: Այն ատեն ինքզինքս կ'արհամարհեմ: Որովհետեւ, կը մտածեմ միայն Անոր վրայ, ոչ թէ իմ, եթէ կրցիր եմ մէկ վայրկեան երջանկութիւն պարգեւել անոր, գոհ եմ: Պիտի ըսես թէ երեւակայութիւնս բոլորքեր է, թէ ես ուրիշ բան չեմ եթէ ոչ Մեհեանին մէկ պզտիկ բոզը, անարժան՝ Անոր, ոչինչէն ալ պակաս՝ Անոր համար, և թէ զիս պիտի լքէր քանի մը օրէն: Ի՞նչ փոյթ... Եթէ փոթորկալի օր մը, Կեսար, մեծ Կեսարը, Կայսրութեան տէրը, ապաւէն փնտռէր իմ պզտիկ տանս մէջ, պիտի գանգատէի՞ թէ անձրեւն

էր որ հոն կեցուց զինքը, ոչ թէ իմ արժանիքս: Պիտի նախանձէի՞ իր պալատէն, կամ պիտի կարծէի թէ իր ամբողջ կեանքը պիտի անցընէ իմ սենեակիս տասը քառակուսի ոտքին մէջ: Ո՛չ. միայն շատ պիտի հպարտանայի, ճ՛հ, շատ հպարտ պիտի ըլլայի որ սենեակս պատրաստ էր զինքը ընդունելու համար մէկ վայրկեան. պիտի գիտնայի թէ յաւիտենութենէն սենեակս չինուած էր այդ մէկ վայրկեանին համար:

«Այսպէ՛ս և թէոկտենէսի համար»

★
★

Ահա այսպէս մտիկ կ'ընէր Արիստոդէմի խօսքերը, առանց հասկնալու անոնց նպատակը: Հրեան իրեն համար կը մնար միակ մարդը, որուն կրնար խօսիլ աշխարհի մէջ զինքը հետաքրքրող միակ բանին վրայ:

— Ուրեմն, գիշերները մինամկդ կը պառկիս, հարցուց յանկարծ, օր մը, համբերութիւնը հատած:

— Անցեալ իրիկուն, ըսաւ միամտօրէն, կին մը եկաւ սողոսկեցաւ կողքիս, երբ կը փռուէի կամարին տակ: Բայց աս այն չէր ինչ որ դուն պիտի կարծէիր, կամ կը կարծէի ես: Կինը րսաւ. «Ողիմպոսի հաւատացեալները կը կարծեն թէ մենք էջ կը պաշտենք: Մարդիկը անասուն են. ինչպէս կարելի է էջ մը պաշտել: Ի՛նչ տրամաբանութիւն... Բայց օրինաւոր և օգտակար է Մեղուն պաշտել: Ինծի պէս ըրէ. Մեղո՛ւն պաշտէ, ահաւասիկ սա պզտիկ ոսկի Մեղուն. միշտ վրաս կը պահւի. Մեղուն որ կը ծննդաբերէ առանց արգասաւորուելու, կոյս և մայր է, ինչպէս մայրը Քրիստոսի, նախատիպար Քրիստոսի մօրը: Ոտքի ելիր և միասին պիտի աղօթենք...» Տարօրինակ մարդիկ են: Եւ տակաւին հոս կան կիներ որոնք իրենք զիրենք եպիսկոպոս և երիցունի կը համարեն, ձեռնադրուած յաջորդներուն կողմէ մեծ սուրբի մը զոր կը կոչեն Մոնտանոս: Կ'ըսեն թէ անոնք են որ պէտք է վարեն Եկեղեցին և կատարեն անոր խորհուրդները, քանի որ անոնք միայն կրնան բուռն զգացումներ ներշնչել մարդոց, հետեւապէս և փրկարար ազդեցութիւն մը դրածել անոնց վրայ... Զիս եպիսկոպոս կը դոնեմ...»

Միայն ալլանդալութիւնները կրնային պահ մը փարատել իր վիշտը: Բանի մը վայրկեան անոնցմով կը զուարճանար տղու մը պէս, յետոյ կ'իյնար յարաճուն անձկութեան մը մէջ: Իրեն չարագուշակ կը թուէր որ թէոկտենէս չէր կրցած լուր մը զրկել իր պահուած տեղէն: Այդ լուրը կը պահանջէր Փիլոմորոսէն և Կեփիսոտորէն, ամէն անգամ որ կուգային զինքը տեսնել, և անոնց լուրթիւնը, անոնց ակներեւ տաղնապը ահ ու դողի կը մատնէին զինքը:

Օր մը, պահակները իրենց առջև քշեցին, Տեմե-
նոսի մէջ, գիսախուրե կին մը որ վայրադ և դրեթէ
լիբը նայուածքնէր կ'ուղղէր ամէն կողմ: Օրտուլան էր
որ, նաւահանգստին վրայ, նախապէս քնեցող տապալելէ
յետոյ Պոսիդոն-Եւրիմեդոնի մէկ արծանը, ինքզինքը
քրիստոնեայ հռչակած էր: Միւրինան փնտռելով, ծուն-
կերուն փաթթուեցաւ:

— Ռեաիկոսի համար եկար:

Միւրինայի համար շատ բնական կը թուէր որ Օր-
տուլա ուղէր ամէն գնով միանալ իր սիրած մարդուն,
ըլլար իսկ անկար և քստմենքի մուրացիկ մը:

— Ռեաիկոս. ի՞նչ օգուտ ունի ինձի այդ վատը,
որ հոս եկեր է միայն փորը կշտացնելու քրիստոնեանե-
րուն ծախքով, ինչպէս երբեմն կը լեցնէր իմ շնորհիւ,
խաբելով զիս ինչպէս կը խարէ զանոնք: Աւելի մեծ
վիշտեր կան, ձե՛ր վիշտերը: Ես քրիստոնեայ եմ,
որովհետեւ դո՛ւք էք վշտահարները, հալածական-
ները... Եւ, որովհետեւ ե՛ս եմ որ մասնեցի քեզ,
Միւրինա, ի՛մ պատճառովս է որ դուն հոս կը գտնուիս.
ահա իմացի՛ր: Ուրեմն, եթէ դուն մեռնիս, ես ալ
պէտք է մեռնիմ:

Այսպէ՛ս էր որ Միւրինա իմացաւ թէ Եւտրոպիա,
Թէոկտենէսի նախորդ սիրուհին, ինչ նաւը քնեցողով այս
աղէտին մասնած էր զինքը: Օրտուլա, յայտնելով
իր մեղսակցութիւնը, կը գալարուէր իր զոհին ոտքե-
րուն տակ:

— Ես կ'ուզեմ մեռնիլ, կը կրկնէր: Բայց ինձի
համար մեծ բերկրանք պիտի ըլլայ մահը, և չպիտի
կրնայ արդարացնել ոճիրս: Տառապիլը և մեռնիլը միայն
սեւ և խոր երանութիւն մըն է: Պէտք է նաեւ որ դուն
ներե՛ս ինձի:

— Եթէ Թէոկտենէս ներէ...

— Թէոկտենէս... Բայց ան մեռա՛ծ է:

Միւրինա ճիշ մը իսկ չարձակեց: Ճեփ-ճերմակ
շարձաւ:

— ... Խնչպէս, չէլ՞ր գիտեր, քեզի բան մը չէլ՞ն
ըսած: Չայն սպաննեցին այն օրն իսկ երբ քեզ դատա-
րան քաշեր էին...

Միւրինա իր տառը եղունգները մխեց Օրտուլայի
այտերուն մէջ:

— Ներե՛լ քեզի: Ներե՛լ քեզի: Սպաննե՛ր ևս զայն
և կ'ուզես որ ներե՛մ քեզի:

Կատարած էր, և մոլեխանձ անյագութեամբ մը կը
դիտէր արեան հոսու՛մը: Առանց ինքզինքը պաշտպա-
նելու, Օրտուլա իր կողմը բարձրացուց գլուխը, կարծես
գարշելի հրճուանք մը զգալով իր բզբու՛մէն: Չեռ-
քերը հեռացնելով մարմինէն, իր երեսը ներկայացնելով
նոր ճանկաւոր քներու, պարզապէ՛ս կ'ըսէր. «Այո՛,
այսպէ՛ս... այսպէ՛ս պէտք է ըլլայ»:

Արիստողէ՛մ զինքը ազատեց Միւրինայի ձեռքերէն:
Կը նախատեսէր այս յայտնութեան բարերաստիկ հե-
տեւանքները, և կը ցնծար, չարութիւն չունենալով
հոգիին մէջ: Կը մաղթէր որ Միւրինա անձնատուր ըլ-
լայ իրեն, իբրեւ ցանկալի աղջիկ, բայց անսելի կը
գտնէր որ ան կորսուի ալլանդակ պայքարի մը մէջ, որ
ո և է օգուտ չունէր իրեն:

— Լսէ՛, լսէ՛, գոչեց: Ամէն բան հասկցուեցաւ
հիմա, ամէն ինչ պարզ է այլեւս: Քանի որ Օրտուլա
ինքզինքը քրիստոնեայ հռչակած է դատաւորներուն
առջև, քեզի դէմ գործած ոճիրը...

— Յայտնած եմ արդէն, հոս մտնելէ առաջ, ըսաւ
Օրտուլա:

— Այն ատեն, դուն կ'ազատիս, Միւրի՛նա:

Արիստողէ՛մ աւելցուց, ակամայ.

— Միասին կ'ազատինք:

— Թէոկտենէսը մեռնէր է... պատասխանեց, կար-
ձես առանց լսելու:

Փիլոմորոս և Կեփիստոսը դիտէին արդէն որ Օրտուլա խոստովանած էր թէ յանցաւոր է, Միւրինայի դէմ թակարդ մը լարած ըլլալով: Չափազանց յուսալից, իսկոյն խնդրագիր մը խմբագրեր էին, ուղղուած Պերեկրինոսի, անմեղի մը անմիջական ազատումը ձեռք բերելու համար: Բայց եթէ ընդունուէր այս սխալը, պիտի վտանգուէր աւագ դիւանադպիր Վելիոսի կնոջ պատիւը: Այս վերջինը փաստաբանեց կառավարիչին առջեւ թէ՛ իր հարադատ կնոջ դէմ արձակուած այդ սեւ մեղադրանքը, որ իր իսկ վրայ կը ցայտէ, կրնայ վտանգել իր դատաւորի հեղինակութիւնը, և թէ Օրտուլայի կարծեցեալ խոստովանութիւնը՝ յայտնապէս ձրի վարկաբեկում է և անընդունելի, հիւսուած՝ մոլորեալ կնոջ մը կողմէ որ նախապէս կախարդութեան նուիրուած էր և որ, ինքզինքը քրիստոնեայ հռչակելով, չէր կրնար լսուիլ ի նպաստ ուրիշ քրիստոնեայ կնոջ մը, կարելի չէր հաւատալ իր վկայութեան:

Պերեկրինոս վճռեց թէ կարելի չէ նկատի առնել այդ կարծեցեալ յայտնութիւնները: Մնաց որ, երկար լռութենէ մը, քանի մը ամսուան վարանումէ յետոյ, Կալերիոս նոր խստութիւններ որոշած էր քրիստոնեաներուն դէմ: Ճշգրիտ և անդառնալի հրամաններ արձակած էր. իրեն համար հարկ անհրաժեշտ էր վերջին հարուածը տալ այս աղանդին, այն իսկ պատճառով որ իր թշնամի Կոստանդը և որդին Կոստանդինը աւելի տրամադիր կը թուէին անոր կրթներու: Իրեն համար քաղաքական անհրաժեշտութիւն էր Կալիսայի Կեսարները զրկել այս աջակցութենէն, զլիսատելով եկեղեցիին գլխաւոր վարիչները, ոչնչացնելով կամ ահաբեկելով մնացածները: Լուրը իմանալով, տակաւին Կորնթոս մնացած քրիստոնեաներուն մեծ մասը փախաւ: Միւսները գացին թիարանին մէջ միանալ անոնց որոնք երկար առենէ ի վեր իրենց ճակատագրին կը

սպասէին հոն, յոյսեր մը ունենալով մինչեւ այդ պահը: Պերեկրինոսի ա՛յ ուրիշ բան չէր մնար բայց միայն հպատակիլ: Արդէն իսկ իր սկզբունքն էր ոչնչացնել, եթէ այլ եւս չէր կրնար ձգձգել:

Կալանաւորներուն մէկ մասը հանքերը դրկուեցաւ. միւս մասը դահիճներուն յանձնուած էր: Այլ ևս ոչ հարցաքննութիւն կատարուեցաւ, ոչ ալ դատաւարութիւն: Այսպէս եղաւ նաեւ, միեւնոյն շրջանին, Թիբայիտի մէջ, ուր ամէն օր մինչեւ հարիւր քրիստոնեայ կը մեռնէին: Կորնթոսի քրիստոնեաներուն մէջ, անխուսափելի վախճանի մը մօտաւորութիւնը դադրեցուց իրենց վերջին կոիւնները: Մակաւաթիւ վատեր գտնուեցան: Շատ քիչեր — աւելի պակաս քան հալածանքի առաջին օրերուն — կը համարձակէին ուրացումի դիմել, իրենց կեանքը փրկելու համար: Այնքան երկար առենէ ի վեր և գրեթէ ամէն օր չարչարանքի կարելիութիւնը աչքի առջեւ ունենալով, վարժուեր էին անոր: Մեռնիլ, արիաքար մեռնիլ, — այս էր խօսակցութեանց նիւթը, ընդհանուր հոգը, երբեմն ալ բողոքանք, որ կը միացնէր այս աշխարհ ու կիները: Թէեւ ոմանք շատ ամուր չէին, բայց կը կարմրէին խոստովանիլ: Ամէնէն զօրաւորները, ամէնէն խանդավառները տուն կուտային. անոնց խօսքը օրէնք էր: Այլ ևս մա՛րդ չէր կուտային. անոնց խօսքը օրէնք էր: Այլ ևս մա՛րդ չէր գիմադրեր այդ մոլեռանդներուն: Կլէոփոն անոնց կողմը կը մղուէր այնպիսի խոյանքներով ուր կար հիացում, աւելի պղտոր զգացում մը, և մինչեւ անգամ խուժուած ու միանգամայն երկչոտ արտօնակը հարուածներու սաստկութեան, չարչարողներու վայրագ կապանքին, այն գալարումներուն որ տեղի կ'ունենան մահէն առաջ և ցանկալի կը դարձնեն զայն: Մնաց որ, մահուան վրայ կը խօսէին իրեւ յաղթանակի մը վրայ. — յաղթանակը Եկեղեցիին, և քրիստոնեային որ կը մեռնէր անոր համար: Իրենք մաս կը կազմէին վերջին դուռի մը որ կը զոհուէր գլուխ հանելու հա-

մար երեք հարիւր տարուան ճակատամարտ մը, — աւելի բարձր և աւելի ակնաստիղ պարծանք մը քան թերմոպլիէի երեք Հարիւրներուն փառքը: «Անցո՛րդ, ըսէ Լակեդեմոնացիներուն որ մենք կը հանգչինք այս տեղ, հրամաններու հպատակելու համար»: Կլէոփոն կը սարսուռ հպարտութենէն և տենչանքէն, յիշելով այս վսեմ արձանագրութիւնը: Եւ նոյն խի կոտիլ չկար, ինչ որ աւելի դժուար կը թուէր իրեն, այլ միայն մեռնիլ: Եւ մահէն յետոյ, միայն հերոսներու միջին և ունայն կեանքը չէր որ պիտի սկսէր հեղինական դժոխքին մէջ, այլ ամբողջական, վերջնական յաղթանակը փառաւորեալ հոգիին, հոգի մը աւելի կենդանի քան երկրի վրայ, մասնակից յաւիտենական Աստծու մը յաւիտենական երանութիւններուն: Միամտօրէն կը զարմանար որ այդպիսի պատիւ մը վերապահուած է իրեն. գրեթէ չէր հաւատար, ինքզինքը անարժան համարելով այդքան քիչ բանի համար: Ուստի ազդեց կայսկոպոսին վրայ, իր երկրւոյններուն անկեղծութեամբք. երկրւոյնք զորս կայսկոպոսը զղջում կը կոչէր: Կլէոփոն հրաւիրեց Միւրինան որ իրեն պէս շարժի. առանց որ և է կեղծիքի անոր կը բացատրէր թէ ուրիշ բնելիք չունի:

— Որովհետեւ, կ'ըսէր, քանի որ չպիտի կրնաս ազատիլ մեր ընդհանրական ճակատադրէն, եթէ իրրեւ քրիստոնեայ պիտի մեռնիս, արտառոց բան չէ՞ որ չփորձես մահէն ստանալ ա՛յն առաւելութիւնները զորս ապահոված են քրիստոնեաները: Չկայ խեղացի մարդ մը որ այս խորհուրդը չտայ քեզի:

Ոնեոիմոս հաւանեցաւ այս տրամաբանութեան, զոր անհերքելի կը դռնէր: Բայց Միւրինա կը հարցնէր թէ պիտի կրնա՞յ իր սիրահարին հետ մասնակցիլ այդ յաւիտենական երանութիւններուն, զորս կ'ապահովէին իրեն համար:

— Չեմ կրնար հաստատել, պատասխանեց կայս-

կոպոսը: Երանաչնոր՝ մարտիրոսներուն հոգիները զարմանահրաշ ազդեցութիւն մը ունին: Եթէ թէոկտենէս ողջ ըլլար, կրնար քրիստոնեայ դառնալ քեզի հետեւելով: Մեր պատմութիւնը չատ դէպքեր կը յիշէ այս հրաշագործ դարձերէն: Բայց ան մեռած է, և բանաւոր է յուսալ, մանաւանդ այն մասնաւոր հանգամանքներուն մէջ ուր ինկաւ, զո՞հ երթալով անհաւատներու կատաղութեան, — թէ մասնաւոր լոյս մը բացաւ իր աչքերը և թէ քրիստոնեայ մեռաւ:

— Բայց վստահ չի՛ս, վրայ տուաւ Միւրինա յամառելով: Ան չէր ճանչնար ձեզ, և ես որ հիմա կը ճանչնամ, կ'ատեմ ձեզ: Եթէ դուք դոյութիւն ունեցած չըլլայիք, տակաւին երջանիկ պիտի ըլլայինք մենք, ես ու թէոկտենէսը: Աւելի դժուար է որ սպաննեցիք դայն, քան թէ Օրտուլան:

— Եւ սակայն մտածէ որ, դիտել տուաւ կայսկոպոսը, մարտիրոսութիւնը պիտի լուայ այդ միւլենոյն Օրտուլային գործած ոճիրը՝ քեզի հանդէպ, պիտի մաքրէ անոր կեանքին բոլոր աղտերը: Մինչդեռ դուն... Կարելի չէ՛:

— Կարելի չէ՛, ըսիր: Ես քեզ աւելի ճարտար, կամ նուազ կոյր կը կարծէի: Որովհետեւ, եթէ արդարութիւն մը կայ քու Աստծու թաղաւորութեանը մէջ, չի կրնար նուիրագործել այդ անարդարութիւնը: Եւ եթէ ճշմարիտ ըլլար... Եթէ ճշմարիտ ըլլար և ես քրիստոնեայ ըլլայի, ես պիտի պարտաւորուէի յաւիտենա յաւիտենից դիտել երջանկութիւնը այդ կնոջ որ ոչնչացուց իմ երջանկութիւնս: Այն ատեն կրնայի՞ երանութիւն զգալ: Կորսուէ՛: Դուն չես կարծեր որ կը ստես, բայց կը ստես: Դուն կը խաբես ինքզինքդ, կը խաբես սա բոլոր խեղճերը:

Նյդ պահուն պահակ մը, Տեմենոսի չէնքերուն բարձունքէն, «իններորդ ժամը» ծանոյց: Առանց յուզուելու Միւրինայի նախատինքներէն, Ռեոսիմոս այդ

միայն քանի մը խազի վրայ, նման այն ընթերցումին զոր Ելլադայի ողբերգակ դերասանները կը խառնէին իրենց դերակատարութեանց։ Ամբողջ ժողովուրդը կրկնեց վերջին պարբերութիւնը. յետոյ երգեցիկ քուժ-բը երկուքի բաժնուեցաւ. և այս ջերմեռանդ, խորունկ ձայները անձկութեան սարսուռ մը տարածելով, կը հաննէին վսեմ ինքնավստահութեան մը խաղաղութեան։

Միւրինա և Կլէոփոն ուղեցին մօտենալ, բայց վտարուեցան։ Միայն մկրտուած «օրինաւորները» կ'ընդունուէին այս խորհուրդին։ Միւսները, պարզ նորահաւասները, մկրտութեան թեկնածուները, մինչև իրենց ապաշխարանքին լրումը հաւատացեալներու հաղորդութենէն զրկուած զղջաւորները, չըջանակէն դուրս պահուեցան։ Այսպէս էր քրիստոնեաներուն սովորութիւնը այն շէնքերուն մէջ ուր իրենց կանոնաւոր ժողովները կը կատարէին։ Բայց այս անգամ պատարագի արարողութիւնը կը կատարուէր բաց օդին տակ, Տեմենոսի բակին մէջ, և անոնք որ «օրինաւոր» չէին, նոյն իսկ անհաւատները, Միւրինա և Արիստոգէմ, կըցան հեռուէն ներկայ ըլլալ արարողութեանց, անդատակներուն կատարէն։

Որեսիմոս, պատարագիչը, ձեռքերը խաչածեւած կուրծքին վրայ, նստած էր փայտաշէն աթոռի մը վրայ։ Իր քովը, սարկաւազ մը երկնային շնորհ խնդրեց։ Խորհուրդը կ'ընդլայնէր ինչպէս ողբերգութիւն մը որուն բոլորը կը մասնակցէին, և որ միշտ միեւնոյնը չէր։ Այդ չըջանին, միայն գլխաւոր իրադարձութիւնները նշանակուած էին։ Խօսքերը մեծամասնաբար յանպարտաւորից էին, և ժամարարին հանձարը կամ խանդը, իր պերճախօսութեան ներշնչումը որ կը փոխուէր համաձայն իր զգացումներուն, չարաշուք կամ բարեբաւոյնի զէպքերը անոնց կուտային միշտ նոր հանգամանք մը, երբեմն սուր, ինչպէս էր այս ժամուն, բայց միշտ վեհաշուք։

«... Վասն խաղաղութեան աշխարհի, կ'ըսէր ուրկաւազը... Վասն Սրբոյ Առաքեալի Եկեղեցւոյ... Վասն քահանայից, վասն երեխայից, վասն մանկանց, վասն մերոյ, Տէ՛ր, այսօր տառապեալ, վաղիւ չարեալ, անիւ և երկիւղիւ առաջի քոյ, աղաչեմք զքեզ, Տէ՛ր, Տէ՛ր»։

Մասնակցողները, երեսանկեալ, կը պատասխանէին հառաչելով.

— Տէ՛ր, Տէ՛ր, գլխա՛ մեզ, կանգնեա՛, փրկեա՛, Տէ՛ր։

Կլէոփոն արդէն կը սարսուար հրատոյժոր յուզումով մը, խորհրդաւոր անհամբերութեամբ մը։ Յափշտակուած էր. սրտատրոփ անձկութեամբ կը սպասէր անագին, ամենի, անդիմադրելի բանի մը, — ինք ալ չէր գիտեր ինչի։

— Այս բոլորը տեսած եմ արդէն մեր փնակոկնէրուն մէջ, ըսաւ Արիստոգէմ պաղ-պաղ։

Քրիստոնեայ մը, որ իրենց քովն էր, բերնին չափը տուաւ արհամարհոտ շեշտով մը.

— Սպասէ՛։ Երեք հազար տարիէ ի վեր այնտեղ կեցեր էիք. բայց մե՛նք։

Քրիստոնեաները ոտքի ելեր էին։ Վստահ թէ վսեմ, անճառ զէպք մը պիտի յայտնուի, իրարու կը մօտենային խնդափաշ. խաղաղութեան համբոյրը կուտային բերնով, աջրերը աջերուն և կիները կիներուն։ Սրբազան սպասաւորները ուշադիր կը գննէին շարքերը։ Պէտք չէր որ ո՛ր և է անարժան կամ պիղծ մարդ գտնուէր իրենց մէջ։ Ինչ որ պիտի պատահէր, ամենամեծ խորհուրդն էր. միայն օրինաւոր հետեւողները կրնային տեսնել անոր կատարումը։ Փոքրաւորները աւելի անդին կը քշէին ոչ-օրինաւորները։ Մեղմօրէն չըջանակէն դուրս հանեցին պղտիկ տղայ մը որ կ'ուզէր իր մօրը պլլուել։ Կոշտ, բայց անարատ կերպով ծածկուած խորանի մը վրայ, սարկաւազները

գրին նշխարը. արդէն պատրաստուած սկիւնները ծածկեցին ձերմակ քողի մը տակ. իսկ երկու սպասաւորողներ, իւրաքանչիւր կողմէն, ձեռքերը արմաւենիներով, կը վանէին ճանձերը, ինչպէս վեհապետի մը համար որուն հանգիստը կ'ապահովեն:

Ոնեսիմոս հագած էր գունավառ թակսլակ մը:

— Եղբայրներ, պէտք չէ որ գոռութիւն մատուցանենք Տիրոջը:

— Պէ՛տք է, պէ՛տք է, աղաղակեցին քրիստոնեաները: Արժան և իրաւ: Ո՛վ Աստուած, միակ Աստուածը որ կայ իրապէս:

Ոնեսիմոս սկսաւ Հաղորդութեան մաղթանքը: Ինք՝ օծեալ քահանայ, օժտուած իշխանութեամբ մը որ հաղիւ վար կը մնար Աստծու իշխանութենէն, կը կանչէր, կը ցուցնէր, տեսանելի կը դարձնէր այդ ամենազօր Աստուածը. զայն ներկայացնելէ առաջ, կը փառաբանէր իր անմատչելի վեհափառութեամբ, իր բարիքներով՝ հանդէպ իր ստեղծագործութեան, Հին Կտակարանի բոլոր հրաշքներով: Կ'ամփոփէր, կը պատկերացնէր անոր պատմութիւնը, կ'ոգեկոչէր զայն Ոգիներով, սոսկալի քերովբէներով, սերովբէներով, իր բովանդակ փողփողուն, յաւիտենական արքունիքով:

Եւ ժողովուրդը, ա՛լ համոզուած անսր ներկայութեանը, կը պատասխանէր.

— Սուբբ, սուբբ, սուբբ, Տէ՛ր զօրութեանց:

Մաղթանքը կը վերսկսէր: Միեւնոյն բաներն էին սր քրիստոնեաները լսեր էին արդէն, նախընթաց տօնակատարութեանց ատեն, բայց ուրիշ բառերով, — իրականութեան մոլեգին, զինովցած որոնում մը տեսիլքին մէջ, անլուր քերթուած մը, մենչագին, և մշտանորոգ պատկերներով.

— Այս սահմանաւոր Աստուածը սահմաններ տուաւ ինքն իրեն. մարմնացաւ, մարդացաւ. իր վեր-

ջին ընթրիքին, հաց ու դինի առաւ և ըսաւ. «Այս հացն ու դինին, ես ինքս եմ, ամէն անգամ որ զիս կանչեն անոնք որոնց իշխանութիւն տուի»: Յետոյ շարչարեցին զինքը և մեռաւ, յարութիւն առաւ, համբարձաւ իր Թագաւորութեան մէջ. գայոց և լոյսն մատնուի: Պիտի գա՛յ նորէն, պիտի գա՛յ, անեղ և գթած: Պիտի գայ իր անեղձ փառաւորութեամբ: Բայց նախ հոս պիտի գայ: Պիտի իջնէ և պիտի միաւորուի այս հացին և զինիին մէջ: Եկո՛ւր, եկո՛ւր, եկո՛ւր, ո՛վ Տէր, եկո՛ւր:»

Եպիսկոպոսը կ'երկրպագէր, և բոլոր անոնք որ ներկայ էին, ոչ միայն օրինաւորները, այլ և նորահաւատները, զոջաւորները, նոյն իսկ անհաւատները, և Կլէոփոն, Միւրինա, Արիստողէմ, կարծես ջախջախուած խորհրդաւոր երկիւղով և իղձով, կ'քեցան իրեն պէս: Ահարկու լուծիւն մը կը արկէր, ուր սիրտերը կը տրոփէին:

Յանկարծ Ոնեսիմոս, անգամ մըն ալ երկրպագելէ յետոյ, ոտքի ելլելով, դարձաւ դէպի հաւատացեալները, և տարածեց թեւերը, առանց բառ մը արտասանելու: Դէմքը կը ճառագայթէր. հրաշքը կատարուած էր:

Խանդավառութեան հոսանք մը, բերկրութիւն մը հոսեցաւ բազմութեան երակներուն մէջ, ինչպէս շատ զօրաւոր գինի մը որուն աղդած գինովութիւնը կարելի չէ ծածկել: Անհաւատալին, անկարելին ճշմարիտ էր: Աստուած եկեր երեւցեր էր իրենց աչքերուն առջեւ, իրենց մէջ: Ինքզինքը պիտի ընծայէր իր մարմնով, իր արիւնով, մարդիկ պիտի մասնակցէին իր էութեան, իր մաքրութեան, իր զօրութեան: Միեւնոյն պահուն արձակուեցաւ բոլոր խորհրդանշաններէն, քիչ յետոյ վերածուելու համար գերմարդկային ցնծերգի մը, հրաշափառ, — լուսավոր օրհներգ մը որ դէպի երկինք կ'արձակուէր, կը շողար ինչպէս ջահ

մը. այս՝ սկիզբն ու առաջին վիճակն էր այն զՔեզ Աստուածին զոր լատինածէս քրիստոնեաները, մեր դարուն մէջ, կը լսեն միայն երկրային յաղթանակի օրերուն: Բայց ո՞ր յաղթանակը կրնար հաւասարել ասոր: Մինչ ահեղ օրհներգը կը դողգոգար տակաւին, սարկաւազները, սարսոռազին և յափշտակեալ, այս ներկայ Աստուածը, այս յարուցեալ աստուածային մարմինն ու արիւնը, երկիւղածութեամբ տեսակ մը ճաղի վրայ դնելէ յետոյ, ովսանաներով պտպուցին հաւատացեալներու շարքերուն մէջ: Ու նորէն, բոլորն ալ երկրպագելով անոր առջեւ, իրենց շրթներով համբուրեցին գետինը:

Իսկ Ոնեսիմոս, Հայր Մերը արտասանելէ յետոյ, նորէն խօսեցաւ յանպատրաստից ճառ մը, որ համակ խանդ էր, գլխու որ պտոյտ կուտար, և իր ետեւէն կը քաշէր հաւատացեալները:

— Հայր անտեսանելի, աղբիւր անմահութեան, աղբիւր ամէն լոյսի, շնորհի, բարեկամ մարդոց, բարեկամ աղքատներու, կը տեսնեմ քեզ, ո՞վ անեղ, քու հազար-հազարաւոր, բիւր-բիւրաւոր հրեշտակներով, հրեշտակապետներով, Գահերով, Տէրութիւններով, Զօրութիւններով, և քու վեցթեւեան երկու քերովքներդ, — երկու թեւեր՝ որոնցմով կը ծածկեն իրենց գէմքը քու անդիմադրելի փառքիդ առջեւ, երկու՝ իրենց ոտքերուն վրայ, և երկու հատ ալ՝ որոնցմով կը թռին աղաղակելով թէ Սուրբ ես դուն: Այնտեղ ես: Գու մարմինդ այս հացին մէջ է, քու արիւնդ՝ այս գինիին մէջ, քու Ողբիդ հետ: Եւ բոլոր անոնք որ պիտի ճաշակեն այս անճառ ճաշէն, պիտի մեծնան յառաջդիմութեամբ և առաքինութեամբ: Եթէ տկար են, պիտի զօրանան: Եթէ հիւանդ են, պիտի բժշկուին: Այնտեղ ես, այնտեղ ես... Կ'աղօթեմ քեզ մեր Եկեղեցիին համար որ տարածուած է ի ափիւռս աշխարհի: Կ'աղօթեմ ինծի համար, որ ոչինչ եմ. այս

քահանաներուն, սարկաւազներուն համար. բոլոր սուրբերուն, մարգարէներուն, հայրապետներուն, աղքատներուն, հիւանդներուն, մանուկներուն, սարուկներուն համար. Կայսեր, դատաւորներուն, զինուորներուն, բոլոր անոնց համար որ՝ հիմա պիտի մեռնեն մեզ... Ո՞վ դուք, որ արժանի էք, ա՛յս է իր մարմինը, ա՛յս է իր արիւնը: Մօտեցէք և ճաշակեցէք երկնային ճաշը:

* *

Երբեմն, այս արարողութեան ընթացքին, անձնատուր խելակորոյս գործողութեան մը տենչին, և անդիմադրելի զօրութեան մը զգացումով որ կը բորբոքէր իր մէջ նպատակ մը հետապնդած ատեն. երբեմն զգալով տարօրինակ դատարկութեան մը, տեսակ մը չարաչար և միեւնոյն ատեն հեշտագին փլուզումի տպաւորութիւնը, Միւրինա գերծ չէր մնացած այս անբաղդատելի յուզումներէն: Ինչպէս բոլորը, ինք ալ զգացած էր, հրատուոր խանդի վայրկեաններէ յետոյ, իղձի մը և վայելումի մը խելայեղ անձկութիւնը, թաթաւուն, բղքախչ կրաւորականութեամբ մը: Բայց մինչ իր ընկերները այդ սպասումը կը վերագրէին աստուածային ազդեցութեան մը, ու իրենց երջանկութիւնը կը փնտռէին վերահաս և երկնային ներկայութեան մը մէջ, իր երկրային սիրտը կը ցանկար միայն երկրային երանութիւններ, որոնք անմատչելի դարձեր էին իրեն համար:

— Ան չկայ այլևս, երբե՛ք, կ'ըսէր Արիստոգէմի. ևս այլևս իրենը չպիտի ըլլամ, թեւերը թեւերուս մէջ, մարմինը մարմնիս մէջ: Եւ ա՛յնքան բաներ ունէի ըսելիք, ա՛յնքան բաներ: Ժամանակ չունեցայ, չպիտի կրնամ, վերջացա՛ւ, — չկան այլևս իր տեսած, իր ըրած բաները, իր ճանչցած մարդիկը, իր սիրած կիները, աշխարհը, բովանդակ աշխարհը՝ իր աչքերով, իր միտքը, իր զգայարանքները, — ի՛նչ վսեմ հրաշալիք: Չկա՛յ այլևս, աշխարհն ալ մեռաւ իրեն հետ, և ևս ոչինչ եմ այլևս...

Անգոր, անէտցած մնալու զգայութեան տակ էր. իր բովանդակ մարմինը կը մրկէր սքանչելի յիշատակներու պոռթկումով և ցաւով, մինչ աչքերէն արցունք կը հոսէր: Անսահման սէր մը, անյաղ, լափլփող ցանկութիւն մը, — և դատարկութիւն:

Մեւթը կոխած էր: Բրիստոնեաները կը քնանային փայտաչէն օխներուն տակ: Ուրիշներ կ'աղօթէին համախումբ, կամ կ'ունկնդրէին իրենցմէ մէկուն որ կը պատմէր հին մարտիրոսներու չարչարանքներն ու քաջութիւնը, որոնք արդէն այլակերպուած էին աւանդութեամբ: Երբ խօսողը լռէր, կարելի էր լսել, լռութեան մէջ, այն բարախումբ որ կը սարսռայ մեծ քաղաքներու սրտին մէջ, նոյն իսկ անոնց քունի պահուն: Արիստոգէմ փռուած էր Միւրինայի կողքին, անդամ տակի մը ստորոտը: Գորովանքով կը խօսէր անոր հետ. Միւրինա ինքն ալ մեղմացած էր, թէեւ առանց ո՛ր է և ուշադրութիւն ընծայելու անոր խօսքերուն. և որովհետեւ ինք երբեք չէր շարժեր, ինքն իրմէն ելած, Հրեան իր թեւերուն մէջ քաշելով զինքը, կ'օրօրէր քնքոյն... Միւրինա տեղի տուաւ, նախ առանց դիմադրութեան, յետոյ կիրքով: Արդեօք Թէոկտենէս ինք երբեք իր կուրծքին չէ՞ր սեղմած սիրունի մը նոյնքան հրաւառ, մոլեգնութեան աստիճան կատարած՝ լարչութեան գերագոյն հրաշալիքներուն համար: Լուսինը կը բարձրանար հորիզոնին վրայ. և որովհետեւ իրենք ապաստանած էին անկիւնի սիւնի մը շուքէն տակ, մթութիւնը աւելի խոր էր. բնաւ իրար չէին տեսներ: Բայց լուսինը, տեղափոխուելով, լուսաւորեց Միւրինայի անձնատուր, գրեթէ մերկ մարմինը: Միշտ անհոգ աւելն բանի մասին որ իր զգայարանքներուն կիրքէն չէր բխեր, կարծես չտեսաւ իսկ այն մարդը որ վայելէր էր զինքը: Բայց Արիստոգէմ երկար ատեն դիտեց, յաղթական տարփածուններու երախտագէտ հաճոյքով, այն մատղաշ և կլոր ծունկը զոր խաղաղ և կապուտակ լոյսը կը ցուցնէր ցիրուցան քողերուն մէջէն: Հրեան ծոկով համբուրեց ձախտէն, յարգալիր, որովհետեւ իրապէս կը սիրէր կիներուն գեղեցկութիւնը, իր հիացումը յայտնելով այնպիսի մանրամասնութիւններու զորս զանց պիտի ընէին նուազ փորձառու, կամ աւելի կոպիտ մարդիկ:

— Մունկերը այլաբանական իմաստ մը ունին, Միւրինա՛, ըսաւ: Բու ծունկերդ ունին ծիծաղն ու երիտասարդութիւնը Աստղիկի ծունկերուն, երբ ցայտեց ալիքներէն: Հսկա՛րա է այն կինը որ այդպիսի ծունկեր ունի:

Ա՛յդ պահուն էր որ Միւրինա գիտակցեցաւ թէ Արիստոդէմ գոյութիւն ունի, թէ հոն է, թէ անո՛ր էր որ անձնատուր եղաւ: Իսկ այդ խօսքերը: Այդ խօսքերը լսած էր արդէն: Ատոնք այն խօսքերն էին զորս երբեմն կ'արտասանէին իր կարգ մը տարիածունները, երբ տակաւին չէր ճանչցած թէ ով տեսնէս. այն մարդիկը որոնք կ'ուզէին քիչ մը վայելչութեամբ և փափկութեամբ վարձատրել իրենց վճարած գրկախառնումները, ըլլար իսկ իրենց հաճոյքի պատրանքը աճեցնելու համար: Իր ըովանդակ անցեալը, որուն յիշատակն իսկ պահած չէր, կը կարծէր, — քանի որ այդ անցեալը այնքան խառնուած էր, իր քաղցր կամ միայն տանելի հանգամանքներով, թէ ով տեսնէս թողած յիշատակներուն հետ, — ահա նորէն կ'երեւար, կը տիրապետէր, սարսափ կ'ազդէր իրեն: Ուրեմն թէ ով տեսնէս չէ՛ր իր վերջին, իր միակ տարիածուն: Սա փարզը կար իր առջեւ: Ամէն ինչ աղտոտած, ամէն ինչ վերջացած էր: Այլևս չէր գիտեր իսկ թէ ի՛նչ օգուտ ունի չապրիլը: Ինք այլևս պարզ Միւրինան էր, ծաղկահասակ պերճադիճը, միշտ ծաղկահասակ պերճադիճ մը, ստրկուհին զիցունիին և արուններուն... Եւ պօռաց.

— Կորսուէ՛: Կորսուէ՛:

— Միւրինա՛...

— Կորսուէ՛:

Այլևս երբեք չուզեց տեսնել անոր երեսը, և աչքերը անդին կը դարձնէր, երբ Արիստոդէմ կ'ուզէր նայիլ: Ա՛յ ուրիշ մարդու հետ ալ չխօսեցաւ, մինչեւ այն օրը երբ Պերեկրինոսի պահակները եկան զինքը տանելու, չարչարանքով մեռցնելու համար, միւսնե-րուն հետ...

Մինչեւ այն վայրկեանը ուր Միւրինա հոգին աւանդեց, միայն մէկ բառ արտասանեց: Եւ անշուշտ անոր կը պարտէր իր լուսապսակը:

Քրիստոնեաները կը մահանային Տեմենուսն ոչ շատ հեռու, տեսակ մը բնական դարատափի վրայ, ուր կ'աճէին քանի մը հին ձիթենիներ: Կորնթոսի հեթա-նոսները, կարգ մը անձերու հետ որ նոր կրօնին կը հակէին առանց համարձակելու յայտնել զայն, կը հաւաքուէին շրջակաները, ներկայ ըլլալու համար մահապատժի գործողութիւններուն, խռնուած Ակրօ-Կորնթոսի քարուտ վայրէջքին վրայ: Եւ տրոպիա այնքան մեծա-փարթամ տիկին էր որ, Միւրինա երբեք առիթ չէր ունեցած տեսնելու. այլապէս պիտի կրնար զանազանել անոր զէմքը ներկաներուն մէջ: Եւ իսկապէս, Վելիոսի կինը ուզած էր աչքերովը տեսնել իր մրցակցին վերջին վայրկեանները և յագենալ: Մնաց որ, մարդկային էակները մեծամասնաբար, ընդհակառակն անտարբեր անասուններ, եղական հեշտանք մը կը զգան դիտելով այն ցուերը զորս իրենք չեն զգար, բայց իրենց երեւակայութեամբ կը կարծեն չեն զգար, բայց իրենց երեւակայութեամբ կը կարծեն թէ կրնան տանիլ: Արիստոդէմ անհետացած էր. այլևս ոչինչ կը կեցնէր զինքը կալանաւորներուն մէջ, քանի որ Միւրինա կը մերժէր. որոշած էր խոշոր գումար մը վճարել ազատ արձակուելու համար, և Պերեկրինոսի ուզածն ալ այդ էր: Իսկ Ռետիկոս փութացած էր արտասանել իր հանդիսաւոր ուրացումը:

Տեսակ մը հաճոյք, անգութ քմայքներ կը վառէին զատապարտեալներուն կրած չարչարանքները: Շատերու համար մահուան գործիքն էր խաչը, որուն գործածումը Կոստանդին հազիւ պիտի արգելէր իր իշխանութեան վախճանին, իբր քառօրդ դար յետոյ: Ուրիշներու համար՝ կախաղանը, տակաւին ուրիշներու

համար՝ երկաթը։ Շատեր իբր նշանակէտ կը գործածուէին աղեղնաւորներու կողմէ։ Տակաւին ուրիշներ, մանաւանդ կիներ, սրունքներէն կը կապուէին ծառերու ճիւղերուն զորս բռնի իրարու կը մօտեցնէին պարաններով։ յետոյ այս կապերը կտրելով, ճիւղերը նորէն կը շտկուէին և զոհը կը ձեղքէին իր մարմինն մէջտեղէն, ամէնէն փափուկ մասէն։ Այսպէս ոչնչացաւ Օրտուլա։ Գլխովցած անըմբռնելի բերկրանքով մը, կարծես չէր զգար ցաւը և իր դէմքը, երբ լուտանքներ չէր տեղար, միայն մոլեռանդ տենչ մը կը մատնէր։ Կլէտփոն տեսակ մը անյադութեամբ կը դիտէր այս չարչարանքները։ Կը փորձէր երեւակայել այն ազդեցութիւնը զոր պիտի գործէին իր իսկ միսին վրայ։ Իր զգայարանքները, միանգամայն տկարացած և բոլորքած, վերջը վերջը կարօտը կը զգային այդ չարչարանքներուն։ Ոնեսիմոս, որ հրաման ստացած էր ամէնէն վերջը զոհուելու, որպէսզի կարենայ մինչեւ վերջին վայրկեանը սրտապնդել իր հօտը, պէտք չունեցաւ քաջալերելու զայն։ Ան իր կարգին կը սպասէր անհամբեր, խառնաչփոթ բառեր արտասանելով, ուր անմահական երանութիւններու ակնկալութիւնը կը խառնուէր սրբապիղծ պատկերներու։ Սակայն և այնպէս զոհացան զինքը կախելով մէկ սրունքէն, մերկանդամ։ Քանի մը օր անցաւ, մինչեւ որ հողին աւանդեց։ Նախ իր դիմազիծերուն վրայ երեւցաւ յափշտակութեան արտայայտութիւն մը, յետոյ աղաղակներ արձակեց, վերջապէս ոչնչացաւ երանաւէտ թմրութեամբ մը մէջ։

Բայց Միւրինա սարսափի մատնուած էր։

Տառապանքն ալ, մահն ալ անտանելի կ'երեւային իրեն. իր մարմինը կ'ըմբոստանար անօնց դէմ։ Ոնեսիմոս շատօնց հրաժարած էր զայն համոզելէ. ինք դարչելի և սաղայելական կը գտնէր յամառութիւն մը, կարծրացում մը որ մարտիրոսութեան կը դատապար-

տէր այս աղջիկը, ատանց քրիստոնեաներուն սպասած վարձատրութիւնը յուսալու։ Եւ տխրագին կը դիտէր զայն։ Բայց երբ դանիճը մօտեցաւ աղջկան, գլխատելու համար, ծանր թուր մը երկու ձեռքերուն մէջ, Ոնեսիմոս լսեց անոր մրմունջը։

— Ո՛վ Կոյս-Աստուածածին։

Իր սարսափին մէջ, Իսիսի ուղղուած աղերսն էր որ կ'արտասանէր այսպէս մեքենաբար, ինչպէս իր երջանկութեան ժամանակ, անսկիւալի, հրկիւղի, տառապանքի բոլոր պահերուն։ Բայց, եպիսկոպոսը Իսիսի մասին չէր որ կը մտածէր։ Ան խորհեցաւ թէ Փրկիչին մօր բարեխօսութիւնը, գերադոյն ժամուն, լուսաւորած էր այս հողին։ Ձեռքերը բարձրացնելով Միւրինայի կողմը, օրհնեց զայն, և անոնք որ ողջ էին տակաւին, ողջունեցին երկնառաք շնորհը իբրեւ յաղթանակ մը, արդիւնք իրենց աղօթքներուն և իրենց իսկ մարտիրոսութեան...

Դանիճը մէկ հարուածով նետեց այս մանկական գլուխը։

Յաջորդ գիշերը, ինչպէս սովորութիւն էր, քրիստոնեաներուն բարեկամները, պահակներուն վճարելով արտօնութեան գինը, եկան փնտռել չարաչար մարտիրոսացածներուն մարմինները, որպէսզի պատուաբեր և բարեպաշտ թաղում մը կատարին։ Փիլոմորոս և Կեփիսոտոր ալ ներկայ էին։ Անոնց հարցույթին այս մանկամարդ աղջկան անունը։ Պատասխանեցին թէ Միւրինա կը կոչուի։ Եւ այս անունն էր որ փորագրուեցաւ իր գերեզմանին վրայ, երբ թաղուեցաւ վերջին հալածանքի միւս զոհերուն հետ։

Իբր հազար տարի վերջը, Գուլիէլմոս-Կիկ Բոկֆօ-
զէլ, եպիսկոպոս Ռիէզի, (Փրովանս, Ֆրանսա), որ նոր
գրաւած էր Կոստանդնուպոլիսը յոյն հերձուածողներէն,
իր ընկերովմէն՝ Մորէայի կոմսէն իբրեւ աւատական
հող ստացաւ Աքայէի մէկ մասը: Այս պարզեւր մեծ
հաճոյք պատճառեց իրեն, անտառներուն համար,
որովհետեւ նոյնքան քաջ սրտորդ էր որքան ջերմեռանդ
կրօնասէր և արի զինուոր: Այս սաղմիկ Մեծաւորը,
որ առատ ոսկի և ուրիշ աւարներ ստացած էր Կայսեր-
րու քաղաքին թալանէն, շատ կը տենչար սրբազան
նշխարներ, ինչպէս և երկրաւոր հարստութիւններ ձեռք
բերել: Կորնթոս դամաք ելլելով, Վենետիկցիէ մը
խմացաւ որ, շատ հին, իր ճաշակով՝ շատ աղեղ եկե-
ղեցիի մը ստորերկրեայ դամբարանին մէջ կը գտնուի,
իբր տասը դարէ ի վեր— ինչպէս կը հաւատօտէին—
խիստ յարգուած, հրաշագործ մարտիրոսունիի մը գե-
րեզմանը:

Եւ իսկապէս, երբ հրամայեց վերցնել ստորերկրեայ
մատուռի մը վրան ծածկող սալաքարերը, իր ստրուկ-
ները լոյս-աշխարհ հանեցին նկուղ մը, ուր կը հանդէս
քար մը՝ գերեզմանի ձեւով, չորս պատերէն տաշուած
ադամանդածայր գործիքով: Կափարիչը հանեցին և
զլխուն կողմը կարդացին, հելլենատառ, անուն մը.

Մ Ի Ի Ր Ի Ն Ա

Այս քարին մէջտեղէն, մէկ մասէն միւսը, չորս
անկիւնները զետեղուած էին երկաթեայ կլոր ձողեր,
ծակերը շաղախուած հալած կապարով որ զայն կը գա-
մէր նկուղին գետնին՝ ժայռին: Գերեզմանին մէջ
գտնուած ոսկորները կքած էին, բայց անվթար: Ող-
նայարէն անջատուած գլուխը նորէն դրուած էր վիզին
մօտ: Եպիսկոպոսին ընկերացող քահանաները միաբան

հաստատեցին թէ այս կմախքը տակաւին մանկամարդ
կնոջ մը մարմնն է: Զերմեռանդ աղօթքէ մը յետոյ,
եպիսկոպոսին հրամանով սկսան բեկոր-բեկոր, մէկ
կտոր իսկ չկորսնցնելու մտահոգութեամբ ժողովել այն-
քան մեծ սրբունիի մը այս թանկագին նշխարները:
Հանելով կողերը, որոնք մնացեալ էին ճիշդ հոն ուր
բնութիւնը սահմանած էր անոնց, դէպի խորը երևան
հանեցին մնացորդները քանի մը ամսուան սաղմի:

Կրօնական փորձագէտները, որոնք, եպիսկոպոսին
աչքին առջեւ խմբագրեցին նշխարներու գլուխն ատե-
նագրութիւնը, յայտարարեցին թէ, քանի որ խնդիրը
կոյսի մը վրայ է, այդ ազազուն սաղմը— արդէն իսկ
անշօշափելի փոշիի մը վերածուած իրենց մասներուն
տակ— պարզապէս հետեւանք է մարմնի ձախող փո-
խադրութեան մը, կատարուած թշնամի կամ զանցառու
ձեռքերու կողմէ, երանեալ կոյսին թաղումէն յետոյ:
Բայց ներելի է նաեւ կարծել թէ՝ այն պահուն երբ
դահիճը կը թօցնէր իր գլուխը, կատարուելու վրայ էր
իղծը Միւրինայի, որ այնքան, այնքան կ'ուզէր խաղալ
պզտիկ տղու մը հետ:

Եպիսկոպոսը հոգ տարաւ իր թեմին կանոնիկոսնե-
րու ժողովին հասցնելու այս մեծ սրբունիին ոսկերու-
տին: Բայց մեռաւ, անոնց համեմէն առաջ: Ռիէզի
կանոնիկոսները, որոնք բժախնդիր էին որ հաւատաց-
եալներու պաշտամունքին չներկայացուին անվաւեր
մատուցներ, որոշեցին, ծախքը աչք առնելով, բան-
բեր մը շրկել Կ. Պոլիս— որովհետեւ չէին գիտեր թէ
ուր կը գտնուի Աքայէն— ստուգելու համար թէ ո՞վ է
եղեր այս Միւրինան: Պատուիրակը այս երկար ճամ-
բորդութենէն վերադարձաւ գրեթէ մէկ տարի յետոյ,
խիստ ստոյգ տեղեկութիւն բերելով թէ Միւրինա բա-
րեպաշտ քրիստոնեայ մը եղած է, երեւելի և յայտնի
սրբունի, չարաչար թպաննուած հեթանոսներուն կողմէ,
դուստրը Կորնթոսի մէկ թագաւորին:

Ռիէզլի նոր եպիսկոպոսը որոշեց որ երանեալ մար-
տիրոսուհիին մարմինը ամփոփուի ճոխ ոսկերչութեամբ
զարդարուած նշխարատուփի մը մէջ: Իր կտակին մէջ,
մայր-եկեղեցիի կանոնիկոսներու ժողովին սահմանեց
մէկ մարկ արծաթ, որպէսզի շարունակ մօմ մը վառի
անոր առջեւ, նկատելով որ հեթանոսներուն կողմէ
դոնուած այս իշխանուհին, արեւշող երկրէ մը ըլլալով,
պիտի սիրէ լոյսը:

Հայաստանի Ազգային գրադարան

NL0432432

6671